

HÍD

IRODALOM · MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

GION NÁNDOR ÉS PINTÉR LAJOS NOVELLÁJA
UTASI MÁRIA, KALAPÁTI FERENC, BÁLINT BÉLA
ÉS SZÜGYI ZOLTÁN VERSEI

BORI IMRE: BRASNYÓ ISTVÁN ÚJ KÖNYVE
BALLA LÁSZLÓ: AZ EL NEM KÖTELEZETTSÉG
— VILÁGPOLITIKA

GEROLD LÁSZLÓ: A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR
DRÁMAIRODALOM ELFELEJTETT ÉRTÉKEI

LÁNYI ISTVÁN: A TELEVÍZIÓ
— DOKUMENTUM

A HÍD- ÉS A FORUM-DÍJ
DOKUMENTUMAI

KÉPZŐMŰVÉSZETI
FILM- KRITIKA

1977

Május

H Í D
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

XLI. évfolyam

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Ács Károly, Andruskó Károly, Bányai János, Blahó József, Bordás Győző, dr. Bori Imre, dr. Burány Béla, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gál László, Lackó Antal, Németh István, dr. Pap József, Pándi Oszkár, Petkovics Kálmán, Sinkovits Péter, Sróder János, Szabó Ida, Szekeres László, dr. Szelei István és Vicsek Károly

A szerkesztő tanács elnöke: dr. Pap József

Fő- és felelős szerkesztő: Bányai János

Szerkesztő: Bordás Győző

Műszaki szerkesztő: Kapitány László

TARTALOM

- Gion Nándor:* A hatodik ujj 573
Pintér Lajos: Apropó lesznek 580
Utasi Mária: Kaláka 584
Kalapáti Ferenc: Karcolatok 587
Bálint Béla versei 589
Szűgyi Zoltán versei 592
Bori Imre: Brasnyó István új könyve 595
Pusztai János: Zsé birtoka 602

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Balla László:* Az el nem kötelezettség — világpolitika 614
Gerold László: A jugoszláviai magyar drámairodalom elfelejtett értékei 624
Németh István: Ez nem meddő fügefafa 629
Várady Tibor: Jegyzetek a képregény meséjéről 632
Lányi István: A televízió — dokumentum 639

HAGYOMÁNY

- Bosnyák István:* Egy repertórium tanulságai (II.) 647

HÍD

MEGHÍVJUK
A HÍD FEBRUÁRI SZÁMÁNAK
BEMUTATÓJÁRA ÉS

Petrik Pál

DÍSZLETTERV - KIÁLLÍTÁSÁNAK
MEGNYITÓJÁRA

ÚJVIDÉKEN
1977. FEBRUÁR 23-ÁN
18 ÓRAKOR
A FORUM LAP - ÉS
KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
KLUBJÁBAN

A HATODIK UJJ

(I. J. asztalosmester történeteiből)

GION NÁNDOR

Nem meséltem még Magának Bruzsinszkiról, a lengyelről. Vagy meséltem már róla? Nem, a lengyelről még nem. Arról meséltem már többször, hogy szombat délutánonként, amikor befejeztük a munkát és felsöpörtük az asztalosműhelyt, mindig hoztunk egy üveg pálinkát, a gyalupadra vagy a félig kész székekre ültünk, csendben iszogattunk, és leginkább a tánciskoláról beszélgettünk, mert ilyenkor a tánciskolába készültünk valamennyien, nem azért, hogy táncolni tanuljunk, tudtunk mi táncolni, a lányokkal akartunk kicsit hetyegni, akik még az első lépésekkel ügyetlenkedtek; tulajdonképpen nem is a tánciskoláról, hanem a lányokról beszélgettünk, kezdetben csöndesen, később, mire az üveg vége felé jártunk, egyre hangosabban — igen, erről már többször meséltem, mert szépek voltak ezek a szombat délutánok abban az enyvszagú műhelyben, de Bruzsinszkiról még nem meséltem eddig Magának.

Pedig Bruzsinszki is ott ült mindig, velünk együtt itta a pálinkát, és ő is szeretett a lányokról beszélni, bár a tánciskolát érthetően nem kedvelte túlságosan. Bruzsinszki állítólag lengyel nemesi származék, és abban az időben még hat ujja volt a bal lábán. Sokszor elmondta nekünk, hogy ő lengyel nemesi családból származik, nem hengegett ezzel, sőt mintha bánkódott volna a dolog miatt, de én még így sem hittem neki. Ismertem az apját, Bruzsinszki Miklósnak hívták, kocsis volt a Vécsey-malomban, kegyetlenül verte a lovait, és olyan hangosan káromkodott, hogy megremegtek az ablakok, ha végighajtott az utcán, de nem lengyelül káromkodott, egy szót sem hallottam tőle soha lengyelül, pedig jól ismertem, még a teme-

tésére is elmentem: úgy halt meg, hogy a megkínzott igazlő agyonrúgta, amikor este az istrángot akasztotta ki. Szóval kocsis volt a Bruzsinszki apja, a nagyapja meg talán még kocsis sem... Nem is értem, miért emlegette annyiszor a lengyel nemesi származását, hiszen semmi előnye nem származott ebből a hazugságból. Az viszont tény, hogy hat ujja volt a bal lábán. Két hüvelykujja vagyis nagyujja volt, egy rendes nagyujja és amellet egy másik, egy köröm nélküli csög, majdnem akkora, mint a rendes ujj, csak puhább és érzékenyebb annál, amolyan bőrrel bevont porcogó. Nem volt kellemes látvány ez a hatodik ujj, Bruzsinszki nagyon szerencsétlennek érezte magát miatta, igyekezett is elrejtteni, de ahhoz, hogy elrejtse sokkal szélesebb cipőt kellett csináltatnia a bal lábára, mint a jobb lábára, és az ormótlan cipőben kissé bicegve, kaszálni járt.

— Őseid bűneiért vezekelsz — szokta mondogatni Bruzsinszkinak Dosztán Feri szombat délutánonként, amikor már betermeltük a pálinka javát. Ez a Dosztán Feri néha nagyon okosan beszélt, de néha úgy viselkedett, mint egy faragatlan tuskó. — Degenerált, naplopó őseid hagyták rád a hatodik ujjat. Csak munkával szabadulhatsz meg tőle, rengeteg munkával. A beteges csökevényeket csak munkával lehet eltüntetni.

Bruzsinszki ilyenkor elkeseredetten bólogatott, ormótlan bal cipőjét nézte, és azt mondta:

— Nem tehetek róla, hogy lengyel nemesek voltak az őseim.

— Mi az, hogy nem tehetsz róla?! — handabandázott Dosztán Feri. — Bizonyítsd be, hogy nem tehetsz róla! Munkával!

— Szamárságokat beszélsz — szóltam közbe, mert nem akartam, hogy Dosztán Feri elrontsa a szombat délutánt. Bruzsinszkinak meg azt mondtam: — Legjobb lenne, ha levágnád az ujjadat. Menj el a kórházba.

— Az nem megoldás — szájalt Dosztán Feri, de akkor már beavatkozott Szilágyi és Korhanecz is.

— Vágasd le azt a csögöt — biztatták Bruzsinszkit. — Meddig akarsz még kínlódni vele?

— Lehet, hogy igazatok van — mondta Bruzsinszki. — Azt hiszem, be fogok feküdni a kórházba.

De nem feküdt be a kórházba. Majdnem minden szombaton megígérte, hogy elmegy a kórházba, aztán mégsem ment el. Talán félt..., nem tudom. Mindenesetre nagyon szomorúan vált el tőlünk szombat délutánonként.

A tánciskolába ő nem jött velünk. Nem mintha sokat veszített

volna. Mi is csak azért jártunk oda, mert jobb hely nem adódott. Az Iparosotthonban volt a tánciskola, egy nagy hodályban, Lázár, a Szabados utcai pék volt a tánctanár, vékony bajuszú, fűrge kis ember, ő irányította a csetlő botló párocskákat, amíg bele nem fáradt a tánclépésekbe és az ugrálásba; akkor jöttünk mi, megforgattuk a lányokat, és nagyjából ennyiben is maradt minden, tekintettel, hogy a mamák ott sutyorogtak a fal mellett, és mindenre nagyon figyeltek, holmiféle helytelenkedésről szó sem lehetett. Legfeljebb azzal a néhány lánnyal, akik mama nélkül jöttek el és már tudtak táncolni, ezekre ráhajtottunk úgy éjfél tájt, néha haza is kísértük őket, de ezek meg nem tetszettek túlságosan, elég lomposak és girhesek voltak... egy kivétellel. Ezért az egyért megvesztünk minden szombat éjszaka. Formás, kemény húsú lány volt, az ember minden pillanatban azt várta, hogy széthasad rajta a ruha, vékony csíkokra szakad, különösen a melle táján, mert olyan mellei voltak, mint azok a barnára pácolt, szabályos gömbök a régimódi nyoszolyákon: olyan nagyok és olyan kemények; ha vele táncoltam, a szívem a gerincemhez lapult, és ki akart ugrani a hátamon. Hát emiatt érdemes volt eljárni a tánciskolába. Azzahogy érdemes lett volna, ha... Mert hiába szálltunk rá minden szombat éjszaka, táncolni szívesen táncolt bármelyikünkkel, de ha sétálni hívtuk, meg mit tudom én, hűvösen végignézett rajtunk, és mindig azt mondta:

— Én táncolni jöttem és nem sétálni.

Aztán egyedül ment haza, és azt hiszem, hogy holdvilágos éjszakákon még a kutyák is sóvárogva vonítottak utána. Így múltak el hetek, hónapok. És még a nevét sem tudtuk meg. Tehetetlen dühünkben Bögyes Marcsának neveztük egymás között, és trágár megjegyzéseket tettünk rá, különösen szombat délutánokon, amikor leültünk pálinkázni a kitakarított műhelyben. Ha jobban visszagondolok, nem is a tánciskoláról, nem is a lányokról, hanem erről a lányról beszélgettünk leginkább, és ezzel együtt voltak szépek a szombat délutánok.

Annyit beszéltünk róla, hogy még Bruzsinszki is begerjedt, és egy szombaton, amikor Dosztán Feri véletlenül nem emlegette a hatodik ujjat és a degenerált, bűnös ösöket, Bruzsinszki is eljött velünk a tánciskolába. Eljött, persze nem táncolt. Leült a sutyorgó öregasszonyok mellé, és nézett bennünket. Aztán az egyik szünetben felkelt, és odament Bögyes Marcsához, bal lábával feltünőbben kaszált, mint máskor. Megálltak egymással szemben, beszélgettek. Mi újra

táncolni kezdtünk. Ők még mindig beszélgettek, a lány időnként lopva lenézett Bruzsinszki ormótlan bal cipőjére. Aztán elmentek sétálni.

Egyszerre megsavanyodott az egész tánciskola. Nem, nem irigykedtünk Bruzsinszkira. Én legalábbis nem irigykedtem rá. Sajnáltam Bruzsinszkit, hogy olyan szerencsétlen a hatodik uja miatt, és még majdnem örültem is, hogy neki sikerült felcsípnie azt a lányt. Csakhogy valami végérvényesen eltűnt a tánciskolából, még hozzá érthetetlen módon. Éppen Bruzsinszki, a lengyel nemesi származék a hat ujjával!

És ha azt hiszi, hogy Bruzsinszki ettől boldog lett, hát nagyon téved. Hétfőn bánatosabban jelent meg a műhelyben, mint bármikor azelőtt. Lógatta az orrát, téblábolt a gyalupad körül, reggelinél pedig kijelentette:

— Holnap befekszem a kórházba!

Bámultunk rá, és bámultunk egymásra.

— Bögyes Marcsának nem tetszik a lábujjad? — kérdezte Dosztán Feri. — Miért ment el veled, ha nem tetszik a lábujjad?

— Nem erről van szó — lógatta az orrát Bruzsinszki.

— Mi a fenét akarsz? — kérdezte idegesen Szilágyi. — Felcsípted előlünk azt a lányt. Mit akarsz? Én már hónapok óta reszketek utána. Néha már majdnem nyávogni kezdtem, mint a kandúr macskák. Biz' isten a tetőgerincre is felmásztam volna érte. Mint a kandúr macskák februárban. Mit akarsz? Lehet, hogy éppen a hatodik ujjad tetszik neki.

— Nem erről van szó — mondta Bruzsinszki.

— Hát miről van szó? — kérdeztem. Igyekeztem nyugodt maradni. — Rendben van, leváगतod az ujjadat. Már régóta mondjuk, hogy feküdj be a kórházba, te meg csak ígéreted, ígéreted. Most, amikor kiderült, hogy nem is olyan nagy baj, ha az embernek hat uja van — én a te helyedben örömömben lerágnám a gyalupad szélét —, megjelenysz itt lekonyulva, mintha összedőlt volna a világ.

— Az ember ne különbözzön a többiektől — mondta Bruzsinszki.

— He?

— Nem jó az, ha az ember különbözik a többiektől.

— Erre most jöttél rá? — kérdezte Dosztán Feri. — Amíg Bögyes Marcsával sétálgattál?

— Régóta rájöttem — mondta Bruzsinszki. — Nem jó az, ha az embernek valamiből több van, mint másoknak. Nem jó, ha eggyel több uja van, vagy ha sokkal erősebb, mint mások, vagy

okosabb . . . Másképp látja a világot. Más nyelven beszél. Időnként más nyelven beszél, és az emberek, mivel nem értik, kinézik maguk közül. Nekem elhihetitek. Eggyel több ujjam van.

— Mi sohasem néztünk ki magunk közül — mondta Szilágyi.

Bruzsinszki felemelte a fejét, ránk bámult, és azt hittem, hogy mindjárt meg fog szólalni lengyelül. Akkor elhittem volna, hogy lengyel nemesi ősöktől származik. De nem szólalt meg lengyelül, és nem bizonyított be semmit. Viszont bevonult a kórházba, és szombatig nem láttuk.

Szombaton délután éppen végeztünk a takarítással, amikor ismét megjelent Bruzsinszki, két üveg pálinkát hozott, és bal lábán a régi, ormótlan cipő volt.

— Nem vágták le? — kérdeztük csalódottan.

— Nem — mondta dühösen Bruzsinszki. — Csak megvizsgálták. Szurkálták, vizsgálták, röntgenezték . . .

— És?

— Nem fogják levágni.

— Nem? Miért?

— Nem akarják levágni az orvosok. Azt mondják, hogy nem lehet levágni.

— Miféle orvosok azok? — kérdezte felháborodottan Szilágyi.

— Még hogy nem lehet levágni! Feküdj be egy másik kórházba.

— Nem ér az semmit — káromgott Dosztán Feri. — Megmondtam én. Ezen csak a munka segít, semmi más.

— Ígyunk — mondta Bruzsinszki, és átnyújtotta az egyik pálinkás üveget. A másikat magánál tartotta.

Kissé feszelegve ültünk fel a gyalupadra, és kinyitottuk az üveget. Bruzsinszki a szerszámládához ment, kivett egy baltát, ujjáival kipróbálta az élet. Aztán levett a polcról egy reszelőt, kerített magának egy alacsony széket, leült, a pálinkás üveget a földre tette, és a reszelővel élesíteni kezdte a baltát. Csendben figyeltük a gyalupadról, most nem beszélgettünk sem a tánciskoláról, sem a lányokról, sem Bögyes Marcásról. Csak néztük Bruzsinszkit, és az egész dolog nagyon nem tetszett nekünk. Jó sokáig élesítette azt az átok baltát, néha meghúzta a pálinkás üveget. Később a gyalupad alól előkotort egy gerendavéget, a székhöz vitte, és letakarta egy fehér rongydarabbal. Visszaült a székre, bal lábáról levette a cipőjét és a zokniját, a lábát felrakta a gerendavégre, és ráöntött vagy negyed liter pálinkát. Aztán meglocsolta a pálinkával a balta élet is.

De akkor már leugráltunk a gyalupadról, körbe fogtuk Bruzsinszkit.

— Mit akarsz?! Mi a fenét akarsz?! — ordítottunk.

— Levágom — jelentette ki halálos nyugalommal.

— Megőrültél?! — förmedtem rá, és hozzáléptem. — Add ide azt a baltát.

Fenyegetően felemelte a baltát, és azt mondta:

— Menj innen, mert beléd vágom.

Ijedten hátrahőköltem, akartam még valamit mondani, de már nem jutott rá időm. Bruzsinszki lecsapott a baltával. A hatodik ujj messze elrepült, néhányszor megperdült a levegőben. Helyéről vastag sugárban spriccelt a vér. Bruzsinszki meg csak ült, mosolygott, egyre fehérebb lett az arca, mintha a lélek szállna ki belőle.

Ordítózva ugráltunk körülötte, mindenféle rongyokat szorítottunk a lábára és sikerült elkapnunk Bruzsinszkit, amikor lefordult a székről. Hívtuk a mentőket, és a mentők bevitték a kórházba.

Hónapok múltán jött ki a kórházból. Bal lábát térdből levágták. Mert amikor lecsapta a hatodik ujját, az idegek meg az inak összeugrottak a lábában, mint az elpattant rugó. Ezért mondták az orvosok, hogy nem szabad levágni azt a porcogós ujjat. Bruzsinszki ezt nem tudta, de lehet, hogy akkor is levágta volna az ujját, ha tudja. Mert, ha Maga azt hiszi, hogy Bruzsinszki bántódott a lába miatt, hát nagyon téved. Mankón vonszolta be magát a műhelybe, és boldog volt a mankóival.

— Végre olyan vagyok, mint a többi ember — mondta vigyorogva.

— Hát nem egészen — néztünk rá szánakozva.

— A láb az nem számít — legyintett. — Kapok majd mülábat, és akkor olyan leszek, mint a többi ember. Az a fontos, hogy már nincs hat ujjam.

Így beszélt, és boldog volt a mankóival. Sokszor bejött a műhelybe, néha Bögyes Marcsa is elkísérte a kapuig. Később mülábat kapott Bruzsinszki, Bögyes Marcsa meg faképnél hagyta, hozzáment egy köszörűshöz, akinek akkora anyajegy volt az arcán, mint egy szétlapított egér. Úgy látszik, az ilyen férfiak tetszettek neki, Bruzsinszki is csak addig kellett neki, amíg hat ujjá volt, később faképnél hagyta. De Bruzsinszki még ezt sem bánta. Boldog volt a mülábával, és portás lett nálunk. Még most is portás.

És nagyon megváltozott. Lármás, nevető ember lett belőle. És pöffeszkedő. Azelőtt, amíg hat ujjá volt, mindig szerényen kedve-

sen viselkedett. A múltbával egy pöffeszkedő marha lett. Sokat piszkoskodik velünk. Mindig alaposan átnézi a táskáinkat, amikor indulunk haza. Mintha mi tolvajok volnánk. Nem mondom, néha hazaviszünk egy-két szerszámot, az ember hét végén bütykölget otthon valamit, de leginkább visszahozzuk a szerszámokat. Nem vagyunk mi tolvajok. De Bruzsinszki mégis piszkoskodik velünk, és nagyon büszke a múltbára.

Bevallom Magának, sokkal jobban kedveltem Bruzsinszkit, amíg hat ujja volt. Mondhatnám úgy is, hogy most már egyáltalán nem kedvelem. Nem lett volna szabad levágnia azt a hatodik ujját.

APROPÓ LESZEK

PINTÉR LAJOS

na jó gondoltam hiszen én is hiszek az ihletben most éppen egy elbeszélést szeretnék írni ihletből olyan elbeszélést amelyen sokak meg fognak lepődni sokan meg fognak sokan kába illúzió ez is ki olvas ma elbeszélést hátsó szándék nélkül pusztán mert ráéhezett egy kicsit egy jó kis zamatos elbeszélésre amelyben mindenféle ízék és illatok és színek keverednek szerencsésen keverednek feleségemet megkérdeztem hogy tetszik az elbeszélésem én nem tudom mondta én nem olvastam csak gépeltem így vagyunk ma az elbeszéléssel azt mindenesetre megfigyeltem mondta a feleségem hogy nem szerepel benne a tudniillik szó ment ezt a szót magam sem tudom miért ki nem állhatom tudniillik tudniillik mit illik tudni és mért akarnak engem kioktatni illemre és tudásra amikor én nekiülök olvasni és talán igaza van a feleségemnek habár én észrevettem hogy a tudniilliket több ízben is tudniilliknek gépeli önhibáján kívül még a minősítő vizsgán is így írta tudniillik egyszerűen allergikus erre a szóra akkor átfutott agyamon a gondolat hogy igéből főnevekből és melléknevekből fogok elbeszélést írni a feleségemnek sőt nem is igékből főnevekből és melléknevekből csak pusztán igékből igékből igékből egy másikat pusztán főnevekből főnevekből főnevekből aztán egy harmadikat satöbbi például eszmélni éhezni érezni sírni bámulni csodálkozni kikapni mutálni vágyani onanizálni szeretni gürölni enni inni ölelni aludni mérni meghalni vagy főnevekből köd gomolyog semmi puhaság melegség ezek már igenévi főnevek ez már nem fajtiszta irodalom az lesz a legjobb ha szerkesztek egy olyan regényt de igazán végig izgalmasat és lebilincselőt amelyet az olvasó nem képes letenni és abba belekomponálom a magyar nyelv értelmező szótárában fellelhető valamennyi szavunkat persze mindegyiket a maga adekvát helyén és lehetőleg csak egyszer

egyetlenegyszer megfosztva magam az ismétlés mint stiláris eszköz az ismétlés mint stiláris eszköz az ismétlés mint három pont kéllékétől akkor is nagy dolog lenne a legutolsó lapon döbbsenteném rá az olvasót hogy drága húséges barátom aki elkísértél satöbbsi íme végigolvastad a magyar nyelv értelmező szótárát ám ezt a megbökkentő közlést is csupán olyan szavakból szerkesztem meg amelyek nem melyek az addigi szövegben még nem fordultak elő könnyű kitalálni most éjféltre jár körülöttem mindenki alszik és kicsi a valószínűsége annak hogy reggel háromnegyed hatig háborgatni merne a mindennapi élet előttem tehát az egész éjszaka kivéve ha haláleset történe az mindig halálra kikészít bár az első hírre hihetetlen gyorsasággal kitisztul az agyam roppant éleselméjűséggel tudom kezemben tartani a szálakat másodpercnyi pontosságú időérzék száll agyamban fellajstromozom az összes teendőket nemcsak a magamét az összes érintetteket egyenként idézem meg a gyászoló ábrázatokat és pontosan tudom kiigazítok tudni vélem ki hogyan érez ezzel szemben hogyan kellene éreznie satöbbsi hideg bár megrendült szobor vagyok mindvégig mert egyedül azt nem tudom nekem hogyan kellene éreznem az arcvonásaimnak magatartásomnak hogyan kellene tükröznie ezeket az érzékeket nem váltom-e ki mindenre kiterjedő figyelmekkel a közvélemény megütkezését ennek meg is van a valószínűsége hogy haláleset megzavarja az éjszaka hátralevő részét olyan nagy a valószínűsége hogy egyáltalán kár is gondolni vele és nem is gondolok vele esetleg jöhet a riasztó gyakorlatra kell menni tíz percen belül indulás zárt boríték ha iksz helyre érkezem bontsam fel filmben láttam így eltávozni hazulról családapát mintha a mellékhelyiségbe ment volna úgy lépett ki az alvó házból soha vissza nem tért ennyire emlékszem nagyon régen láttam viszont néhány napja vagy hete két hete láttam egy másik filmet romlatlan érzelmű fiatal házaspár csöpp gyerekekkel gonosz uzorás bérháztulajdonosnál lakik a max úr fönn az emeleten a falban étellift száguld nem is mondom a szegény család éhezik s a falban étellift száguld két egész tojás ezt mind ő eszi meg kérdi a kisfiú csönd legyen parancsol rá az anyja ne zajongjatok max úr megharagszik és a fiatal pár nem meri az ágyat nyikorgatni mit szól max úr talán megharagszik egyszer hazaszáguld a férj kaptam állást és elköltözünk a kisfiú felrántja az étellift ajtaját bedugja csöpp fejét a nyílásba és felszabadultan teli torokból beleüvölti max úr maga vén tökök különben egy vilanásnyi az egész kép ez minden amire emlékszem talán a halálos

ágyamon is emlékezni fogok rá vagy akár az éleslövészetten holott a film százhusz álló percig tartott minden más kiment a fejemből max úr vén tökös azt hiszem ezért az egyetlen villanásnyi jelenetért néztem végig az egészet meglehet ezért készítették el az egész filmet a művészi alkotást a maga teljes lezárt egészében kell értékelni nézni élvezni hát ilyeneket ne mondjanak nekem emberek én nem az életemet élem nem az egész életemet ezt az egyetlen másodpercet élem amely nincs is mert amikor kimondtam még jelen volt most már a múlt és ha visszatekintek ez a filmjelenet a film hál' istennek rászánta magát hogy önként elmegy a fogorvoshoz bent összezördültem közvetlen kollégámmal az este jó kis hacacárét csaptunk éjfél múlt a holnapi teendőök szabályosan bejegyezve nem is tudom mik óriási találmány a naptár az ember bejegyzi a dolgokat hogy elfeledhesse őket elég lesz reggel belepillantani háromnegyed hatkor ébred a feleségem engem nyolckor riaszt a kocsinak is találtam parkolóhelyet nincs szorongás hogy reggel rajta lesz a bilincs remek érzés az hogy nem kell rettegni a bilincstől a bilincs mindent elronthat az ember beütözte a naptárban kilenckor itt vagyok kilenc húszkor ott satöbbi és ha reggel öt: fityeg az első keréken a ronda sárga bilincs minden a feje tetejére fordul az egész nap annak a jegyében telik el a naptárba egy szó bilincs alatta kézirat leadva levél ment napközi befizetve évek múltán is tudja az ember négy szó öt szó egy nap egész felnőtt életem itt fekszik egy karnyújtásnyira mindenféle formátumú és kötésű naptárak háromszázhatvanöt kivételesen háromszázhatvanhat nap mindegyik néhány szó két szó nyolc szó több nemigen egészében élni az életünket mint egy műalkotás badarság táviratélet hamingway azt mondta fiatal íróknak műalkotás közben arra kellene gondolniuk hogy táviratot fogalmaznak és minden szóért húsz centet kötelesek fizetni kézirat leadva munkástanácsülés levél ment gabi pingpongban hatodik lett fejes-regény villanykülönbözet befizetve télikabátok a pucarájban jó kis kefézés összezördültünk táviratélet csak ki kell másolni neki könnyű volt ő állva írt állva vadászott oroszánra állva ivott állva halt meg állva nem lehet írni sem olvasni állva csak táviratszöveget lehet fogalmazni a postán jókívánságainkat magyarázni a kisasszonynak hogy egybeírják állva csak plakátot lehet olvasni táviratirodalom badarság és az is badarság hogy következetes vonalvezetés szerkezeti egység lezárttság én a könyveket is úgy olvasom hogy egyszerre nyolc-tíz van nyitva perlekedek halott írókkal szembeállítom őket egymással van amelyikbe csak belekóstolok van akihez vissza-visszatérek

egymással soha meg nem békült írókat ereszték össze ki-ki a saját szövegét még a könyvekben sincsenek így dialógusok csak monológok vannak senki se figyel a másokra egyik se figyel nem hallgatják végig a másik okfejtését nem veszik fontolóra nem teszik fel magukban a kérdést vajon nem szorul-e az én nézetem korrekcióra mindegyik nyomja a maga sóderjét a lét vagy a nemlét kérdése ez akkor nemes'b-é a lélek ha tűri balsorsa minden nyűgét s nyilait vagy ha kiszáll tenger fájdalma ellen s fegyvert ragadva véget vet neki nemes'b-é a lélek ez is csak egy szóvirág nincsennek örökzöld melódiák mi az hogy nemesb lélek és kinek kell ma nemesb lélek és ki mér ma nemes lélekkel karinthy nem készíthette el az új enciklopédiát a pénznemek árfolyamát naponta jegyzik naponta többször jegyzik szikratávírók teleprintererek tudatják a világgal a szavak értékingadozását sehol se jegyzik szó szó szó mondja maga hamlet mi az hogy fegyvert ragadva véget vet neki a fegyver semmit nem old meg én voltam alkoholista és öngyilkosjelölt akkor lett volna-e nemesb a lélek kérdem én mert aki dudás akar lenni pokolra kell annak menni akkor mimózább-e a lélek azt kérdem én mert mit tudja egy mimózálélek hogy mi az pokolra menni józsef attila most múlt volna hetvenéves és megkapná a többszörös józsef attila-díjat most nemeseb-e lélek-é amiért nem hagyott a dicsőségnek módot az elcsábításra és a flórával vajon ki élne mert a körülményeket sohasem szabad figyelmen kívül hagyni az alkotás szempontjából egy nő egy társadalmi környezet egy vakvéletlen roppant fontos körülmények még az írógép is az enyémen elromlottak a nagybetűk egyszerűen lehetetlen megemelni a hengert a nagybetűkhöz ráadásul az összes írásjelek úgymint pont vessző gondolatjel felkiáltójel az én gépemen szintén csak megemelt hengerre üthetők le talán ezért írtam ezt az elbeszélést ki tudja az ember meglehet csak azért találta föl a repülőgépet mert nem tudott repülni ha tudott volna repülni talán soha eszébe nem jut hogy meg kellene kísérelni feltalálni

KALÁKA

UTASI MÁRIA

RÉGEN

Régen kalákába dógoztunk.
Valamelyik elfutott a
falubeli nyámsághoz,
hogy gyünnének segélleni.
Megmondták, hogy hetfőn
vagy akkor, amikor.

Oszt összegyűttünk.
Hordtuk a követ,
raktuk a fát;
ácsoltunk, faragtunk.
Estére gyűlőre
tértünk a házhó.
Dalloztunk táncoltunk.

KALOTASZEGI FELELET

Hány éves kigyelmed Topó?
Köszönöm megvagyok.
De mégis mennyi?
Hásze' én csak ötvenkettő.

A FAZEKASNÁL

Bobopám bobonyám is
agyaggal mocskolódék!
Minden nemzetségem.
Az apám elhótt mielőtt
ráoktatott vón!
Eleénte kicsig
ütögette az ujjamat.
Elsőben bémegyünk a földbe
és kihánnyük a földszinre.
Itthon beáztatjuk
mikor beázik
beverjük butyókával.
Lucskos e' mesterség!
Aztán szelővel szeljük.
Megest csak áztatjuk.
Megtapodjuk.
Most gyün a padra,
aztán szabjuk
amennyi köll a fazékhoz.

A FÜLES KEMENCE

Csinálódott a kemence.
Piculát tett alája
Jószág Veszeliika,
meg két gerezd fokhagymát.
Elsőben is alapítottunk a tűzhelyt!
Száját is hagytam
ahun a kenyeret vetik bé.
Bélest süttem kis Erzsóknak!
Kilenc-tíz óra formáig
égett a tűz.
Utóbb béfojtottuk.

AKAD

olyan öregrendű gúnár,
aki átalfeküszik s
olyan kíváncsi az
eleség után, hogy kicsipkedi
a kenyeret főjül
az asztalfiából.

TÉLEN

Hébe-hóba bėjövök.
Eszek, ha ád az asszony.
Friss sütetű kenyeret,
mézeslepényt.
Ha nincs, hagymát.
Iszok e' kis pálinkát
s haladok el.
A kitekintőn, ahol meg
adódik bé a világosság
nézem a menyecskéket.

A SZÓSZÓLÓ

Pengő forint bírsággal
mindenki
harangszóra hallgasson:
Mehalt Nemős Bódog
Az Árva-soron!

KARCOLATOK

KALAPÁTI FERENC

egy
mindenkinek egyre megy
 egyre kérlek
 hogy ne számolj
 most az egyszer
 velem álmodj

kettő
nem az ez a kettő
 kenderből
 hogy követ mostál
 kőtörőtől
 kendőt kaptál

három
tudom alig várod
 hát ha neked
 nincsen párod
 melléd állok
 mert megázok

négy
kezdett egy mesét
 egyszer volt
 hol nem volt
 igaz talán
 sose volt

öt

vissza levél sose jött

összetörve
ötven bögre
mosogattál
látom törpe

hat

alma van a pad alatt

ez az enyém
ez a tied
az kap többet
aki siet

hét

forog a kerék

egyszer fenn
máskor lenn
mit tennél te
fene fenn

nyolc

nem telt meg a polc

üres mindég
üres soha
egyszer voltál
vagy még soha

kilenc

a kerítés az nem csak léc

szép ha jó
a jó ha jó
a rossz ha jó
az nem hajó

tíz

egy perc meg az egész

minden minden
semmi semmi
mindenből lesz
semmi semmibb

BÁLINT BÉLA VERSEI

NYOMTALAN

malomkő-zörej
odabenn
hámlik a kéreg
a tekervények felórlódnak
gondolattörmelék
hull a barázdákba
kiegyensúlyozott síkká morzsolódnak
a kilengések

zuhog tovább
megingathatatlanul
itt-ott
szinte esztelen kisuülés
gondolataim

JÁTÉK

Jan Lesniak: *Game*

gömbök
küklopsz könnyek
hulló körök

kékbe mártott
félszemű óriás a szirt

pattog a golyó
 a rulettasztalon
 zörejekre
 hasadnak a hangok
 elemeikre
 a tárgyak

ujjak karok
 arcok
 gömbök
 hulló körök

A HALÁL

Mintha elfelejtettem volna, merre menjek. Csak ültem az útszélen. Nem. Egy terem közepén ültem, lenn a márványszőnyegen. A kabát prémgallérja duzzadt nyakam körül. A balkonon körbe öregek jártak, többnyire asszonyok. Amelyik meghalt, elkapta a csövet, és csúszott lefelé. Mint a tűzoltók a riadó idején.

TESTÉBE SZIPPANT A TÁJ

Eleinte vakon topogtam. Majd egy új, tágabb, horizontont bontakozott ki előttem. Megszakadt a határvonal. Lassan, érzem, beépülök a tájba. Mint folyóhátan a hajnali pára felszálltakor. A tekintet méterről méterre mélyebbre hatol. Hal ugrik, feltűnnek a széjjelfutó körök az imént még vak csobbanások helyén. Később kirajzolódik a jobb, a bal part. A két szabálytalan sorvezető, melyek közt fogoly az ár.

A FELVONÓ

— Menjünk gyalog — habozott az idős nénike a lift bejáratánál. Bizalmatlanul vizsgálgatta az utasteret.
 — Hogy mehetne fölfelé, amikor itt a teteje — tört ki durcásan odabenn.
 Aztán a harmadik emeleten kiszálltak.

TÖREDÉK 2.

minden ív
új lendület. ál-lendület.
csonka,
súlytalan a szó. változtatni
félszegen kísérlem,
kísérled,
rendszeréből úgy látszik
kimozdíthatatlan.

TÖREDÉK 3.

poharam figyelem. párhuzamos
pályáikon légbuborékok
törik át a
közömbös fluidot.
számlálok. három-négy-öt és
indul egy a másik vonalon.
három-négy . . .
nemegyszer újra. szabályosság ez
vagy csak én látom bele
esztelen mozgásukba azt.
önmagam figyelem.
helyezném magam,
rendszerzném.
meghatározatlanul lebegek
ösztönök és esztelen határán.

SZÜGYI ZOLTÁN VERSEI

A VAKOK TEKINTETE FÖLÉ

Leülni egy padra, dombra, hegyre. Nézni
egy virágot, völgyet, világot. Belekép-
zelné csöppnyi madarat, gyereket. Csi-
pogó kacsát, hintakacsát lengésében.
Mint hipnózis alatt a cirkuszban, föl-
emelkedni Baudelaire és mások vakjainak
tekintetébe. És ott fönn elterülni, meg-
pihenni, elmerengni: mert szabad.

Mert a vakok tekintete fölött létezik
egy tökély, hol bátorságot öltenek a
gondolatok, erényt a szavak. Bemászni
száján a tökélynek. Legurulni torkán,
végigkúszni belein, úszni vérében, meg-
rágni idegdúcait, turkálni agyában.
Kihámozni engem, téged, őt,
minket, titeket, őket, ha valakit
ott találni.

Megfürödni vízében, megszáradni vászná-
ban. Elrejtőzni némaságában. És sem-
mitől nem félni, remegni semmiktől.
Aztán fát vágni, tüzet rakni, vesszőt
faragni, törni, akkor megmelegedni és
elmerengni: mert szabad.

Hajóra szállni, elrepülni, madárfészkek-
be kukkantani, nagyokat kurjongatni, ne-
vetni, ha kell, üvölteni.

Szemébe ülni a tökélynek. Pupilláját fe-
szegetni, golyóját szép fényesre csiszol-

ni. Mert van szeme, és azzal sír, lát, nevet, olykor hosszan révedez. Ujjába harapni, hogy felszisszenjen, beleremegjen. Akkor testére inget szabni, arcát fényesre kenni, haját elsimítani.

A vakok tekintete fölé vezetni, egy padra ültetni, dombra, hegyre; virágot nézni, völgyet, világot; beleképzelni csöppnyi madarat, gyereket; csipogó kacsát, hintakacsát lengésében.

MEGÉRKEZNI

Írjunk tele egy fehér lapot piciny betűkkel. Írjunk le mindent:

s ü t a n a p.

Kutassunk: merre a vonatok, tavak, merre a madarak. S miért.

Mert nem elindulni, mert nem elmenni, megérkezni a lényeg. Valahová, ami az, s nem más.

Faragjunk szavakat. Lopjuk elő a nélkülözhetetlen betűket. Mindent.

Hogy ne legyen parancs a parancs s kényszer a kényszer.

Álljunk sorba és szembe: én én

vagyok, te te ő ő mi mi ti ti

ők ők. Ismerkedjünk.

Ismerjük meg ismét a földet, vizet,

levelet. Mindennap. És vegyünk

új papírt. Újra és újra.

Keményen. S kegyetlenek legyünk.

Vágjunk minden szívébe,

marcangoljuk szét,

terítsük asztalunkra bensejét.

Bátran. Hogy egyszer megérkezzünk.

NÉZEM CSAK A MADARAKAT

Nézem csak a madarakat. Feketét,
 aprót, nagyot, sárgát egyaránt.
 Kiválasztok közülük egyet magamnak.
 S megfigyelem jól. Csőrét, szemét,
 tollát.
 Ismerkedem.
 És madaram egyre ível. Társai
 olykor belecsipognak a légbe. Csöndbe.
 Madaram meg csak hallgat körözve.
 Buzdítanám, szólalna meg már.
 Torka rándulna görcsbe tán. De bár
 egyre lenéz, s kérdőn mered rám,
 nem értett meg, vagy én őt talán,
 nem mozdítja nyakát, s hasít
 a légbe tovább.
 Lessük egymást. Lesem. S ő les engem.
 Tudja, figyelem. És oly szépen ível.
 Reszketek.
 Istenem, egyetlen hang mily boldogító
 lehet, olykor,
 ha eltitkolják talán.

HA EGYSZER FEHÉR HAJÓ RÖPPEN

Nézzél egy virágot órákon át.
 Nézd hetekig. Figyelj.
 Látod a virágot zöld bimbójában, de
 hunyd le szemed egyetlen
 pillanatra is: ott áll már előtted
 színesen kinyílván, és te nem
 láttad hogyan bomolt széjjei,
 pedig éberem figyelted.
 Akkor aztán,
 ha egyszer fehér hajó röppen,
 te mondhatod már: ő, igen,
 és mi is,
 ahogyan a virág is nyílik.

BRASNYÓ ISTVÁN ÚJ KÖNYVE*

(Szubjektív jegyzetek)

BORI IMRE

A „PUSZTA ORSZÁG” TÉMÁJÁRA

Új könyv a *Tükrös Madonna*. A jegyzeteit író, benyomásait rendezgető olvasó a gyűjteményt forgatva nemcsak az olvasás, hanem a ráismerés örömeinek is áldozhat. Emlékezete ugyanis még őrzi a Vissza című nyolcvanvalahány oldalas történelmi regénye részleteit a *Híd*ből, ahol először adott hírt történelmi regénye tervéről. Töredék volt a *Híd* közlő szöveg, most látni, töredékjellegű az egész regény is. Főképp, ha szokványos regényt vártunk vagy követeltünk az írótól, aki különben fütyülni szokott a szabályokra. Gondoljunk csak arra, hogy újabban verseit prózában írja, szociográfiai leírásait pedig versebe „költi”.

Miént írna hát „szabályos” történelmi regényt, amilyent Walter Scott írt egykoron, s nyomában annyian még, vagy amilyenre Flaubert adott példát a *Salambóban*? Illetve, ahogyan századunkban írják a legkülönbözőbb áltörténelmi regényeket! Brasnyó István sajátos, „tájhoz illő” művet alkotott, ha arra gondolunk, hogy a pusztaságban vándorló, a biztos eligazítás nélkül induló gyakran nagy kört leírva oda ér vissza, ahonnan elindult, mert menet közben nem vette észre, hogy egyenesnek hitt útja csak illúzió volt, nem is érzékelhette tehát, hogy léptei körben viszik. S ki tagadhatná, hogy éppen az a kor, amelyben Brasnyó regényének az „ideje”, a pusztaság időszaka volt, a világ „senki földje” — tévedjen

* Szövegünk a *Magyar Szó* Kilátó című mellékletében megjelent három írásunk (1976 október) javított, részben bővített változata. (B. I.)

csak valaki a folyók partjától kissé messzebb és induljon a síkság szíve felé. De arra a medalionra is emlékeztet, amelyet oly gyakran emleget a szerző a regényében. Arról a medalionról van szó, amely Jean de Mercier lovag arcképét őrizte.

De vajon írónk is eligazítás nélkül indult volna történelmi kalandjára, hogy így körbe kellett járnia? El lehet képzelni, hogy biztos regénytervvel kezdett munkába — elmondani, hogyan utazott tél idején a császár követe a török fővárosból Bécsbe valahol a XVII. század második felében, Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága megkötésének idején. Minthogy azonban sorshangulatok, nem pedig regényes események érdekelték a szerzőt, közben olyan korról kellett beszélnie, amelynek szakaszai összefolytak, időhatárai elmosódtak, s végletesen relativizálódtak, az írói kedv, hogy nyomon követhesse ezt a lelassult időt, amely mintegy magába szívta a későbbi évtizedeket is, mindinkább prózai rapszodiák írására ösztönözte, hogy „formáját” megtalálja az érzékelt „időnek”. Ezért történhetett meg, hogy a széles, évszázadokat hömpölygтетő „idő” a regényben egészen rövid fejezetekbe foglalódott. Tegyük megállapításunkhoz nyomban: szerencsés írói ráatalálás révén, mert a szövegnek éppen a felaprózottsága váltja ki az olvasóban az időtlenség benyomását, a támpontnélküliség érzékelését téve lehetővé. Nem értelmi jellegű tehát időérzékelésünk Brasnyó István regénye olvasása közben, hanem egészen hangulati természetű. Különösképpen, hogy Brasnyó nemcsak az idő, hanem az időjárás festésében is örömet leli. Az időjárás pedig a regényvidék felett a szuverén úr, tehát a kitettségnek, a kiszolgáltatottságnak a benyomása is ott van a regény-szöveg lehetőségei között. Írónk szinte a szemünk előtt bontja le egy-egy mondatával a világ biztonságosságot kínáló fogódzóit. A folyónak nincs partja, tehát „nincsen hova átmenni” sem. Nincs irány: „Most merre kérdezhetné az ember, ha volna idevágó kérdés, de amazok ketten már messze lobognak a ködben...” Nem lehet segítség után kiáltani: „Hogy lehetne szót érteni, ilyen messzeséget hogyan zenghetne be emberi hang?...” A falvak „úsznak a füstben”, s „lassan elfeketül körben a világ”. Természetes tehát az írói szó merengő kérdése, amely ott borong az életrácvány felett: „Az utakon egy nyom sincs, miféle ország legyen most ennek a neve, ha népét megtartani nem tudta...”

„Itt, senki földje-országában...” — jelöli ki e világnak érzelmi-gondolati hosszúsági és szélességi köreit, egyúttal pedig ennek a kör-regénynek a középpontját is. A láthatár peremén késő ősz van,

ködök gomolyognak, azután tél következik, amely mindent betemet havával és megfagyaszt hideg esőjével, majd beköszönt a tavasz, amikor a „parasztok nagy halakat főznek kocsonyásra a cserépfazékban”. A világ azonban sárban fuldoklik. Később szántó paraszt alakja tűnik fel, a bozótban kígyók bújnak, az égen madarak lesnek zsákmányukra. „Fenn madarak keringenek szűk körökben, félő, hogy az embert is megtámadják. Talán itt gyűlik össze minden keserűség a világon, talán ezen a mocskos mocsáron folyik le a földről, s mire az ember magányosan végiglábol rajta, alighanem megsejti, milyen a pokol . . .”

S van egy mondata — a regénynek a második felében —, amely az íróról árulkodik, a „puszta ország” regényes ábrázolásának az „okát” fedi fel: „Utolérni az időt, amelyből kihullottunk . . .” Ennek lírai regénye a *Vissza* című, és szól azokról az évszázadok előtti kezdetekről, amikor valóban történelmi „puszta ország” volt a föld, amelyen most élünk. S már nem a regény hadnagya gondolja ezt, aki egy rozsdás sisakot emel fel a földről, s cipeli magával, mintha áldozati edénye lenne, menekülőben, hanem a kései író utód, aki a benne munkáló ösztönöknek, gondolatfoszlányoknak keresi érzelmi és értelmi, egyben nagyon is történelmi gyökereit.

LEVÉL-NOVELLA BABEL-MÓDRA

Nem a *Tükrös Madonna* című kötetében ismertük meg a Bugyonnij emléke című Brasnyó-novellát. Élmény volt első olvasása, majd a vele való találkozás a *Különös ajándék*ban, s most, újraolvasva, az élménynek ugyanolyan frissességét érezzük, mint évekkel ezelőtt. Elkötelezi, lebilincseli ez a kisnovella az olvasót, ahogy csak vers tudja. Ritka írói pillanat szülte a Bugyonnij emléke, hiszen remekmű a maga módján, mással lehet-e magyarázni a hatásnak a tartósságát, amelyet olvasása kivált? Zárt, végérvényesen befejezett mű ez a kisnovella. Életanyaga a novella-teret maradéktalanul kitölti, a művészi közlésben az érzelem hulláma együtt fut az írói racionalizmusával: az író tisztelgő gesztusát őrző novellaformában a legsajátosabbnak tudott „brasnyói” világ jelenik meg — megismételhetetlen módon. Mint a nagy versekben is . . . — tehetjük még az elmondottakhoz.

Ihletköre nagyjából rekonstruálható. Bugyonnijnak, a vörös lo-

vashadsereg valóban legendás parancsnokának a halálhíre a közvetlen kiváltó „oka” ennek a novellának. „Formáját” ugyanakkor Iszaak Babel novellái kínálták. Azok a novellák, amelyeket írva Babel szépírói krónikásvá szegődött a Bugyonnij vezette lovas-hadseregnek az októberi forradalom vívmányai, a fiatal szovjet hatalom ellen támadók ellen vezetett hadjárataiban. Világirodalmi remek ezek a novellák, s mi sem látszott természetesebbnek, mint az, hogy írónk olyan módon emlékezzék Bugyonnijra, hogy egyúttal Babel emlékét is idézze, azét a Babelét, aki nemcsak novelláival van jelen irodalmunkban, hanem emberi mivoltával is, ahogyan Sinkó Ervin az *Egy regény regénye* című művében megörökítette. Brasnyó István azonban nem pusztán csak nevek emlegetésével, verbális módon idéz és emlékeztet, hiszen Babel művészi modorában írta meg novelláját, a tisztelgésnek a legsajátosabb, legnehezebb, inkább zeneszerzők körében ismert formájában. Oly módon, s annyira művészi-tudatosan, de írói öntudattal is, hogy hamisítatlan „babeli” novella került ki műhelyéből, ennek a novellaformának mintegy utólagos prototípusát alkotva meg. Hivatkozhatunk mind a levél-novella formájára, mind a fordulatokra, amelyek Babel írásait oly jellegzetessékké teszik. S túl ezeken a formális elemeken, Brasnyó István Babel művészi indulatait is reprodukálni tudta, újra képezve, ami valójában a nagy szovjet orosz írónak legintimebb sajátja volt. A filológiai aprómunka nyilván feltárhatja Babel írásai és a Brasnyó-novella párhuzamait is. Mi csak arra figyelmeztetünk, hogy A levél című Babel-írás adta a közvetlen forma-ihletet, bár Babelnak általában kedvelt fogása volt, hogy hősei leveleiként írja meg elbeszéléseit. Egy lehetséges Babel-novella tehát a Bugyonnij emléke, amit azonban csak Brasnyó István írhatott már meg.

A Bugyonnij emléke ugyanis a legsajátosabb „brasnyói” novellák egyike, s nem is születhetett meg másutt, csak hazai magyar irodalmunkban s Brasnyó István műhelyében. Megidézi ugyan Babel novellái nyomában járva az 1918-as esztendő, a „nyári hőségtől lángoló Rjazany városát, portól megfakult gyönyörű nyírfaligetivel”, a babonás parasztokat, akik félnek az „istentelen” vörösöktől, a parancsnokot, aki halott bajtársait siratja — s teszi ezt nagy, Babelre emlékeztető impresszionisztikus, de már expresszív foltokkal, hogy azután a novella második felében már a mi egykori világunkról beszéljen a fiktív Bognár József, az „omszki vörös lovasság katonája”, nevében. Világunk forradalmi múltjának egy egészen homályban maradt, szinte érintetlen részletét támasztja fel ebben a

novellájában Brasnyó István. Mert az ő Bognár Józsefe a hazatért vöröskatonák közül való volt. Azok nevében beszél, akik több mint ötven esztendővel ezelőtt valóban a világforradalom „lebegő palástja csücskébe törölték ábrándos arcuk örök verítékét”, azután hazajöttek, hogy Bácskában és Bánátban is „megvalósítsák nagszerű vívmányait” a világforradalomnak, ám itthon, a forradalomtól rettegő királyi Jugoszláviában üldözték és kínozták őket. „Az imperializmus fogdmegjei jártak haláltáncot a sírunkon, és a királyi kopók szaglászta a sarkunkban egy életen át...” — olvassuk Bognár József nagyon kései „raportjában” — ebben az írói stílustudatosságról valló novellában, amely a tudatosan költés egyik legmeggyőzőbb hazai irodalmi példája is.

Kevés, nagyon kevés, amit irodalmunk a Bognár Józsefeknek erről az embervilágáról eddig elmondott. A két világháború közötti időszakban Újházy István, ez a sokat ígérő, de szinte semmit meg nem valósító zentai író idézte (a harmincas évek végének cenzúrájára is tekintettel levő) kisregényében, a *Napokat eszik a kisdíák* címűben. A hetvenes években pedig Gobby Fehér Gyula a Cseh Károlyról írott drámájában, a *Vallatásban*. Brasnyó István a maga „babeli” módján a legtöbbit mondja el az egykori lázakról és szenvedésekről. Részletesebben kidolgozott, gazdagabb kép készülhet még erről a témáról, érzelmileg meggyőzőbb, hitelesebb, „teljesebb” ennél a novellánál aligha.

EGY „BRUEGHELI” ARS POETICARÓL

A *Tükrös Madonnáról* valószínűleg megoszlanak a kritikusi vélemények. Többen lesznek, akik Brasnyó István írásainak a monotonitását emlegetik majd. Mások nyilván a novella műfaját kéri számon rajta. Egyesek írói tévelygést észlelnek, zsákutcát emlegetnek, mert azon a művészi úton, amelyen rövid lírai futamait költve járt, továbbmenni nem lehet, hiszen az önisméltés szakadékanak a perméhez közelít már. Lesznek kritikusi között természetesen, akik az író művészi erényeire esküsznek, szemet hunyva például sok „vagyis”- és „illetve”-típusú nyelvi fordulatai felett.

Írónk új kötete olvashatóságának a kérdése tehát éppen úgy adott, mint olvasása módjának a problémájáé. Nem lehet és nem szabad elvárásokkal venni kézbe. Aki fordulatos novellafüzért vár, nyil-

vánvalóan csalódní fog. Aki a hagyományos epikus próza valamelyik változatát keresi a több mint háromszáz oldalas könyvben, ugyancsak hiányérzettel lapozgat benne. Legjobb úgy olvasni a *Tűkerős Madonna* írásait, ahogyan verseket szokott az ember: csak egyet-kettőt egyszerre, ízlelgetve a bekezdések, a mondatok zamátát. Ilyenkor az írások önmagukat mutatják, külön világuk képét kínálják, s nincs lehetőség olvasás közben a monotonia kísértésével találkozni. Az egyvégtében való olvasásuk, megítélésünk szerint, elmosza a sok rokon jellegű írásban az egyedit, a csak arra az egy írásra jellemzőt, a sok külön kis világnak a határát. Nyilvánvalóan Brasnyó István nem azok közé az írók közé tartozik, akik minden írásukban megújulásukkal, változásukkal tüntetnek. Krúdy Gyula művészetének kései és távoli rokona ő ebből a szempontból. Aki például a Krúdy-novellák és regények óceánján nagy kedvvel hajózik, Brasnyó István művészetének „élet-vizein” is otthonosan érzi magát. Ám hogy el tud menni formai szélsőségekig is az „egyedi” novella megteremtésében, a Bugyonnij emléke című írása bizonyítja.

Brasnyónak is, akárcsak Krúdy Gyulának, egy világa van, s az is imaginárius kódokban eltűnő. Nincsen kiterjedése, határai sem jelölhetőek ki biztos kézzel. De részletei, kis kozmoszai páratlan gazdagságukban mutatják magukat, és valóban oda kell figyelnie az olvasónak, hogy külön világ voltukat észrevegye. Egészen apró eseményekről ad hírt ugyanis írónk ezekben a rövidke novellákban. Véletlen-e, hogy közülük az egyik (Az idő című) a „megállt idő” benyomását rögzíti az esőben feketéllő fészántott földek világában:

„De hát a sötét, az olyan varázslatos dolog, hogy melyik partjára veti ki az embert, azt már nem lehet tudni előre, így hát fekke maradtak egymás mellett a sötétben, ki-ki a maga partján ebben az álló időben, amelybe csak néha-néha csorgat bele valamit egy-egy sötét ló a szétvetett lába közül, kint meg a csönd, mintha kipusztult volna a világ.”

Megtaláljuk a földrajzi meghatározást jelző adatokat is. Egy szállási „upraván” élnek ezek az időbe merevedett emberek, valahol Becse és Hegyes között, de mindannyian a településtől távol, s éppen ezért az „esemény” is sajátos jelleget ölt. Ismérvei közlelről sem a megszokottak. A „nem történik semmi” történései ezek, apró elmozdulások, amelyeket már nem epikus, hanem lírikus szeizmográfok tudnak csak rögzíteni. Ugyanakkor sok, nagyon sok a „burghelel” bennük, és az olvasó örömmel fedezi fel, nem is egy írásban,

a nagy festőművész nevét, akinek festői ars poeticája a harmincas években Miroslav Krležát ihlette például. Nem véletlen tehát, hogy Brasnyó is szüntelenül a történelmet ostromolja. Megírja a Föld! Föld! című ciklusának részeit, köztük a nővér kesztyűje címűt, amelyet ki kell emelnünk, nemkülönben a Fügedi címűt, amely A népek című ciklusának része. A „népek . . .” — olvassuk gyakran ezekben a kis írásokban, hiszen legtöbbször ilyen módon esik szó Brasnyó kisnovelláiban emberről és világról, hogy egy pillanatban felderengjen a „fajta emlékezetének” problémája is művészetében.

A Brasnyó-könyv „megállt idejébe”, őszi sötétségébe (az ős és a tél kezdete a kedves évszaka!) hasítanak valóban „költői” mondatai. „Nekivágni a zúzvara fehér villámaintól recsegő fehér világnak . . .” — olvassuk például a Világos ablakok címűben, hogy rányíljon szemünk a Brasnyó-írások igazi szépségeire, a változatoknak arra a gazdagságára, amely a felszín monotonijának burka alatt megbúvik. Az írások is, ilyen mondatai, bekezdései is természetesen csak részletek. Mindegyik az író világélményéről ad hírt, amely most van születőben. Az „egész” vágya munkál művészetében, s azt az imaginárius ködöt, amelyet emlegettünk, eloszlatja majd.

Brasnyó István művészi kezdeményezéseinek körét természetesen nem merítettük ki, választott módszerünk sem tette ezt lehetővé. Írásai megközelítésének egyik útja azonban kétségtelenül részleteinek vizsgálatán, a másik pedig műfajainak önelvűsége, belső természete megközelítésén át vezet.

ZSÉ BIRTOKA

— *Regényrészlet* —

PUSZTAI JÁNOS

85.

Hóka füstcsík, koszlott szalag emelkedett, csavarodott a világoskék levegőben, nyílt, derűs térbe, a borzongva éledő, a tócsát, rideg rongyait kinövő, levetkező tisztás, tojás alakú, közepén elmetszett, a patak által nyílegyenesen, határozottan kettészelt terület fölé, olykor meglendült, zavarodottan hullámosodott, foszlott, borzas, laza pamacsokként szállt, sodródott, *á* irányában terelődött, meglepte, szerzeménye, a hátára rángatott, kétoldalt ágakkal megtámasztott, löttyedt állat nyúzása, keserves tisztítása idején lelte, szimatát, éberségét, ijedelmét felkeltette, riasztotta, felegyenesedett, izgágán, tájékozatlanul pattant, megperdült tengelye körül, vasbotját jobb kezébe kapta, szúrásra, hirtelen, elszánt, megsemmisítő dőlésre készen tartotta, járkált, szűk körben keringett, később megállt, hőkenten megmerevedett: hóka füstcsík, koszlott szalag emelkedett, csavarodott a világoskék levegőbe, nyílt, derűs térbe, ágaskodott, bámult, balját, kifeszített tenyerét homlokához illetsztette, tenyéreresze alól nézelődött a napok óta hiányolt, óhajtott, enyhén csípős füst fészkrét, az ismeretlenül, természetesen idegesítő, ajzó, erőszakosan védekezésre késztető tűzhelyet kutatta, azután téován, mint ha taszítanak, kényszerítenék, megindult, a sebes, zajló, locsogva törtető víz felé lépegetett, úgy érezte, a nyirkos talajt alig érintve, érzékelve, talán mellkasát, hónalját szorító láthatatlan kötéllel megemelintve halad, lábát, ázott lábbelijét nehézkesen, törődötten emelgette, rakosgatta, nemsokára gyorsított, a patakpartra sietett, valameddig várt, szemlélődött, majd meggörnyedt, futva hátrált, vasbotját előreszegezve, megiramodott, és a medren, zajos mélyedésen, mint szakadozott, óriás gombolyag, átzúdult, kapálózva átvágódott. Iramodásakor, még inkább ivelésekor, miközben a kerge vizet, vég-

telen víz-éket maga alatt, lábai torz, aránytalan, fordított V betűjében látta, mellkasa, gyomra elnyújtott, édeskés nyilallását érzékelt, tudomásul vette, szokatlan helyzetében, a magasban ellobbant pillanatrészen emlékezett: gödrös pusztán, mindent: bokrot, füvet, földet ellepő, vizenyősítő ködrétegben csatangolt, botorkált, azt mormogta, nem adja meg magát, magamat-magamat-magamat-magamat-magamat, sorolta csökönyösen, a szóismétlés ízelt zsinórrá sodródott, fekete béklyóvá hurkolódott, megakasztotta, leterítette, homlokát recés, szívós tárgynak vágta, zuhanást, úgy tűnt, tudatosan, bizonyos mértékig semlegesén, kívülről, nézett esést, valahova lefelé-távolodást tapasztalt, magát látta; háton, kitárt karokkal, összetett, kideríthetetlen erő, kényszer, parancsolat hatására egymáshoz tapadt lábszárakkal, rohamosan zsugorodó, koszorúmaradványt lengető feszületként hullt valahova, egyre élénkebb, izgatottabb megfigyelése szerint: tükörszilánkos gödörbe; amikor ezt felismerte, elméjén átvillantotta, az előbb még rohamosan zsugorodó, koszorúmaradványt lengető feszület egyből megnövekedett, felrugódott, hozzácsattant, hosszában megütötte, ugyanakkor fájdalmasan hűtötte, ekkor eszmélt; nyögött, kecmergett, négykézlábra emelkedett, tócsában, kendőnyi sűrű foltban térdelt, tenyerelt, úgy vélte, égett, gyorsan, nyöszörgőn odébb mászott, kásás hóra, emelkedésre vergődött, vasbotját ösztönösen szorította, talpra állt, dülöngélt, botjával tapogatózott, döcögősen, vacogva haladt, hamarosan rájött, élelmét, a hánccsal derekára erősített hússzeleteket elvesztette, felismerése megmarta, felkiáltott, inkább hördült: hööh!, hööh!, tapogatta magát, hitetlenkedve nyúlkált derekához, arra gondolt, visszatér, megkeresi, de nyomban beledöbrent: hova tér?, hol keresi?, irányát, célját, a rengeteget, a jobboldalt húzódo keskeny kinövéseket, havas tevehát-domborulatokat elveszíti, ehhez tartotta magát, továbblépett, ahol tette, trappolt, olykor homlokához nyúlt, daganatot, kicsattant dudort, sajgást, csípődést érzett, szivárgó folyadékot, csendes nedves tapasztalt, ujjait belemártotta, szeméhez emelte, vaksin tanulmányozta, feketének, koromkenődésnek látta, türelmetlenül, dühösen legyintett, kezét tákolt öltözetébe törölte, szaladt, lassan oldódott, bemelegedett, ritkás erdőben, merev fák között csörtetett, megriadt: elálmosodott, nem alszom, gondolta, nem-nem-nemnem!, ismételte, a konok ismétlés leküzdhetetlenül álmosította, bágyasztotta, átérhetetlen törzshöz dőlt, arcát árkos kéreghez érintette, szemét lehunyta, térde meghajlott, zökkenve rogyant, gyökerekre, érdesen szétfutó kinövésekre bicsaklott, hom-

lokát, kicsattant dudorát a vastag törzshöz koppantotta, ez felé-
resztette, magához térítette, jó ideig, hosszú pillanatokig erőlködött,
mintha esdekelne, keserűen vezekelve, térden hajlongott, kábultan
bólogatott, pöcsikélt, azután a dudoros, hámló pikkelyes gyökerekre
csúszott, csomósodott, és, immár hason, kényelmetlenül, viszolygón
terpeszkedve a parti sárban, gémberegett fűgyökérral átszótt talaj-
szivacson, ámult: az erdőben akkor vigasztalanul kopasz, elhullt
madár égnek meredő, avult, megüszkösödött lábához, kaparójához
fogható koronájú tölgy tövében, a dudoros, hámló pikkelyes gyöke-
reken erős, megállapodott fényre éledt, kiterjedt, ösztönző világos-
ságra, zsongásra, fellegek szálltára, osztódására, akkor is reszketett,
vasbotján lüktettek, rugóztak, táncoltak ujjizmai, a hidegtől, még
inkább az ijedtségtől, kiszámíthatatlan következményektől reszke-
tett, gondolta tűzszerezés előtt, a barátságatlan talajszivacson, óva-
tos emelkedése, kémlelődése közben; görnyedten, szinte földig ha-
jolván, lopózva, mint alkalomadtán a hosszú csizmás, zacskósapkás
katonák, ugrott, szökelt előre, a kerítést, zilált torlaszt pillanatok
alatt megközelítette, lehasalt, lapult, két kezét, kifordított tenyerét
a híg földbe szúrt gallyak közé siklatta, juttatta, halkán távolította
őket egymástól, az így keletkezett résen hamarosan átkúszott, majd
megállt, lihegve várakozott, az odú bejáratát, a vaskos, gondosan
bélelt, tömített ágfonadékot, az alól, az ajtó és talaj közötti ujjnyi
résen egyenletesen kitüremelő szürke füsttéteget nézte, mereven, el-
szántan szegezte rá tekintetét, hamarosan észrevette: az ajtó bal
sarkában sötét husángvégék heverték, ötlete támadt, odaóvakodik,
egyiket, valamelyiket megragadja, magához rántja, ilyenformán
tűzhöz jut . . ., hason haladt, úgy tűnt, vonaglott, valahonnan fent-
ről, képzelt magasból, talán az odú fölötti magaslatról szemlélte
haladását, tudomásul vett, elismert tekeredését, idegesen, feszülő,
égő mellkasát, gyomrát tapintva, tapintással, gyors masszírozással
csillapítva követte magát, előrejutását, a feltúrt sarat, rönkszéles-
ségű nyomát, hallgatta szuszogását, szaggatott, mohó lélegzését, a
leg hamarabb megkaparintható husángvég elérésekor, kirántásakor
hallatott önkéntelen nyüzgését. A bot, megszerzett fa parázslott,
füstöt lehelt, a parázs a levegőn, mintha fázna, kellenlenül hunyor-
gott, hamarosan fehérés burokba, lenge hamuba húzódtott, de *á* ezt
már nem látta, csendben, fura, egész valóját bizsergető szerénység-
gel, az is lehet, meghatódottsággal feltápászkodott, hátrált, vasbotját,
meleg, parázscsúcsú ágdarabját maga elé szegezve, a kerítésen túlra,
kívülre, játszva áttekinthető területre visszakozott, ott megfordult,

hirtelen perdült, megugrott, szaladt, vágatott, a patakon átlendült, elvágódott, valamennyit hasoncsúszott, rándult, zúzódott, de mihelyt tehette, tüzére, meleg szerzeményére lehelt, óvta, felkerekedett, törődött zsákmányához sántikált, botjait a földbe döfte, mélyesztette, a kiterített, szikkadó, ráncosodó bőrre, rózsaszínű medvéje mellé telepedett, arcát csüggedten tenyerébe temette.

86.

Strázsált; ijedt-konokan, kíváncsian, nyugtalan-érdeklődőn forrt a kémlelőrésre, a keskeny, függőleges hasítékra, tekintete, mint szintelen, láthatatlan csóva, a napos, buzgó tájra rebbent, repdesett, a gazos parton, ófű-sörényes peremen, negyvenöt fokos meredek fölött mocorgó, leszködő, térdre emelkedő, feltápáskodó idegent, zavaró, zord jövevényt követte, kerülgette, az botját, seprűnyélvastag, méteresforma husángját komótosan, kivehető szándékkal, számítással maga, pontosabban: orra elé állította, messziről, az odúból, a kémlelőrésen, keskeny, függőleges, szárazfű-falú hasítékon át nézve, vizsgálva: telt, zömök törzsét, sötét komor bozontba húzódott, merült arcát, homlokát, csúcsos, a csúcs közepe táján háncs-csal elkötött, örves állatszerű fejfedőjét kettévágta-osztotta, végigmetszette, másodpercekig várt, szakadatlanul figyelt, botjára, egyenes, göbtelen eszközére támaszkodott, talpra erőlködött, felevickélt és görnyedten, mint acsarkodó, rugaszkodó vad, felkésztetett ordas, fejét leszegte, megugrott, a kerítés, kevényészett torlasz felé szökött, a talajba, lágy rétegbe dugott, mártott ágak, cirkalmas ágközők hosszában, tetőtől talpig felosztották, rácsozták, csíkozták, zacskósapkás katona, gondolta *b*, közben a csíkok, csonka stráfok, mozgó, folyton alakuló, változó katonaszeletek közeledtek, majd váratlanul összezavarodtak, eltűntek, letűntek; kicsit később, riadtan, homlokán észrevétlenül keletkezett, gyúlt hideg, remegő arcára futó, áradó, kezefejére, az érdes, kusza szőrszálakra koppanó, freccsenő verejétkrögökkel tapasztalta: kuszva jött, csendesen, jámboran haladt, vonaglott, melle, hasa, térde, könyöke alatt a lekonyult fű lágyan, csüggedten hersent, a vizenyős föld szotyogott, a lopózó, érkező, a rögtönzött kerítéshez súrlódó Zsé-küldött (*b* szerint) fojtottan, lopiban szuszogott, az ágak, pendülő gallyak közé nyúlt, két kifordított, háritó tenyerét tág nyílásba juttatta, felnézett, valamedig szimatolt, tájékozódott, azután az akadályt megszüntette, utat feszített magának, alakjának; derékszögbe hajlított jobb kar-

ját előretette, alsókarját, botos markát a gyepre támasztotta, fektette, bal térdét, az ággátat bontva, döntve, darabolva, hasával egymagasságba emelte, rántotta; *b* homlokát megtörölte, ruhája ujjával, rojtos, foszló kelméjével izzadságcseppjeit, az ideiglenes, bizonytalan kinövéseket lesodorta, elkente; ténykedése, ösztönös mozdulatai pillanatában szemét lábánál fekvő, kallódó botjára, csiszolt végű horgas husángjára vetette, gyorsan, alakuló, szilárduló büntudattal, felkapta, tapintotta, markolta, szorongatta: itt maradok!, mondta, itt maradunk!, botját térdére fektette, simogatta, fejét oldalt billentette, mormogott: mara-dunk, mara-dunk-dunk-dunk-dunk, maradunk!, MaRaDuNk!, a várható küzdelmet, kősarkos, póklábgöyökér-fonadékú, tűz-éles eseményt elgondolta, átélte: ellenfelét, a tolakodót, bőrruháját, sárga hánccsal átfogott derekút bent fogadja, azonnal arcába, a szakállkeretbe húzódott, merült foltba, sápadt, szivacsos területbe döfi, esetleg a szemébe, két mély, barna részbe mártja, az is lehet, a hasába; mindenáron megtorpantja, kedvetleníti, futamítja, talán leteríti, vérét könyörtelenül kicsurrantja, itt maradunk!, mondta, botját a nyílásba, keskeny, függőleges hasítékba juttatta, illesztette, előkészítette, ugyanakkor kibámult, és vacogva látta: udvarán, elkerített, négyszögletű, védelmi parcelláján, a konyult, a hó alatt silánnyá, engedékennyé, érzéketlenné satnyult gyepen feküdt, terpszkedett az idegen, éppen ezekben a pillanatokban furakodott-siklott át a kerítésen, lába, otromba lábbelije, mint sötét, lucskos kolonc, még a sorba tűzdelt gallyakat érintette, hozzájuk támasztotta, nekikfeszítette, valameddig időzött, közben a bejáratot, elhúzható, vastag ágfonadékot leste, esélyeit mérlegelte, majd megindult, laposan felkerekedett, vonaglott, tekeredett, a sarat túrta, bőrlötözékével, mellével gyúrte, taszította, sodorta, mögötte rönkszéles nyom maradt, feketélt, *b* szorongott, idegeskedett, ajkát harapdálta, tenyereit mellére tette, remegő, rángó ujjakkal ráterítette, belső égését, szabályosan ismétlődő, zsongító, émelyítő, nyálapasztó, hallását tompító, elrekesztő, kásás nyilallásait ilyenformán valamennyire semlegesítette, érvénytelenítette, azt vélte, az idegen, a hangtalanul tolakodó higgadtan megfigyelhető, áttekinthető távolban, udvarnyi, négyszögletes téren védelmi parcellán, fekete mélyedésben, zsíros barázdában, sárteknőben fekszik, halad, várakozik, minduntalan körülkémlél, megint megered, az ajtóhoz kúszik, az ágfonadék alatt kallódó gallyvégekhez férközik, egyiket megragadja, öntudatlanul, óvatlanul nyüsztítve magához húzza, kirántja; azonnal felállt, felrugdott, hátrált, parázscsúcsú botját maga elé tartotta, a kerítésig,

erőszakolt nyílásig, átjárójáig visszakozott, ott megperdült, megugrott, szaladt, vágatott, átlendült a patakon, elvágódott, hason siklott, megrándult, zúzódott, de mihelyt tehetette, tűzére, meleg, nem remélt szerzeményére lehelt, fújt; ápolta, majd zsákmányához bicegett, botjait a földbe szúrta, a kiterített, valószínűleg szikkadó, szikkadva ráncosodó bőrre, rózsaszínűvé meztelenített medvéje mellé telepedett, arcát tenyerébe temette; felsírt Gyermekek, sivalkodott, hangja az odút betöltötte, anyját rezzengette, ébresztette, mozdította, a vacokhoz, törődött alomréteghez parancsolta; hozzácsodródott, idegesen magához húzta, kötelékét kipattintotta, tisztába tett, kábultan, gépiesen váltotta rongyát, hamar betekerte, a mellére vont, a barna bimbót szájába segítette, a kémlelőréshez férközött, rátapadt; az idegen, csapzott ismeretlen sietősen hajladozott, tüzelőt gyűjtött, szedegette, halomba rakta, apró kúppá formálta, állítgatta, a paráztvégű ágat alá csúsztatta, lehasalt, fújta, hamarosan füstöltette, lángokkal elevenítette, felugrott, körbeszaladta, átugrálta, botját feje fölött lengette, hamarosan az erdőbe, háta mögötti rengetegbe rohant, eltűnt, *b* hiába helyezkedett, csavarodott, a nyílást hiába szélesítette, nem láthatta, meg nem pillanthatta, félt, elképzelte: keresője, üldözője megkerüli, hátba támadja, kiszorítja, a tisztásra kényszeríti, elpusztítja, ajzontan fészkelődött, nyögdecélt, könnyesen sóhajtozott, Gyermekekre hajolt, arcát arcához érintette, makacsul mondta, sutogta: itt maradunk! itt maradunk!, itt maradunk!, iTt MaRaDuNk!, sikoltotta, Gyermekeket megríkatta, kapkodva eszmélt, csendesítette, a barna bimbót megint a szájába segítette, kifigyelt; az ismeretlen borzas halom gallyat cipelt, vonszolt, rakott tűzére, megnövelte, az állathoz ment, vágott vagy szakított belőle, a szelleteket botjára tűzte, tűzéhez guggolt, pirította, *b* mocorgott, nagyokat nyelt, türelmetlenül észlelte, tapasztalta: megéhezett.

87.

Telhetetlenül rohant, rontott, csörtetett az erdőbe, avas, moccsatlan rengetegbe, nyirkos avarra, süppedő, felső földhúzatra; hajladozott, kallódó ágakat, fahulladékot, kiadós tűzrevalót kapkodott össze, hordott, gyűjtött halomba, szorított kérébe, néha felegyenesedett, megmerevedve fülelt, a feneketlen némaságot, a csend szürke üregét figyelte, kutatta, mérte fel, az ismeretlen, titokzatosan idegen, éppen ezért ridegnek, elutasítónak agresszívnek vélt környezetet leste, mintha rejtett dróttal, hideg, borzongató huzallal rángatták,

irányítgatták volna, meg-megperdült; a hóka füstcsík, a világoskék levegőben, nyílt, derús térbe emeledő, csavarodó koszlott szalag igazta le, bővölte, emlékezett: az elrettentő, ugyanakkor vonzó, csábító jelenség megpillantásakor, felismerésekor lábujjhegyre állt, ágaskodott, kezét homlokához illesztette, tenyéréresze alól bámult, nyála megsűrűsödött, szikkadt torka, háromszögű csutkája remegett, úgy tűnt neki, elképzelte: a füstforrás vörös csapda, a rőt vízmosásba, rétege emelkedőbe ásott verem, esetleg fogas, késes, áldozatát csattogva szaggató, morzsoló, sunyin szeletelő surrogva aprító büntetőgép; ha arra halad, odakeveredik, lecsap rá, falánkan magához rántja, darabolja, tehetetlen, visszavonhatatlanul kiszolgáltatott részekre osztja, mosolygott, hajladozása közben derült: részei irtóznának, távolodnának egymástól, vaksin széthúznának, ázott, csajla fűben, libabőrös tócsákban kuporognának, olykor evickélnének, lába dülöngélné, kacszna, botoran pimpikálna, keze, fura bunkója a földet verné, szotyózná, táskásítaná, törzse, esetlen, rövid rönk, jobbra-balra fordulna, céltalanul hömbörödné, feje gyepes nyomban, kerek mélyedésben ülne, közömbösen magába merülne, tétován, mintha taszítanak, kényszerítenék, indult meg, lépegetett a sebes, zajló, locsogva törtető víz felé, Zsére gondolt, a kapaélszakállú öregre, hátrattétkézzel malmozóra, görbülten tipegőre, törökülésben veszteglőre, a felemelt mutatóujjú bölcsre, suttogva oktatóra, a fiam, ijeszt, hogy tévelyegsz; gond, mit tegyek ilyen morgóval, kritizálóval, tán sújtsam tömlőccel, szóval?, gondolkodásod silány, zshivány vagy, vedd végre észre, amit mondtam: állatkáimat ne edd, kaparj gyökeret, marj füvet, így éred el, nem érdekel a gyomrod, kólikád, csak a lelked, ideológiád; áldd jószágom, bőkezűségem, bölcsességem; törődötten, nehézkesen, később elsimerte, gyáván ment, Zsét pillanatokig a hóka füstcsíkban észlelte, átlátszó burokban, állt, nyújtózott, tompa ujjait, drappköpenyes karját kidugta, integetett, horoggá formált mutatóujjával hívta, kacsintva biztatta, édesgette, akkor gyorsított, a patakpartra sietett, valameddig várt, szemlélődött, az időközben eltűnt, a füstből kihúzódott Zsét kereste, de hiába törekedett, meggörnyedt, futva hátrált, vasbotját előre szegezte, megiramodott, felemelkedett, hosszan szállt...; kévét, gallyköteget sodort, puhított vesszővel átfogta-hurkolta, vasbotját a kévébe döfte, mint esetlen óriáshangya, hátrálva vontatta, a lejtőn, rőt vízmosáson, réteges meredeken maga után siklatta, szorosán, elővigyázatosan engedte, tűzéhez, a szerény, bizonytalan parázsrakáshoz vitte, aggódón bontotta meg, rángatta, törte, darabol-

ta, a tüzet fellobbantotta, magas, dús, sűrű máglyát rakott, mellé kuporodott, melegedett, tenyerét a lángok, izzó, hajlékony szuro nyok fölé tárta, tartotta, nyugalom, halk, zsongító állapot uralta, műhelyében, szerszámai között tartózkodott, üllőjén, kellemesen, bizsergetőn langyos acélon rostokolt, *b-t*, fehérruhás, az ebéddel mindennap rendszeresen, pontosan, kívánatosan érkező asszonyát várta, vágyott rá, türelmeudenkedett, kitekintett, Zsé mindig üres, forró poros terét látta, közepén a terméskőalapú-gyökerű, sötétpiros zászlórúddal; körülötte hosszú csizmás, zacskósapkás katonák meneteltek, dübörögtek, szuronyukat villogtatták, a port hamar felkavarták, a teret, műhelye környékét elhomályosították, sötétítették, megértette: megfontoltan, alattomos szándékkal elárasztották, *b-t* megakasztották, tőle elválasztották, egyszerre többen felé fordultak, hozzátoppantak, ajtaját behajtották, rázárták, lármásan beszegeztek, ablaka alatt masíroztak, vezényszóra fügét mutattak, kétélű szuronyukat villogtatták; újabb ágakat tördelt, vetett a tűzre, a lángokat pillanatra levette, imbolyogtatta, azután medvéjéhez, kiterített, boncoláshoz készített szerzeményéhez ment, vasát az állat szügyébe fúrta, a has irányába feszítette, az izmokat reccsentette, szakította, roncsolta, kezét a keletkezett hasítékba, botja levellő, véres csapásába tette, akasztotta, ujjait tenyéryi izomrétegbe bújttatta, leválasztotta, botra tűzte, lángokba mártotta, mohón forgatva szikkasztotta, zsugorította, pirította, a rövidesen keletkező, csillanva gördülő, könnyedén pottyanó, a recés lángokba keveredő, üszkös gallyakra kenődő rózsaszín cseppeket, a hús sistersgőn buggyanó, eredő levét nézte, átható, finoman füstízű illatát szagolta, emeledve, szinte súlytalanodva szippantotta be, ekkor táplálékát, a kunkori szeletet tüze fölül elkapta, topogva fújta, hűtötte, vicsorítva harapta, sárga fogát, fogazata két könnyörtelen félkaróját a rostokba akasztotta, mélyesztette, szakította, rágta, telhetetlenkedett, tegnapi kilátástalan helyzetére, dermesztő körülményeire gondolt, azután merészségére, a parázsszerzésre, a falást, rágást kicsit abbahagyta, kihúzta magát, bátran, jólesőn terjedve, dagadozva tekintett körbe, járkált, tűz helyét többször megkerülte, újra evett, hamarosan, a medvéhez, durván megbontott húshalomhoz lépett, vasbotjával tovább bontotta, szügyét végigszántotta, hasfalát feltépte, reccsentette, belső részét, elsősorban böndőjét, sötétszürke, áporodott tarisznyáját szedte ki, távolította el, botjával odébb cibálta, hömbörgette, a gallyrakásra ült, pihent, egyúttal hátát melegítette, a hóka füstcsíkot, gyanús jelenséget, talán rosszindulatú jelt, szemlélte, a Zsé terén felcsapott-

kavart porfelleg maradványának is nézhette, nézhette volna, de tudta: tűz terméke vagy a tüzelő lehelete, azonban nincs kizárva, hogy a büntetőgépezet csalija, az áldozatát magához rántó, csattogva szaggató, morzsoló, sunyin szeletelő, surrogva aprító fogas, kések szerkezetű áldozat-édesgetője, ez az elgondolás, idegesítő feltevés ösztönözte, zsákmányát mielőbb süsse ki, fűzze fel, hasznosítsa, ilyenformán fennmaradását, továbbhaladását, a valahol még létező mérgezetlen szabadságba szökését, jutását biztosítsa; a medvét kitarotkolva darabolta, csontjait fészítette, törte, lenagyolta, a gyűjtött húsdarabokat ágakra tűzte, az ágakat ferdén, harmincfoknyi dűlésben tüze körül az engedékeny földbe, sűrűn fűgyökeres talajba szúrta, leleményesen pirította, tartósította, a lángokat magasra csapatta, a hőt egyenletesen feljesztette, ugyanakkor őrködött, szakadatlanul a hóka füstcsíkot, a túlsóparti tájat, ajzó mozdulatlanságot figyelte, félt, gyomrát, mellkasát apró, kerek nyilallások, nyilallásláncolatok lepték el, szorították, várta, verejtékesen számított rá: hosszú csizmás, zacskósapkás katonák bújnak elő, bukkannak fel, sorba állnak, csatárláncba fejlődnek, fegyverüket csattogtatják, szuronyukat, ezúttal vízszintes állapotban, villogtatják, már messziről rászegzik és megindulnak, és jönnek, jönnek, zajosan feléje menetelnek. Hirtelen felpattant reszketve, meggyengült, részben benuult inakkal ugrott talpra, hátrált, gallykötegébe botlott, hanyatt henderedett, kapálózott, hempergett, végül négykézlábra vergődött és a medveroncs mögé szaladt, lerogyott, a bordák domború rácsozatához csuklott, fejét kábultan emelgette, leskelődött, tájékozódott: a hóka füstcsík közelében, a tisztáson, csapzott kerítés mentén valaki járt, botját feje fölé emelte, forgatta.

88.

Éhsége, kíméletlen, tolakodó ehetnéke, mint öntudatlanul lenyelt, gyomrába fordult, hatolt bogáncs, sokhorgú bogáncsgömb, sértette, szisszentette, mozdította, a kémlelőrésről, keskeny, függőleges hasítékról leválasztotta, odúja belsejébe, a pihés, földes gyökerek, kifeszített kötelek közé, hústartalékához, a homályban függő, bátoratlanul derengő pirított-hús-koszorújához ösztökélte, a kinti kép, ingerlő látvány, a jövevény gondtalan, hivalkodó, talán rosszindulatú táplálkozása tikkasztotta, csüggesztette, részben vigyázatlanná, felelőtlené tette; Gyermeket gyorsan, hebehurgyán mellére fogta, félkézzel tartotta, a pólját, mint könnyű hasábot, értéktelen terhet,

karolta, a rőzsevégektől, a megbúvó, sötét, merev ágakarmoktól alig óvta, később, ébersége erősödésekor pillanatokig azt hitte, szorongva, tehetetlenül, furán omolva, oszolva, osztódva, az odú talajának tűzhelykörüli, recés, forró repedéseibe folyva, lopiban ki-kiemelkedve látta: a sötét karmok felbukkantak, kunkorodtak, keresőn meredeztek, közeledtek, Gyermeket megtalálták, beleakaszkodtak, szaporán, pattogva karmolták, meghasgatták; térden haladt, döccent, bicsaklott, kínlódva, vicsorítva egyensúlyozott, hirtelen megtorpant, szabad kezével, érdes, repedezett ujjaiával, kemény, koppanó ujjbegyeivel, homlokára ütött, hökkenten eszmélt, vette tudomásul: az idegent, a tisztásra toppant, szabadult, a jelek szerint, ott megtelepedő alakot, gyanús szerzetet megfigyeletlenül, ellenőrizetlenül, a rést pedig fedetlenül hagyta, ez, kiszámíthatatlan következményű feledékenységére megborzongatta, ugyanakkor ajzotta, dühítette, Gyermeket, pólyását, a könnyű hasábot, fekhelyére, a téglalap forma alomrétegre, avarra, száraz fűre csúsztatta, rögtön négykézlábra billent, a vastos ágfonadékhoz, függőleges hasítékhoz, a kardszerű, éles fénynyaláb-szabályozóhoz, sugártokhoz trappolt, a fűbélést öszszevonta, a nyílást dugta, dugaszolta, barlangját izgágán besötétítette, azonnali benyomása, nyilálló érzékelése szerint: beláthatatlanná, ebből eredően ijesztővé mélyítette, a világból, napos, békésen gözölgő, savanykás, nyúlóska-ízrel telítődő tájból kikanyarította, eltávolította, lassan fordult meg, sóhajtott, karjával, foszló, a nyűvésben elnehezedett, megcsomósodott, fityegő rongyával homlokát dörögölte, frissítette, ezzel egyidőben homlokát érintő, súroló karja derékszögében, mint csonka, kiszámítottan hiányos keretben, tűz helyét nézte, a valamikor eldőlt, valamедdig pörögve hánykolódó, meghatározhatatlan idő óta dúcosan heverő vörös kereket, hunyori parázskört, meleg biztóságot, azután megeredt, négykézláb mászott a pihés, földes gyökerekhez, férkőzött a pirítottús-koszorúhoz, felnyúlt, tapogatott, tenyérynyi szeletet kiválasztott, megragadta, a háncsról vigyázva, óvatos ujjakkal leválasztotta, lefejtette, leült, hátával karvastagságú, minden moccanására finoman, mintha jóváhagyólag, rezdülvő gyökérnek dőlt, megkönnyebbülten, hosszan támaszkodott, ízletes, máló rostú eledelét harapta, rágta, harapta, rágta, harapta, rágta; tömte magát. Megszomjazott; ihatnéka, mint torkában, a ránduló, sajduló, bordás csőben termő, növekedő, fokozatosan elviselhetetlenné hevülő, ugyanakkor törzsét fejétől eiszigetelő, fájdalmasan elzáró gömb, mogorónyi tapadó test sürgősen cselekedtetten: négykézlábra ereszkedett, tüzelőjét, a száraz gallyat

darabolva, szilánkosítva mászott, csörtetett, az ajtóhoz göndörödött, percelig kushadt, homlokát a földre, gödrös, repedéserezetű földpadlóra eresztette, támasztotta, szimatolt, hallgatózott, arra gondolt, hosszú csizmás, zacskósapkás katonák környékeznek, ólálkodnak, félkörben kúsznak felé, bekerítik, hullámként emelednek, lökődnek, szuronyos puskájuk sárga szíját hüvelyk- és mutatóujjuk közé akasztják, nehézkesen szuszogva, kipirulva közelednek, a kerítést, hézagos ágakadályt kidöntik, a konyult, nedves fűbe préselik, lapítják, nyomtatják, forrongott, türelmetlenkedett, az ajtó, az ágfona-dék kötelékét, a csepűs háncsot megbontotta, kibogozta, az ajtót halkán, feltűnés nélkül félrevonta, fejét kidugta, forgatta, ijedezve kémlt, tócsafoltos udvara négyszögét, az odújához csatolt területet, a kerítés szeszélyes gallyrései csíkozta, megbontotta, felosztotta tisztást, a látóhatár peremére nőtt tömör, titokzatos, ebből eredően félelmetes rengetéget nézte, ezzel egyidőben elkeseredett, vacogva, fogcsikorgatva távortartott, eredménytelenül távolított nyugtalan-sággal, meg-megborzongva, az idegent, csapzott betolakodót kereste, mellkasa, gyomra nyilallni kezdett; nem lelte, hamar, elvakultan, azonnali tapasztalata szerint, érzéketlenül, kábultan, egész testével a szabadba férközött, csápolva kúszott, botját, hegyesre csiszolódott, horgas fegyverét oldalához fogta, maga után húzta, majd sebesen, azt hitte, ugyancsak érzéketlenül, felemelkedett, meggömbülve, földig hajolva, kerítése patakmenti szakaszához szaladt, lekuporodott, pislogva guggolt, horgasínán rúgózott, a jövevényre meredt, figyelte, tanulmányozta: háttal ült az erdőnek, görnyedten, elmélyülten időzött tűzénél, gallykévén mocorgott, fészkelődött, előtte nyúlánk lángok ágaskodtak, egymáshoz hajoltak, összegabalyodtak, a botra húzott, feltételezett medveszeletet beburkolták, puhították, üszkös rönkcsonk, gondolta *b*, a tisztás felé lejtő, erősen megdőlt tölgymaradvány, derülten szemlélve, madárijesztő, rojtos ronggyal, kifordított állatbőrrel, kusza szőrzettel teleaggatott csóva; észrevette, örömmel észlelte: megcsillapodott, feloldódott, nyugalmas állapotát kihasználta, kerek, selymesen rezgő felületű tócsára hajolt, hosszan szüröcsölt, ihatnékát, a torkában, a minduntalan ránduló, sajduló, bordás csőben elviselhetetlenné hevült, törzsét fejtől elszigetelő, fájdalmasan elzáró gömböt, mogyorónyi, tapadó testet feloldotta, lehet, lenyelte; eltüntette, megrezsent, kellemesen meglepődött: magát nézte, arca a vízben, átlátszó, rezgő, szüröcsölésétől gyűrűző réteg alatt világított, haja kétoldalt leomlott, a vízbe csüngött, arcát bekeretezte, elmosolyodott, bizalom, magabiztosság uralta, a

kerítés megrongált részéhez, az emberi test-szélességű, erőszakolt nyíláshoz guggolt, összevonta, igazította, szilárdította, felállt, odújába, a meredek vízmosásba kapart üregbe ment, bújt, Gyermekhez, szendergő, fénylő arcú kicsijéhez húzódott, mellé dőlt, babusgatta, arcát arcához érintette, a pólyát, a megszürkült fehéreneműt, meleg burkot hátára vonta, felkötötte, kimegyünk, mondta, ki-me-gyünk, dúdolta, a tisztásra lépdelt, kerítése mentén ácsorgott, fojtottan reszketett, szorongott, önkéntelenül a tehénpofájú szörnyekre, előremutató szarvú vízi élőlényekre, a tunyákra, mégis makacsul, falánkan rámeredőkre emlékezett; szorongását botjával hesegette, feje fölé kapta, forgatta, a levegőt hasgatta, miközben kitartón figyelte: a bozontos, tüzénél tespedő idegen felfedezte, észrevette, felpattant, rettenve hátrált, gallykötegébe botlott, hanyatt henderedett, kapálózott, nevetségesen hempergett, négykézlábra vergődött és botjával meg a valószínűleg még sistergő, zsíros-leves hússzeletével a medve, szerzeménye sápadt váza mögé, a vastag, domború bordák védelmébe húzódott, elszántan rejtőzött.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

TITO ÉS MŰVE

AZ EL NEM KÖTELEZETTSÉG — VILÁGPOLITIKA

BALLA LÁSZLÓ

„Az emberiség jövője a tömbökön
kívüli világban van.”

(Tito, Colombo, 1976)

I.

Az el nem kötelezettség korszerű világunk történelmi szükségletét fejezi ki. Mozgalma, univerzális törekvéseivel, egy humánusabb és igazságosabb nemzetközi viszonyokon felépülő világ megteremtésének elérését szorgalmazza. Célja a népek teljes jogú politikai és gazdasági önállósága az elnyomatás minden formájával szemben. Nem ismeri el az olyan nemzetközi viszonyok létjogosultságát, melyek az imperializmus, hegemonizmus vagy más politikai és gazdasági függőség formáit kívánják továbbra is fenntartani. Küzd a nemzetközi viszonyok demokratizálásáért. Ennek keretében, szorgalmazza egy új nemzetközi gazdasági rendszer bevezetését és általa a világ javainak igazságosabb felosztását.

Az el nem kötelezett országok kezdettől fogva ellenezték a világ tömbökre és érdekövezetekre való felosztását. A fegyveres beavatkozás és az erőszak alkalmazását az egyes nemzetközi kérdések megoldásában. Nem hisznek olyan békében, mely a tömbök katonai egyensúlyán alapszik és csak a nagyhatalmak egymás közötti meg egyezésére vonatkozik. Elvetik azt a nézetet, hogy az egyes országok csak a nagyhatalmak tömbjeihez csatlakozva nyerhetik el biztonságukat.

A nemrég felszabadult, nagyszámú afrikai és ázsiai ország az el

nem kötelezett politikában látja a lehetőséget, hogy megerősítse függetlenségét és felszabaduljon évszázados alárendelt helyzetéből. Ezek az új országok a teljes jogú egyenlőség alapján kívánnak részt venni az érdekeiket érintő nemzetközi kérdések rendezésében. Számukra a világ tömbökre és érdekövezetekre való felosztása nem nyújt elég biztosítékot nehezen megszerzett önállóságuk megőrzésére. „Egyetlen ország sem kívánja nehezen kivívott szabadságának és jövőjének sorsát másoknak átengedni.” (Kardelj)

Ezzel szemben az el nem kötelezettség annál inkább megfelel a fejlődő országok létérdekeinek, amit a mozgalom gyors fejlődése is igazol. Az 1961. évi első, Belgrádban megrendezett csúcsertekezlet óta 45 új ország szabadult fel, főleg Afrikában, és ebből 37 csatlakozott a mozgalomhoz. Ezekben az országokban, időközben, több államszínvonal és rendszerváltozás következett be. Ennek ellenére, minden ilyen új állam továbbra is megőrizte el nem kötelezett külpolitikáját. Az el nem kötelezettség politikája törekvéseivel segítséget nyújt a fejlődő országoknak, hogy ellenálljanak különböző külső kihívásnak vagy nyomásnak és megóvják tömbökön kívüli önállóságukat.

A történelemben egyetlen nemzetközi mozgalom sem ért el másfél évtized alatt ilyen gyors és dinamikus fejlődést. Belgrádtól (1961) Colombóig (1976) huszonötől nyolcvanhatra szaporodott az el nem kötelezett országok száma, de a colombói csúcsertekezleten jelen volt még 20 ország mint megfigyelő, illetve mint vendég. A résztvevők száma így meghaladta a százat.

Colombo egyik jellegzetessége, hogy a résztvevők között vendég minőségben első ízben jelentek meg olyan országok, melyek katonai tömbök és szövetségek tagjai (Románia, Portugália, Fülöp-szigetek). Résztételük újabb bizonyítéka az el nem kötelezett mozgalom széles körű és növekvő hatásának.

Külön jelentősége van az el nem kötelezettek mozgalmának napjainkban, amikor a tudomány és technológia bámulatos fejlődése eddig ismeretlen nagy lehetőségeket biztosít a szegénység és elmaradottság felszámolására az egész világon.

Ezt a kiváló alkalmat az emberiség sajnos nem képes még kellő módon kihasználni. Évente, főleg a fejlett országok, több mint 300 milliárd dollárt költenek fegyverkezésre, ami kétszerese száz fejlődő ország nemzeti jövedelmének. Amíg a tömbök fegyverkezési versengése ilyen félelmetes méretekben folyik, addig a világ kétharmad részét éhhalál és nyomor veszélye fenyegeti. A tudomány és

technológia nagy fejlődése, ily módon, nem az emberiség létét biztosító célokat szolgálja. A jelenlegi gazdasági rendszer, a világ javainak igazságtalan felosztása szintén még inkább mélyíti a szakadékot a fejlett és fejlődő országok között. Ezt meggyőzően fejezi ki az országok nemzeti jövedelmének alakulása.

Az iparilag fejlett országokban az egy főre eső nemzeti jövedelem továbbra is rohamosan emelkedik (1965 — 4200, 1975 — 5500, 1985 — 8100 dollár). A legelmaradottabb fejlődő országokban (26 állam átlaga) a helyzet annál kedvezőtlenebb (1965 — 130, 1975 — 150, 1985 — 180 dollár).

Erre a jelenségre élesen rávilágított Tito elnök az 1973. évi algíri csúcscrétekezleten.

„A tudomány és a technológia nagy lehetőségeket nyújt a gazdasági elmaradottság és szegénység felszámolására, de ugyanakkor felfedi a meglévő világrendszerek tehetetlenségét, hogy az adott lehetőségeket valóra is váltsák.”

Sok nemzetközi értekezleten elismerték már a béke és a világ oszthatatlan voltát. Ennek dacára, a fejlett országok még mindig nagyon keveset tesznek ennek érdekében. A nagy fegyverkezési hajzsa sokban korlátozza az erre a célra meghatározott juttatások kereteit (a fejlett országok hozzájárulásai, nemzetközi leszerelési alapok). Az ENSZ és más nemzetközi szervezetek erre vonatkozó határozatait rendszerint nem hajtják végre. Hiányzik a nemzetközi közösség megértése, szolidaritása és határozottsága a fenti súlyos nemzetközi problémák orvoslására.

Az el nem kötelezett országok, ugyanakkor, a fenti nagy jelentőségű és égető nemzetközi kérdések rendezését szorgalmazzák és helyezik tevékenységük központjába. (Az új nemzetközi gazdasági rendszer bevezetése, a nemzetközi feszültség okainak elhárítása, általános és teljes leszerelés, katonai támaszpontok megszüntetése, háborús veszélyt jelentő válságok megoldása, a gyarmatosítás maradványainak felszámolása, az ENSZ szerepének megszilárdítása, minden agresszió és erőszakos beavatkozás megakadályozása.)

Az el nem kötelezett országok nem kizárólag saját problémáik megoldásával foglalkoznak, hanem felelősségteljesen, egyenrangúan és tevékenyen részt kívánnak venni az egyes nemzetközi kérdések rendezésében.

„Az el nem kötelezett országok ma már senkitől sem kérik, hogy elismerjék jogaikat a nemzetközi problémák megoldásában, mert ezt harcukkal már kivívták. Egyidejűleg vállalják a rájuk háruló

felelősséget a nemzetközi viszonyok további fejlesztésében.” (Tito, Algír, 1973)

A katonai tömbök képviselői soha nem egyeztek az el nem kötelezett országok célkitűzéseivel és törekvéseivel. Állandóan bírálták a mozgalom tevékenységét. Lebecsülték, leginkább semmibe vették annak eredményeit. Nyomást gyakoroltak az egyes el nem kötelezett országokra, vagy igyekeztek azokat saját céljaik szolgálatába állítani. Egyesek kifogásolták az el nem kötelezettek mozgalmának tömbjellegét, imperialistaellenes határozatait; mások az el nem kötelezett országok annyira különböző társadalmi-politikai berendezését...

Ezek az erők máig sem hagytak fel kísérleteikkel, hogy megbontsák a mozgalom egységét. Ennek dacára, ma már ezek a körök is kénytelenek elismerni az el nem kötelezettek mozgalmának életképességét és állandóan növekvő nemzetközi szerepét.

Az el nem kötelezett országok ma már az ENSZ tagállamainak többségét alkotják. Változatos és élénk tevékenységükkel, számos kezdeményezésükkel, javaslataikkal fontos szerepet töltenek be a nemzetközi szervezetek működésében. A mozgalom, másfél évtized alatt, a nemzetközi viszonyok egyik jelentős tényezője lett. Megkerülésével többé egyetlen fontosabb nemzetközi kérdést sem lehet tartósan és sikeresen megoldani.

Az el nem kötelezett országok önálló tevékenységükkel pozitív hatást gyakorolnak a nemzetközi viszonyok kialakítására a béke és a békés együttműködés szellemében.

Az el nem kötelezett politika ma már világpolitikát jelent. A nemzetközi élet ellentéteinek, ellentmondásainak és viszályainak összetett, bonyolult világában járható utat mutat a nemzetközi társadalmi, gazdasági, politikai, szociális és egyéb viszonyok igazságosabb rendezése felé.

„Az el nem kötelezettség nemcsak korunk lelkiismerete, hanem emberiségünk reménye. A nemzetközi viszonyok pozitív tényezője, mely tőlünk állandó, határozott és szervezett akciót igényel.” (Tito, Lusaka, 1970)

II.

Az el nem kötelezettek mozgalmának fejlődését, természetesen, nemcsak a résztvevők számának állandó növekedésével kell mérni (Belgrád — 26, Colombo — 86+20). Ennél lényegesebb megfigyelni,

milyen minőségi változást mutatnak az egyes csúcsertekezletek a tartalom, a kezdeményezés és az akcióképesség szempontjából.

Az 1961. évi első belgrádi csúcsertekezet 26 résztvevője még csak felhívással fordult a nagyhatalmakhoz az akkori hidegháború mielőbbi megszüntetésére. Az értekezletnek Belgrádban elsősorban tömbellenes és gyarmatellenes jellege van.

A nagyhatalmak között bekövetkezett enyhülés időszakában megrendezett kairói csúcstalálkozó (1964) főleg a gyarmatosítás felszámolására helyezi tevékenységének súlypontját, bár egyéb nemzetközi kérdésekkel is részletesen foglalkozik.

A lusakai csúcsertekezet ((1970) következetes folytonosságot mutat az előző konferenciák politikai határozatainak végrehajtásában, egyébként, a fejlődő országok gazdasági helyzetének gyökeres megjavítását helyezi előtérbe.

Az algíri csúcsertekezet (1973) nagyszámú résztvevője (75 + 25) egy részletesen kidolgozott tervezetet javasolt egy új nemzetközi gazdasági rendszer érdekében. Itt nemcsak a fejlődő országokat érintő gazdasági problémákkal foglalkoznak, hanem az első kísérletet teszik, hogy a fejlett országokkal közösen oldják meg ezeket a nagy fontosságú gazdasági kérdéseket. Evvel kapcsolatban és az el nem kötelezett országok javaslatára rendezték meg később 1974-ben és 1975-ben az ENSZ rendkívüli közgyűlésének VI. VII. különülésszakát, ahol jelentős döntések születnek. (Nyilatkozat az új nemzetközi gazdasági rendszer megteremtéséről, határozat a nemzetközi kereskedelemről, a fejlett országok 1%-os hozzájárulása a fejlődő országok fejlesztéséhez.)

A legutóbbi, sorrendben az ötödik (colombói) csúcsertekezet (1976) minden téren felülmúlta az előzőeket. Az el nem kötelezettek tömeges mozgalma, tizenöt év gazdag tapasztalatával, számos építő jellegű kezdeményezésével itt már szélesan bekapcsolódik az összes fontos nemzetközi kérdés megoldásába. Határozatai nemcsak egy igazságosabb alapon felépülő jövő világ vízióját adják, hanem részletesen elemzik a legidősebb nemzetközi politikai és gazdasági kérdéseket. Az el nem kötelezettek a fontos nemzetközi politikai és gazdasági kérdéseket a világ többi országával közösen kívánják megoldani. Így határozataik nem elvontak, irreálisak, hanem beleolvadnak a nemzetközi közösség hasonló irányú erőfeszítéseibe.

A colombói csúcsertekezetten kifejezésre jutott a mozgalom életképessége, tömegessége, állandóan növekvő szerepe a nemzetközi kérdésekben és ami talán a leglényegesebb — a mozgalom egysége.

Éz annál jelentősebb, mert mind Colombo előtt, mind az értekezlet után, nemegyszer az egyes tagállamok közötti ellentétek fegyveres viszály kirobbanásával is fenyegettek.

A colombói csúcsertekezlet egyik fontos jellegzetessége, hogy a részt vevő országok elsősorban a közös, minden országot érintő központi problémák megoldása felé orientálódtak. Az értekezlet idejére háttérbe szorították egymás közötti nézeteltéréseiket. Ezen a téren jelentős volt Tito és a szocialista Jugoszlávia élénk tevékenysége Colombóban, és később is. Természetesen a jövőben is nagy figyelmet kell fordítani az egyes el nem kötelezett országok közötti ellentétek és ellenségeskedések rendezésére. Az időnkénti viszályok kirobbanását a külső erők, az érdekövezetekért folyó nagyhatalmi versengés és a gyarmatosítás örökségei okozzák... Az idei év elején Afrikának a Szaharától délre eső területén jelentkeznek különféle válságok, ellenségeskedések, melyeknek megfékezését mindenekelőtt a fenti okok kiküszöbölésével lehet csak elérni. Az el nem kötelezett országok szerepe az ilyen ellentétek és viszályok elhárításában igen eredményes lehet. Colombo szellemében az egymásra utaltságot, az el nem kötelezettek együttműködését és egységét kell a jövőben határozottabb formában érvényesíteni.

Az el nem kötelezett országok közötti nagy különbségekre és az ebből származó ellentétekre részletesen kitér Tito elnök colombói beszédében.

„Tisztelnünk kell a reális érdekkülönbségeket, melyek az egyes el nem kötelezett országok objektív életfeltételeiből, különböző szinten való fejlettségéből, földrajzi és politikai helyzetéből erednek. Nem szabad megengedni, hogy egy ország el nem kötelezettebb vagy kevésbé el nem kötelezett legyen kizárólag politikai rendszere miatt. Bizonyos ellentétek dacára, egységesek kell hogy maradjunk abban, ami lényege a mozgalomnak. Az el nem kötelezettség mindenkor a béke, biztonság, függetlenség, általános társadalmi és gazdasági fejlődés alapvető kérdésében fejezte ki érdekegységét. A mozgalom sohasem törekedett vagy kényszerített egyöntetűségre, ami ellentétes lenne az el nem kötelezettség demokratikus jellegével.

Mindig abból indulunk ki, hogy az el nem kötelezett országok részei a világnak, mely tele van ellentmondásokkal és viszályokkal, amittől a fenti országok sem lehetnek mentesek.

Az egyes politikai és gazdasági problémák, melyekkel az országok küzdenek, legtöbbször a gyarmatosítás örökségei vagy külső nyomás következményei. Megoldást csak az idegen nyomás és egyéb aka-

dályok elhárításával, illetve az egymás közötti érdekek türelmes egybehangolásával lehet elérni.”

A colombói csúcsertekezlet, akár a két előző, a gazdasági kérdésekre helyezte tevékenységének súlypontját. Ezen a téren azonban messze túlhaladta a lusakai és algíri konferencia erre vonatkozó határozatait. A mozgalom egy jól előkészített, konkrét és nagy jelentőségű tervezetet dolgozott ki a nemzetközi gazdasági viszonyok megreformálására. Ez a tervezet azonban nem kizárólag az el nem kötelezett és a többi fejlődő ország érdekeit szolgálja, hanem figyelembe veszi a fejlett országok érdekeit is. Ily módon biztosítékot nyújt a szilárdabb gazdasági és szociális haladásra az egész világon.

A mozgalom Colombóban a gazdasági nyilatkozatok és határozatok állapotából áttért az egyes problémák konkrét megvalósítására. Többé nem folytat harcot a fejlett országok ellen, hanem velük közösen készül kidolgozni az új nemzetközi gazdasági rendszer alapjait. Ugyanezt a célt szolgálja a párizsi nemzetközi gazdasági értekezlet 8 fejlett és 19 fejlődő ország részvételével. Ez a nagy jelentőségű összejövetel az első konkrét lépés az új gazdasági rendszer bevezetésére, bár az első évben a 27 ország tanácskozása nem hozott még konkrét eredményeket.

Nyolc hónappal a colombói csúcsertekezlet után az ott elfogadott határozatok végrehajtása eredményesen valósul meg úgy az egyes nemzetközi értekezleteken, mint az el nem kötelezett országok nemzetközi kapcsolataiban. Április közepén tartották meg Indiában a 25 tagú koordinációs iroda értekezletét miniszteri szinten. Ez a munkajellegű tanácskozás felmérte az el nem kötelezettek tevékenységét Colombo után, és foglalkozott az általános nemzetközi helyzettel. Megállapította, hogy sokat tettek a csúcsertekezlet határozatainak következetes végrehajtásáért és az el nem kötelezett országok, különösen az ENSZ legutóbbi ülészakán, nagyon tevékenyek voltak. Ugyiszintén jelentős eredmények születtek az el nem kötelezett országok politikai, gazdasági, kulturális, tájékoztatási együttműködésének terén is.

Az el nem kötelezett országok egységére ma még inkább szükség van, mint Colombóban volt, mert a mozgalom csak így tud ellentálni a kívülről jövő fokozódó nyomásoknak és azoknak a kísérleteknek, melyek továbbra is ki akarják használni az el nem kötelezett országok közötti ellentéteket és különbségeket, amiről az előzőekben már szó esett.

Az el nem kötelezettek mozgalmának állandóan növekvő szerepe

és pozitív hatása a nemzetközi viszonyokra megszűnne, ha a mozgalom bármilyen módon is függő viszonyba kerülne a külső erőktől, különösképpen a tömböktől.

III.

Az el nem kötelezettség eredete, célkitűzései, törekvésének meghatározása, a mozgalom gyors fejlődése, széles körű, univerzális jellege és élénk tevékenysége elválaszthatatlan Tito elnök személyétől. Nem véletlen, hogy nemcsak az el nem kötelezettek, de a világ egész közvéleménye Titót tekinti a mozgalom egyik alapítójának, megteremtőjének, ma már doyenjének. Az sem véletlen, hogy az első csúcsertekezletet Belgrádban tartották meg és az el nem kötelezettek mozgalmában Titónak és a szocialista Jugoszláviának különleges szerepe van.

Tito egész életműve az el nem kötelezettség politikáját és annak eszméit tükrözi. Ez megnyilvánul autentikus forradalmunk megszervezésében, az annyi áldozatot követelő népfelszabadító harcunkban, ahol már nem tudtak érvényesülni nagy szövetségesünk befolyásai... Felszabadulásunk első éveiben is, amikor összeütközésbe kerültünk előbb a nyugati hatalmak érdekeivel, majd Szta-linnal és a tömb többi országával, mert mindenben megvédtük szabadságunkat, önállóságunkat, függetlenségünket. Hasonlóképpen megnyilvánul ez az önigazgatásunk kiépítésében, akár külpolitikánk irányvonalának meghatározásában... A Tito által vezetett szocialista Jugoszlávia el nem kötelezett politikájának minden elemét megtaláljuk az 1950. évi kormánynyilatkozatunkban, Tito történelmi jelentőségű ázsiai utazásaiban és az ottani vezetőkkel folytatott tárgyalásaiban (1954—55), majd végül a történelmi jelentőségű brioni hármastalálkozón, ahol Tito elnök Nehrúval és Nasszerral közösen formálja meg az el nem kötelezettségre vonatkozó, ma már történelmi jelentőséggel bíró okmányokat.

Azóta is Tito minden egyes beszéde, felszólalása az első, belgrádi, majd a később sorra kerülő el nem kötelezett országok csúcsertekezletein, az ENSZ-ben a nemzetközi konferenciákon, a világ államvezetőivel való találkozásain mindenkor az el nem kötelezettség eszméjét, célkitűzéseit, törekvéseit fejezi ki...

Amikor még nálunk is sokan voltak, még pár évvel az első belg-

rádi csúcscrtekezlet előtt, akik kételkedtek az el nem kötelezettség eszméjében és távoli barátaink hitelességében, Tito elnök 1954-ben, egyik ázsiai útjáról visszatérve, a következőket mondta:

„Valaki feltehetné a kérdést, miért keres Jugoszlávia szövetségest 7000 mérföld távolságban levő országokban és azok vajon milyen erőt képviselnek? Szerintem tévednek azok, akik ilyen kérdéseket tesznek fel. Ez igenis nagyon fontos ma, amikor a világ egy egészet alkot, amikor a távolságok már semmit sem jelentenek és amikor a világban semmi nem történhet, amit a világ másik részén meg ne éreznének.”

Nehéz lenne felsorolni Tito elnök az el nem kötelezettség mozgalmának érdekében kifejtett működése érdemeit. Erről az utóbbi években könyvek jelentek meg nálunk és külföldön is.

Ilyen irányban kifejtett tevékenységéért Tito elnök számos kitüntetésben részesült az egész világon. A JKSZ X. kongresszusa külön elismerésben részesítette Tito elnököt látnoki és alkotó szerepéért külpolitikánk kiépítésében és megvalósításában, a szocialista és el nem kötelezett Jugoszlávia helyzetének megerősítésében; fáradhatatlan hozzájárulásáért az el nem kötelezett politika megteremtésében és megszilárdításában, a békéért, a népek közötti megértéséért és a szocializmusért folytatott harcban világszerte.

1974 januárjában Tito elnököt Indiában kitüntették a nemzetközi megértés díjával, a Nehru-díjjal. Ezt a magas elismerést minden évben a világ legnagyobb humanistái egyikének ítélik oda. Előzőleg ebben az elismerésben részesültek többek között Martin Luther King, André Malraux, Jehudi Menuhin. A Nehru-díjat Titónak India akkori elnöke, Giri adta át. Ezen az ünnepségen többen méltatták Tito elnöknek az el nem kötelezettség, a béke és a nemzetközi megértés érdekében kifejtett munkássága nagy érdemeit. Patak, India alelnöke ez alkalommal többek között a következőket mondta:

„Tito elnök, a partizán hős olyan nagy mértékben járult hozzá a béke ügyének elmélyítéséhez, ahogyan korunkban csak kevesen tették. Született forradalmár, aki mindig felemelte szavát minden igazságtalanság ellen, mindig azoknak az élén volt, akik az emberiséget nemesebbé kívánták tenni. Egész életét a bátorság és az odaadás jellemezte és a kizsákmányoltakon, elnyomottakon való segítség szándéka.

Kivételes egyéniségek nőnek ki történelmünkéből, hogy a sokat szenvedett emberiségnek utat mutassanak. Ezeket a személyeket már életükben legendák övezik. Magasra emelik a remény lámpását, és

messzire bevilágítják vele az univerzális béke felé vezető utat. Tito az ilyen ritka egyéniségek közé tartozik.

Három nagy egyéniség, Tito, Nehru és Nasszer egy új világ vízióját vázolta fel az elnyomottak részére. Egy háború nélküli és a szegénységet megszüntető világot. Hitet és lendületet adtak a népeknek, hogy ezt a víziót valósággá tegyék. Kifejlesztették bennük az egymásra utaltság és egyetemes barátság érzését, amivel legyőzhetik a nukleáris kor minden veszélyét.

Túlzás nélkül el lehet mondanunk, hogy ezek a vezető államfőfiak térítették vissza a pusztulás széléről a világot. Nevük élni fog, amíg csak az emberiség tisztelni fogja a civilizáció értékeit.”

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR DRÁMAIRODALOM ELFELEJTETT ÉRTÉKEI*

GEROLD LÁSZLÓ

Két kezdőmondat is kínálkozik az írás élére, melyben a jugoszláviai magyar drámairodalom elfelejtett értékeit próbálom számba venni; a dráma helyét vizsgálni ebben az irodalomban és az itteni magyar színházi kultúrában.

Az első mondat: A dráma sohasem volt az első világháborút követően konstituálódó, de igen messzi és régi, évszázados hagyományokkal rendelkező irodalmunk számottevő műfaja.

A másik: Itt drámát írni mindig meglehetősen bizarr ötlet és vállalkozás volt, s talán még ma is az.

Ennek ellenére születtek drámák, nem is kis számmal, sőt színpadra, tehát közönség elé is kerültek, természetesen már jóval kisebb számban, s nem is mindig a legértékesebbek.

Értéknyszámoló vizsgálódás során a drámákra ügyelve, és a színpadi művek és a színjátszás, valamint a színházak viszonyát taglalva — mert drámákról beszélni, még ha elfelejtett értékekről is van szó, a színjátszás lehetőségei és körülményei, részvétele nélkül, mint bárhol másutt, itt is lehetetlen — lényegében egymástól sok mindenben különböző három korszakot kell látni, áttekinteni és megkülönböztetni.

Az első, amely a legrégebb nyomoktól 1918-ig határozható meg, időben a legterjedelmesebb. A második a két háború közötti néhány évtizedet — 1918-tól 1945-ig — öleli fel. A harmadik viszont a felszabadulástól a mai napig tart.

Bár időbelileg valóban az első korszak a legterjedelmesebb, értékek szempontjából mégis ez kínálja a legkevesebb felfedeznivalót, mármint a felújítás, a mostani színpadra állítás — amin az elfelejtett értékek felfedezését mindenekelőtt érteni kell — lehetősége tekintetében. A magyarázatot a színházi élet sajátos ellentmondásosságában fedezhetjük fel.

* Felszólalás a 22. Sterija Játékok 1977. április 19-én és 20-án megtartott, Drámairodalmunk feledésbe merült értékei című tanácskozáson.

A múlt század legelejétől, talán már 1816-tól voltak itt magyar nyelvű hivatásos szintű színházi előadások, folyamatosságot mutató rendszerességgel jöttek a különféle vándortársulatok, köztük a legjobbak is, melyek a magyar színjátszás élvonalába tartozó színészeket tudták soraikban; többnyire volt közönség is, amely együtt nevelődött a színjátszással, de nem vagy szinte csak alig volt hazai dráma. Léteztek játszásra alkalmas termek, arénák, majd épületek színházak is, de mindezek csak vendégfogadók voltak, ahová be-betértek az arra járó, a városi előljáráóságoktól engedélyt kapott trüppök, s mivel csak rövid ideig tartózkodtak egy-egy városban, nem volt hatásuk a drámairodalom serkentésére. Érdekük lett volna új drámák színpadra segítése, ha másképp nem, hogy előadásaik látogatottságát növeljék, de alkalmuk, módjuk nem volt rá. Ilyen vonatkozásban különösen tanulságosnak kínálkozik az összevetés a szerb nyelvű színjátszással és drámairodalommal, amely később jelentkezik, mint a német vagy a magyar nyelvű, de azzal a helyzeti előnnyel rendelkezik, hogy nem máshonnan érkező, tranzit társulatok művelik, hanem az amatőrökből hivatásos színészekké avanzsálók. Időben tehát némileg késik a szerb nyelvű színjátszás, de ugyanakkor az állandó társulat vagy társulatok révén biztosabb, szilárdabb alapot nyújt a fejlődésre, ideszámítva a drámairodalmat is.

Mindenképpen az első nyomok között kell számon tartani a Petőfi egykori színésztársának, Szuper Károlynak fennmaradt naplójában található bejegyzést: „Tegnap fejeztük be előadásainkat Zomborban Zombori leányvásár című kompozíciómmal, mely nem bír több beccsel, mint az alkalmi darabok, de arénánkat színültig megtölté nézőkkel.” A bejegyzés dátuma: 1847. június 28.

Ezt követően évtizedekig mindössze néhány szórványpróbálkozásra jutunk, s majd csak a század utolsó három évtizedében, főleg pedig a századforduló táján következett be jelentős változás. A kor magyar dramaturgiájának két fő vonulatát követi az itteni termés is, nem törődve vele, hogy mindkettő, a verses történelmi dráma és a zsákutcába jutott népszínmű, már anakronisztikus. És hogy sem az országosan ismert Jámbor Pál, sem a szabadkai színházi életben évtizedekig jelentős figuraként szereplő Szebenburger Károly, akiknek drámái a legnagyobb sikert aratták, sem a tekintélyes polgároknak számító helyi ügyvédek, tanítók, tanárok, újságírók, gyógyszerészek, orvosok amatőr próbálkozásai nem voltak olyan erőteljesek, hogy ma rájuk mint drámairodalmunk letéteményeseire kelljen emlékezni. Igen érdekes törekvésnént tarthatjuk azonban számon a színész, direktor és darabíró Deréki Antal vállalkozását, a Dreyfus-ügyről írt drámáját, amelyet 1898-ban mutattak be Szabadkán és a két újságíró, Csillag Károly 1898-ban írt, Madách Imre Az ember tragédiájának ihlető hatására született drámai költeményét, a Sátán útját és Havas Emilnek 1910-beli A magántanárúr című társadalmi vígjátékát. Ha ennek a korszaknak a számottevő, talán ma sem

egészen érdektelen szövegeit keressük, akkor mindenekelött a novellistáknak kiváló Gozdsu Elek és Csáth Géza drámái mellett ezekben lehetjük fel az itteni magyar nyelvű drámairodalom első periódusának értékeit.

Lényegesen más kép mutatkozik meg a két háború közötti korszakban mind a színjátszás, mind pedig a drámairodalom tekintetében.

1918-cal megszűnt a hivatásos magyar színtársulatok (még vándortruppok sem voltak), ezzel szemben konstituálódott a jugoszláviai magyar irodalom.

Drámák ekkor is születtek, de még az a véletlen, ami egykor egy-egy jó szándékú direktor képében szánta meg az itteni színdarabírókat, sem lehetett segítségükre abban, hogy színműpróbálkozásaik közönség elé kerüljenek. Esetleg egy-két vállalkozó szellemű s az üres polgári szóra-koztató színjátszástól immunis műkedvelő csoport támogatását remélhették. De ez a sovány vigaszú szerencse is kevésnek adatott meg.

Ha valamikor szép illúzió volt színművet írni s remélni annak színpadi viszontlátását, ebben a periódusban már inkább hősi tett volt a darabírás, mert szinte semmilyen reális megjelenítési eséllyel sem kecsegtetett.

Ennek ellenére írtak drámákat, s ahogy néhány évtized alatt a kor irodalmi törekvései rendre kimutathatók a mind jobban erősödő, szerveződő és terebélyesedő jugoszláviai magyar irodalomban, ugyanúgy minden irányzat kihordta a maga néhány, eleve halálra ítélt drámai szövegét is. Az avantgarde Lőrinc Péter Igen-nem-fehér-fekete címmel dadaista drámát ír, a szocialisztikus irodalmat művelő Somogyi Pál köz-zéteszi A díj című színművét, a polgári irodalomhoz tartozó Radó Imre pedig az Áram című vígjátékot. Az impresszionizmussal elegy posztszimbolizmus Szenteleky Kornélnak A fény kigyúl és ellobog című jelenet-sorát mutatta fel, melyet ő is Az ember tragédiájának ihletésében vetett papírra. Ezzel szemben a népiesek népszínműveket, anekdotázó népies, falusi történeteket írtak, s ezzel egészítették ki a kor dramaturgiájának képét.

A két háború közötti termés alig valamivel több tizenvalahány mű-nél, melyekhez ha hozzáadjuk Lőrinc Péter Marius című, római tárgyú optimista tragédiáját és Sinkó Ervinnek az emigrációban írt három drá-máját — Szabadságon, Az öcs, Határok —, melyek a közelmúltban kerültek elő, akkor sem mondható túl gazdagnak ez a termés. Ettől függetlenül olyan művekről van szó, amelyeket éppen az utókornak, napjainknak kellene utólagos írói beavatkozásokkal vagy anélkül végre színpadra juttatni. Így csak azt látjuk, hogy közülük egyik sem hibátlan mű. Főleg dramaturgiai fogyatékságaik vannak, bár az sem kizárt, hogy ezeket egy jó, ihletett előadás el is tudná tüntetni. Ha létezik fel-fedező feladat színházaink számára, akkor elsősorban itt keresendő. Eddig azonban nem próbálkoztak a holt vagy holtnak hitt drámai anyag

életre keltésével. Mindössze jelzés érkezett a Szabadkai Népszínház irodalmi, kísérleti stúdiója részéről, hogy válogatást, tehát részleteket, némi összekötő-magyarító szöveggel ellátott kollázst mutasson be a jugoszláviai magyar drámahagyománynak ebből a korszakából. Talán ezt követően egyik-másik dráma megkésett ősbemutatója sem várat majd sokáig magára.

A vizsgált harmadik korszak az 1945-től, a Szabadkai Népszínház megalakulásától errefelé született drámák. Itt a legjobb a helyzet. Legtöbb mű íródott, s közülük harminc-egynéhányat be is mutattak. Talán nem is egészen helyén való a folyó terméstről is hagyományként beszélni, mert túl friss még az anyag, hogy hagyomány lehetne. De mivel nem hallgatható el, hogy az alig néhány évvel ezelőtti drámák is mindinkább holt, soha színpadra nem kerülő művekké válnak, tehát a hagyomány élettelenége fenyegeti őket, jogos ez a besorolás. Valóban néhány kiváló, mindenképpen színpadi megjelenítést érdemlő mű van közöttük, nem szólva azokról, amelyek kisebb-nagyobb beavatkozással szintén játszhatóvá tehetők. Csak néhány név és cím: Majtényi Mihály pályadíjnyertes drámája, A száműzött, amely szerb nyelven közönség elé került, magyarul csak a Rádiószínház néhány alkalmi megjelenítésével jutott nézők elé. Hasonló eset történt Deák Ferenc Tor című művével, melyet Belgrád és Zrenjanin játszott ugyan, de hivatásos magyar társulat nem. Említhetnénk még Varga Zoltán két művét, A tanítvány című kiváló kamaradarabot, mely a bibliai tárgyú paraboladrámák közé tartozik, és a Péntek, szombat, vasárnap című groteszk művet, Tolnai Ottónak, a modern jugoszláviai magyar költészet egyik legismertebb és leginkább kísérletező kedvű alkotójának Tűzálló esernyő című költői drámáját, Gobby Fehér Gyulának mindmáig legjobb művét, a társadalmi-parabolászerű Nagy építést, s nem utolsósorban Kopeczky László, a legjobb jugoszláviai magyar humorista féltucatnyi víg- és groteszk játékát, melyek közül több évnyi várakozás után nemrég egy bizarr színpadi játék végre közönség elé került, de a többiek, köztük az abszurdoid játékoságú Aida nem énekel című még színpadra vár, akárcsak a fiatal prózaíró-nemzedék ígéretes képviselőjének, Bognár Antalnak Szépségválasztás című darabja.

Lehet, hogy akad még más érdemleges mű a folyóiratok lapjai között vagy az írók fiókjaiban. Az azonban ennyiből is látszik, hogy mindkét színház néhány szezonra előre biztosíthatná a hazai magyar drámák alapján készítendő előadásait, csak ha több lenne bennük a vállalkozó kedv, jobban szívügyük lenne a hazai mű. A szabadkaiak apróbb, egy-két szezonnyi kihagyásokkal állandóan játszottak ugyan hazai magyar drámákat, talán többször is magukba szállhattak volna, az újvidéki magyar színház azonban több mint hároméves fennállása alatt még egyetlen jugoszláviai magyar színművet sem vitt közönség elé.

A hagyományápolásnak és az aktív hagyomány megteremtésének

egyéb formái is léteznek. Például az évtizedekkel ezelőtti ősbemutatók felújítása, új, a mai követelményeknek megfelelő rendezői újraolvasás és színpadi megfogalmazás. Vagy pedig az értékes és erre alkalmas prózai művek, elsősorban regények színpadra való átírása. A jugoszláviai magyar színjátszásban — sajnos — mindkét forma ismeretlen. Egyszerűen arról van szó, hogy a színházakban nem olvasnak eleget, és hiányzik a kezdeményezés. Holott ha nem törődnek a hagyománnyal, akkor önmagukat zárják ki belőle, saját gyökereiket tagadják meg. Ez hasonló viszonyulásbeli rövidlátás, mint amikor mai színház kívánnak lenni új hazai drámák nélkül.

EZ NEM MEDDŐ FÜGEFA

NÉMETH ISTVÁN

Nézze, megmondom magának, úgy, ahogy van: én templomba járó ember vagyok. Ezenfelül még templomatya is. Már több mint húsz éve végzem ezt a munkát. Remélem tudja, mi a templomatya. Nem tudja? Másképp templomgondnok. Így már biztos tudja. Vasárnap és parancsolt ünnepeken én hordom körül a perselyt. Gondoskodok a templom karbantartásáról. A karbantartást a perselypénzből fedezzük. A hívők tudják is, hogy ha adnak, erre adnak. Hát a persely tartalma bizony nagyon különböző. Télen több, nyáron kevesebb. Nyáron, amikor kint sok a dolog, nem nagyon járnak az emberek templomba. Előfordult már, hogy rajtam, a papon és a ministránszon kívül mindössze két öreg varnyú gubbasztott bent. Vasárnap. Nagymisén! Bizony üres maradt a persely. A hónap első vasárnapján gyűlnek össze mindig a legtöbben. Amint ezen a vasárnap dobálnak a perselybe, az megy a püspök úrnak. Az első vasárnap mindig az övé. Sokszor évődtem már magamban: jól megfagygyúzták ezért a püspök úrék, nem hiába okos emberek, hogy az ő részük az első vasárnap befolyt összeg legyen. Tudják, hogy akkor, első vasárnap az is elmegy a templomba, aki aztán egész hónapon át tájunkra se néz. Így aztán szépen ki vagyunk semmizve. Mert bizony előfordult már, hogy a hónap többi három vasárnapján együttvéve nem folyt be akkora összeg, mint amennyi az első vasárnapon. Pedig a templomunkra megint ráférne egy nagy javítás.

Ezt a templomot annak idején, amikor az őseink itt letelepedtek, földből verték. Csak a tornyot építették kőből, de a többi földből verték. És zsindegyel földtették be. Olyan kis jobbágytemplom-féle volt ez, ahol vasárnaponként összebújhattak egy kis lelki vigaszra, mert abban az időben, úgy gondolom, más vigaszuk nemigen lehetett. A parókia később épült, de arra majd még visszatérek. Amióta én vagyok a templomatya, egyszer már lett renoválva ez a templom. Betonlábakat raktunk alá. Be a falába. Mert a falak egyszer csak süllyedni kezdtek. Jól megcsinálták ezt annak idején, de csak földből csinálták. De most száz évre megint jól meg van támogatva. Hanem most meg meszelni kellene. Kívül-belül.

Különösen kívül, láthatja, milyen, vedlik, mint a röhes birka. Szégyellem, hogy ilyen. Mert, tudja, mégiscsak én vagyok a templomatya. Nyomnám is, hogy csináljuk. Csináljuk, emberek.

Csinálja kend! Maga a pap micsodája... már elnézést a kifejezésért, érti, mire gondolok... maga a pap micsodája, hát csinálja. Így becézgetnek. Hát most adja össze. Nem elég, hogy itt isten nevében dolgozok mindenki helyett, azzal fizetik ki az embert, hogy maga a pap micsodája. Nem ég le a pofájukról a bőr. Nekem abból semmi hasznom, hogy templomatya vagyok, de mi lenne, ha mindnyájan arra várnánk, hogy a másik majd megcsinálja? Én nem tudom, hogy maga miféle, milyen hitű, de azt tudom, hogy ott, ahol maga dolgozik, ott is vannak közös ügyek, amiket csakis összefogással lehet dűlőre vinni. Ilyen ügyek mindenütt vannak. De nézzen csak körül, milyenek az emberek. A legtöbb olyan, hogy rá nem tartozik semmi. Csak az, hogy azt a másikat, aki helyette is dolgozik, kicsúfolja.

Kirobbant most nálunk ez a parókiaügy. Nem tudom, hallott-e róla. Hát hogy lebontani vagy nem lebontani. Itt van, erről a házról van szó. A templomunk után a falu legöregebb épülete. A legelső téglapépület a falunkban. Őseink rakták, azok építették. Nézze meg, hogy milyen szép. Ugye, hogy szép. Én pontosan annyi éves vagyok, hány ez a század. A baka-ságot leszámítva mindig itt éltem, ebben a faluban. Hetvenhét év alatt itt annyi minden megváltozott, hogy ha öregapám fölébredne, már csak a templomról és erről a parókiáról ismerne rá saját szülőfalujára. Hát most ezt az utolsó ismertetőjelet is el akarják tüntetni.

Én fölálltam és megmondtam: tisztelendő úr, nem meddő fügefá ez, amit ki kell vágni, mint ahogy a tisztelendő úr mondta, múlt vasárnapi prédikációjában. Igaz, hogy ő, a papunk semleges álláspontra helyezkedett. De épp ez volt a legnagyobb baj. Nagyon akarós ember, az igaz, okos, egyszer talán még püspök is lehet belőle, de semleges álláspontjával elárulta, hogy neki az öreg parókia nem szívügye. Nekem viszont, nem is tagadom, az. Nézze, mit élhetek én még, két évet, legfőlőbb ötöt. Nem magamnak akarom megtartani ezt az öreg épületet, hanem azoknak, akik élnek és azoknak, akik ezek után jönnek. A jövőőknek. Mert arra is kell gondolnunk.

Nekem ez a parókia mindig tetszett, nehogy félreértsen, nem azért, mert benne székel a pap. Nem azért. Akárhányszor meglátom, mindig átjár a jó érzés: no, itthon vagyok. Még a mai nap is. És ezeket a falakat még öregapám öregpaja is látta. És meglehet, hogy néha ő is elgyönyörködött benne.

No most szavazni kellett a sorsáról. Erre a szavazásra kiszállt egy tartományi küldött is, nem tudom, hogy hívják, először láttam, csak annyit tudok róla, hogy nem egyházi, hanem világi ember és nem akármilyen rangja lehet, mert a műemlékeket védi. Megint arról tárgyaltunk, hogy lebontani vagy nem lebontani. Nyújtsák föl a kezüket, akik arra

szavaznak, hogy le kell bontani és a helyébe újat, modernet kell építeni. Hát emelkedni kezdenek a kezek. Nem egyszerre, hanem ahogy ez már lenni szokott. A tekintélyesebb rebbenti a gyávábat. No elég az hozzá, hogy egyedül maradtam. Akkor álltam föl és mondtam el: nem meddő fügefa ez, amit ki kell vágni. Csend. Lesütött szemek.

Szót kért a küldött is. Elmondta, hogy neki ugyan nincs szavazati joga, de ugyanaz a véleménye, ami ezé a bácsikáé, és rám mutatott. Az ő véleménye is az, hogy a múlt értékeit, ha egy mód van rá, meg kell őrizni. Ezt mondta és még sok mindent, aminek a java részét, gondolom, csak a tisztelendő úr értette meg.

Nem tudom, lesz-e még szavazás, de nekem nagyon jólesett az, amit az a küldött mondott. Pedig fiatalember volt, még egészen fiatal, lám mégis messzebbre lát, mint sok más. És amikor vége lett az ülésnek, oda-jött hozzám, bemutatkozott, én is bemutatkoztam neki, megmondtam, hogy én vagyok a templomatya, azt már nem akartam hozzátenni, hogy én vagyok a pap micsodája is, legalábbis ennek tart a közzsáj. Mert hogy az ember valójában micsoda, nem tudja azt senki. No, mindegy. Elég az hozzá, hogy a küldött a vállamra tette a kezét, és ott, az egész társaság előtt még egyszer kinyilvánította, hogy nekem ad igazat. Lehet, hogy maga is az ő pártjábéli, ha találkozna vele a városban, csak annyit mondjon neki, hogy tisztelteti az a vén templomatya.

JEGYZETEK A KÉPREGÉNY MESÉJÉRŐL

Avagy Lucky Luke dicsérete

V Á R A D Y T I B O R

„...borzongás fut rajtam végig, amikor hallom, hogy az Egyesült Államok elnökének kedvenc szerzője Zane Grey.”

(James Baldwin, 1959)

„A nagy művésznek szükségszerűen mély gyökerei vannak a saját korában — e gyökerek magukba foglalják a legvulgárisabb és legközhelyszerűbb ábrándokat és igényeket is.”

(Marshall McLuhan, a *Mechanikus menyasszonyban*)

Federico Pedrochi és Victor Molino *Vírus* című képregényét mutatva be a *Pegazban* (első folyóiratunkban, mely egészében a képregény elméletével és történetével foglalkozik), Claudio Bertieri, miután e művet történelmi távlatba igyekszik állítani, a következő lendületes megállapításig jut el:

„A cselekmény (...) a szerkezet nem mindennapi kompaktságáról tesz tanúságot: az események bonyolításának vonalvezetése elveti a legszembetűnőbb rajzok hagyományos ismétlését; a fantaszitkumba megfelelő mértékkel vegyülnek a feszültség és a kaland klasszikus motívumai (kockázat, bátorság, altruizmus), hogy egy sorozat autentikusan „meglepő” történéssel fenntarthassa figyelmünket. E történések során az a legdrámaibb pont, amikor a *Vírus* által felkeltett óegyiptomi múmiák megszállják a világ metropolisait.” (*Pegaz*, 6. szám, 142. oldal)

Bertieri lendületének szárnyain igen magasra juthatunk. Álljunk meg itt fönt egy pillanatra, és pillantsunk vissza a képregényre, ahonnan eldobantottunk, hiszen nem kerülhetjük meg azt a kérdést, amit — meglehetősen enyhe formában — maga Bertieri is feltesz:

„Igen ám (...), de mit kezdjünk az időnként szembeötlő naivitással?”

Bertieri szerint e kérdést „készen várja a válasz: Vajon melyik képregény meséjében nincsen naivatás és a ‚szórakoztatás’ céljából tett kompromisszum (kivéve a fantasztikum általunk ismert egyetlen klasszikus művét — Winsor McCay *Kis Némóját*)?”

A készen álló válasz nem túlságosan meggyőző. Ha valamennyi képregény — egy kivétellel vagy anélkül — valóban naiv és banális, az még nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy egyenként felrójuk a műfajnak e naivitást és a „szórakoztatás céljából tett kompromisszumokat”. Egy jelenség széles elterjedtsége nem mentesít automatikusan a bírálattól. Mégis, a válasz többet érdemel egyszerű tagadásnál, elvetésnél, mert igen érzékeny és összetett problémát érint.

A regényes, kalandos, akciódús képregények meséje rendszerint valóban igen naiv és banális. (Azokról a művekről van szó, melyek a képregény-produkció zömét képezik, ezekre gondol az ember először, ha képregényről esik szó.) Egyáltalán nem felfedezés ez a megállapítás, de nem is felesleges. Különösen ma nem, amikor fokozott érdeklődés gyújtópontjába kerül a képregény mint jelenség, és felbukkan a távlatok varázsa. A távlatok térbeli mélységét gyakran váltja fel tér- és mélység-délibáb, melyet a nosztalgia sugalmaz. A legerősebb nosztalgia, az *első*. Először kerültünk abba a helyzetbe, hogy a képregény történetéről beszélhetünk, így hajlamosak vagyunk rá, hogy a történeti távlatokat a hősidőkre való visszaemlékezés panorámájával cseréljük fel. Abbéli meghatódottságunk következtében, hogy a jelenségeket végre történelmi keretekbe helyezhetjük, mézeskalács-rámákat szerkesztünk, és belehelyezzük a nagyon is ismert hősök (igazságtalanul) ismeretlenül hagyott alkotóinak képeit. Számos tanulmány, méltatás igyekszik áthidalni a hősök (Flash Gordon, Rip Kirby, Valiant herceg, Brick Bradford, Tarzan, Superman, Asterix, Lucky Luke stb.) és szerzőik közötti példátlan szakadékot. (Csak Disney nevét emlegetik hőseivel együtt szakkörökön kívül is, csak ő érte el a populáris művek szerzőinek egyébként természetszerűen kijáró népszerűséget.)

Nehéz lenne megmondani, hogy az alkotók szembeütnő háttérben maradásának okait a képregény immanens jellemzőiben vagy másban kell-e keresnünk. Mindenesetre, a képregény érdembeli elemzésének feltétele, hogy valahogyan áthidaljuk ezt a szakadékot, hogy kapcsolatot teremtsünk a hősök és alkotói között. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a szerzőket a szuperhősök szintjére kell emelnünk, hogy a képregény alkotói is csálhatatlan, félistenféle superman-ek, azaz szuperrajzolók és superírók. A gyakori szuperlatívuszok nagyrészt ellenhatásként jelentkeznek, a képregény apriorisztikus és rutinszerű tagadása váltja ki őket. Sokan szem elől tévesztik azonban a képregénynek mint jelenségnek néhány világosan megmutatkozó jellemzőjét; szem elől tévesztik, például, hogy a mesék, melyek (rajz és szöveg ötvözetében) elmondják Flash Gordon, Rip Kirby, Tarzan és mások hősiességét, rendszerint mégiscsak belső feszültség és erő nélküli klisék, amikben az igazi mesét kipróbált sikerelemek

hozzákeverésével egyikeznek a szerzők pótolni. E sikerelemek természetesen devalválódnak is, és ezért adagolásuk egyre erősebb.

Márpedig, Maurice Horn szavai szerint: „Akárhogyan is definiáljuk a képregényt, lényege a narráció marad: alapvető célja a mesemondás.” Nagyon is fontos kérdés tehát, hogy vajon a képregények meséi (elsősorban a regényes, kalandos képregényeket tartjuk szem előtt) valóban naivak és banálisak vagy sem. Ha így van, feltevődik egy másik kérdés is, az, hogy ezzel meg lehet-e szabni a képregénynek mint az alkotói tevékenység egy területének (szűk) határait.

Véleményem szerint, a banális mese csakugyan valamiféle „születési hibája” a képregénynek. Ezáltal azonban nincsenek elzárva előle a fejlődés útjai. Viszonylag talán rövid, de mégis csaknem egy évszázados fennállása folyamán a képregény igen nagy vitalitásról tett tanúságot, és széles kommunikációs területeket hódított meg. Ez csak eggyel több ok arra, hogy figyelemmel kísérjük a mai képregény-produkciót és igyekezzünk felismerni hibáit is.

A képregények meséinek arculatára több tényező hat. Közülük kettő megérdemli, hogy külön is kiemeljük: a képregény túldefiniáltsága és „alacsony származása”.

A *túldefiniáltság* a képregény egyik legalapvetőbb és legegyszerűbb szerkezeti tulajdonságából ered, abból a körülményből, hogy a képregény rajz és szöveg együttese. E szimbiózis, mely egyébként igen erőteljes és virtuóz effektusokat is eredményezett, nem segíti a narráció kibontakozását, megnehezíti a szereplők kontúrjainak magában a mesében, a mesén keresztül való kialakulását, megnehezíti, hogy a mondanivaló is a mese fonalából fonódjon, ami a jó mesemondás lényeges jellemzője. A szépirodalom hőseit maga a narráció formálja. A képregény szereplői előre meghatározottak, nem követhetjük jellemük kialakulását a mesében. Amint megjelennek, definiálja őket a rajz. A jellemnek pedig, a képregények világában, egyenes függvénye a sors.

A képregény alkotói számára a lehetetlennel határos feladat elkerülni az azonnali (túl korai) állásfoglalást. Így a mese befejezett alakokkal indul, sohasem lehetünk tanúi a hősök születésének, a jellemek kialakulásának — meg vagyunk fosztva a részvétel jogától, és ezzel tulajdonképpen a legalapvetőbb olvasói örömeiktől is.

Nem jöhet létre autentikus kapcsolat a szerző és az olvasó képzelete között, mert az utóbbi imaginációja ki van kapcsolva. Minden jó előre definiálva van már. Elképzelhető ugyan, hogy az olvasó képzelete más módon vesz részt és nem azon a területen, mint a szépirodalmi művek esetében. Ilyen lehetőségek fennállásáról akkor győződhetünk meg a legkönnyebben, ha olyan képregényt igyekszünk „olvasni”, melynek szövege számunkra ismeretlen nyelven íródott. Azon vesszük észre magunkat, hogy sokkal figyelmesebben követjük a rajzot, és a mese fonalát keresve olyan részleteket is meglátunk, melyeket egyébként nem veszünk észre. Mintha

egyszerre eltűnt volna a széles országút, mely kérlelhetetlenül és kényelmesen vezet a célhoz, és a megértés útját keresve érzékelni kezdjük a környezetünket. A szöveg elválasztja képzeletünket a rajztól; a rajz izolálja, kirekeszti a szövegolvasó imaginációját.

Nem marad tere az olvasói intuíciónak, megsejtésnek, ami a témájában leghétköznapibb utalást is — a sikeres művészi megformálás következtében — csodálatos világgá képes varázsolni. Enélkül a képregény szerzői befejezett csodákat fabrikálnak, és ritkán jutnak messzebbre annál a zenésznél, aki játékában a meggyőző erő hiányát fortissimóval igyekszik pótolni.

A képregény túldefiniáltságát gyakran tovább fokozza a rajz és a szöveg közötti szerves kapcsolat hiánya. Ilyenkor a szöveg nem fokozza, hanem lassítja a cselekményt, súrlódási felületet teremt túlzott és felesleges magyarázatokkal. Ezeket pedig a „minden legyen világos” törekvése vezérli. (Az utóbbi hibák nem következnek szükségszerűen a képregény szerkezeti felépítéséből, elvben elkerülhetők tehát, de igen gyakoriak.) A *Vírusban* például teljesen felesleges magyarázkodást jelent már maga a cím is. Az őrült tudós neve eleve determinál minden asszociációt. A tudóst bemutatás első képkocka után pedig a hős rosszindulata már a legfelületesebb és legkevésbé éles eszű vagy éleslátású olvasó számára sem maradhat titok. A szövegíró azonban ezzel sem elégszik meg. Két kockával odébb a két főhős megtárgyalja Vírus megjelenését, és az egyik kijelenti: „Ez a vén bolond nagyon rosszindulatú ember.”

A rajzzal össze nem forrt magyarázatást hoz a következő szalag is, melyben hőseink élőhomokból mentik magukat, oly módon, hogy a repülő két szárnyát egymáshoz toldják. Robert és Pierre még egyszer részletesen elmondják, sőt elemzik is azt, amit látunk. Elég ebből az explikációból csak egy részletet idézni:

„A szárnyak eléggé hosszúak és szélesek ahhoz, hogy a felszínen tartsanak bennünket... Segítségükkel elérjük majd a szilárdabb talajt!” (Robert) „Fárasztó munka áll előttünk... De sikerülnie kell!” (Pierre)

Az agyondefiniáltság igen érdekes példáját láthatjuk Alex Reymond *X-9, a Titkos ügynök* című klasszikus művének egyik legjobb epizódjában, melyet a *Pegaz* 3. száma közölt. (Megjegyezzük, hogy az egészében véve lényegesen jobb képregény, mint a *Vírus*.) Az első tizenöt kivételével valamennyi rajzszalagnak külön címe is van (ezeket a *Pegazban*, igaz, nem fordították le), melyek nemcsak magyarázzák, de elemzik, klasszifikálják is a szalagban lévő három-négy képkocka tartalmát, sőt a szalaghoz való viszonyulást sem bízzák az olvasóra, hanem meghatározzák a megfelelő reagálást. (Körülbelül úgy, ahogyan humoros rádió- vagy tévé-műsorokban a vágó hozzátoldja az előadáshoz a tapsot és nevetést — olyan helyeken, ahol az író vagy az adásrendező véleménye szerint

tapsolni vagy nevetni lehet. Ezzel sem kell tehát önmagunkat fásarsztanunk; különösképpen attól vagyunk felmentve, hogy magunk alakítsunk véleményt arról, hogy mi vicces a műsorban.)

Ahhoz a szalaghoz például, melyben váratlanul robbanás történik, hozzá van toldva a cím: *Misztikus robbanás*. Az előtt a négy képkocka előtt, melyben a kalandornő magához vonja a csodadetektívet és kijelenti, hogy nagyon tetszik neki (de szándékai még zavarosak), ott áll mindenesetre figyelmeztetésül a cím: *Veszélyes asszony*.

Igy kapcsolódnak a rajzokhoz a további címek is: *Gyanús mozdulatok, Titokzatos lépések, Órült ember tette, Előbb a kötelesség, aztán a szerelem* stb. stb. Mint a mesét röviden összefoglaló diákjegyzetek kivonatai. (Érdekes lenne tudni, hogy vajon ezeket a szuper-explikatív címeket maga a szövegíró adta, vagy pedig a rovatszerkesztő lépett fel társszerzőként — a képregény eredetileg napilapban jelent meg folytatásokban.)

A *képregény származása* szintén kihat a narráció arculatára. A képregény rendszerint „könnyű szórakozást” nyújtó lapokban jelenik meg, de igényes újságokban is, itt viszont csak „lazításra” és kommerciális effektusoknak fenntartott helyen. Ebben a környezetben igen szigorú törvényszerűségek uralkodnak, melyek nem kedvezhettek a képregény mint művészet kialakulásának. Azok a megfontolások, melyek irányították (és jószerevével ma is irányítják) a képregény alakulását, nem engednek szabad teret a kísérletezéshez, enélkül pedig nem fejlődhetnek ki sajátos művészi kifejezési formák. Manapság már jelentkeznek ugyan igényes kísérletek (nálunk egy-két ízben az *Uj Szimposionban* és a *Pegazban*), ezek széles lehetőségeket csillantatnak meg a műfaj előtt, de egyelőre még csak a képregény-produkció peremvidékein van helyük. Ha a képregények zömét és a fejlődés fővonalát tartjuk szem előtt, a lehetőségek drasztikusan leszűkülnek. Annak a környezetnek a törvényei, melyben a narratív képregény formálódik, megengedik ugyan, hogy a tehetséges alkotók elmozdítsák a határokat, de azt már nem, hogy a képregény lényegét is megváltoztassák — ponyvajellegét szigorúan őrzik.

A túldefiniáltság kiválóan illeszkedik bele a „sárga literatúra” szerkezetébe. Alapvető jellegzetessége ennek az irodalomnak, hogy előregyártott és kipróbált, jól ellenőrzött elemekből épít, melyek nem követnek sajátos fejlődési vonalat, nincs belső koherenciájuk. A szerves kapcsolódást kívülről végzett összeállítás helyettesíti, és e külső intervenció folyamán rendszerint figyelmen kívül maradnak az immanens taszító- vagy vonzóerők. Az alkotó egy sikerreceptet követ, mely szerint — például — néhány félelemkocka után egy „geg”-re van szükség, majd egy kiskanálnyi szerelemre, az egészhez hozzácsöppenteni egy kevéskét letűnt idők misztikumából (inkák, piramisok, tibeti kolostorok irományai, Loch Nes, Atlantisz), esetleg mindebbe még belekeverni egy véres leszámolást — és a siker nem maradhat el.

Ezért, az elemek logikátlan egymásra illesztését nem lenne helyes pusz-

tán a naivitással magyarázni. Ha egy hátborzongató kaland kellős közepén egyszerre csak két-három szalag teljesen előkészítetlen szerelmi jelenetet tanálunk, nem azért van, mert a szerző naivan hisz az első látásra minden körülmények között fellobbanó szerelemben. A képregény írója-rajzolója egyszerűen nem egy mesén belül keres koherenciát (azon belül, melyet éppen mesél), hanem egy modell koherens törvényeit követi. Egy modellét, mely meghatározatlan mennyiségű meghatározott sikerre igényt tartó mesére érvényes.

Az éles kontúrokkal körülírt elemek könnyen leválaszthatók és átilleszthetők. A kompozíció egészen leegyszerűsödik, csak egymás mellé kell helyezni a sikerkoncentrátumot tartalmazó kockákat. Minél több ilyen kocka, annál nagyobb a siker. Tulajdonképpen nincsen jelentősége annak, hogy a „geg” a misztikum után következik és a romantika-kockák előtt, vagy fordítva; vagy pedig mindkettő előtt vagy mindkettő után; vagy ha a romantika helyett néhány kockával több misztikum kerül a kevérekbe.

A felcserélhetőség a képregény domináns jellemvonásává lett. Nemcsak a termék, de maga a literáris-vizuális anyagszövet is átveszi az áru jellegzetességeit.

A mese már csak egyszerű kifogás, mely igazolni igyekszik a klisék felsorakoztatását.

A képregények meséiről alkotott ilyen vélemény nem mentes az egyoldalúságtól, de meggyőződésünk szerint azt az „oldalt” hangsúlyoztuk, mely egyelőre valóban domináns. Nem ritkán még sokkal határozottabban, gorombábban, mint a *Pegaz*, tagadhatatlan hozzáértéssel válogatott epizódjaiban.

A képregény főáramlatán belül nagyon nehéz — valószínűleg lehetetlen is — a klisék elvetése, mert gyökereik azonosak a képregény gyökereivel. Lehetséges azonban egy másféle, őszintébb viszonyulás, mely nem misztifikálja és nem használja áttétel nélkül a kliséket. Néhány képregény (melyek egyébként megtartják a hagyományos szerkezetet, sémákat és példányszámokat is), mint például Morris és Goscinny *Asterix*-je vagy *Lucky Luke*-je (Talpraesett Tom), nem arról igyekszik az olvasót meggyőzni, amit mindenki már elejétől fogva tud. A sémák nem a rejtettség, láthatatlanság strucc-pretenzióival lépnek fel. Hogy a hősök győznek, hogy a szerelmesek szeretik egymást és hogy Vírus igen rosszmájú, nem célja, értelemadó magva, hanem csak kiindulópontja a narrációnak. Lapjait látjuk a kártyáknak, melyeket eddig is felismert mindenki jelzésekkel telerótt hátlapjukról. Az olvasó egy szintre kerül a kliséket keverő szerzővel, és ezzel megteremtődött a lehetőség arra, hogy *bekapcsolódjon*.

A kész klisék már nem a manipulálás tárgyai, hanem *játéktárgyak*.

Ha eltekintünk néhány kutatástól, kísérlettől, melyeket nem jegyeznek meg a képregény-tőzsdén (és melyek külön elemzést érdemelnek), megállá-

píthatjuk, hogy a sémák, a klisék *feltárása, felmutatása* bizonyult eddig a sztereotípiá- és banalításkényszer leghatékonyabb ellenszerének. A negatívból így — rendszerint a humor előhívó oldatában — pozitív kép válik. A sztereotípiák önmagukra ismerése éles cezúrát jelent, melynek ritmikai feszültsége áttépi a sikerkockákat összefogó papírragasztót.

Ezra Pound szerint a művészet szépsége „rövid pihenő két klisé között”.

A TELEVÍZIÓ — DOKUMENTUM

L Á N Y I I S T V Á N

Az anekdota szerint Arisztotelészt, a jeles ógörög filozófust és író, megkérdezte egyszer valaki: miről lehet megállapítani, hogy egy írásmű jó vagy rossz. — „Három dolgot kell figyelembe vennünk” — válaszolt a bölcs. — „Először: elmondta-e a szerző *mindazt*, amit el kellett mondania. Másodszor: pontosan *annyit mondott-e*, amennyit mondania kellett. Harmadszor: úgy mondania-e el, amit mondott, *ahogy azt mondania kellett.*”

Jóllehet írókra vonatkoztatta, amit mondott, úgy vélem, Arisztotelész tömör meghatározása minden más alkotóra is érvényes, — különösképpen ránk, tévérendezőkre. Meggyőződésem ugyanis, hogy valamennyi értelmiségi munka közül a televízió tűri meg legkevésbé a mellébeszélést és a szószaporítást. A televízió műfaját ez a kor szülte, de a XX. századi élet felfokozott tempója a tévé legfőbb jellegzetességét épp tömörségében és szabatoságában jelölte ki. Sajnos, erről a tulajdonságról gyakran megfeledkezünk. Mint mindenre, erre is találhatunk magyarázatot, ha mentséget nem is.

A megfeledkezésnek legfőbb és egyben a legnyomósabb oka az, hogy a televíziónál dolgozók zöme más jellegű tájékoztatási eszköztől pártolt át: a sajtótól vagy a rádiótól, nem egy közülük költő volt vagy író, esetleg színházi ember vagy a legjobb esetben filmes. „Vérbeli” tévés viszont, akit a televízió nevelt fel (ezek, javarészt, fiatalok, kezdők, akik — sajnos — igen gyakran az idősebb kollégák befolyása alá kerülnek!), szóval olyan, akit „nem rontottak meg” más műfajok, alig akad.

Legtöbben tehát a magukkal hozott tudást, tapasztalatot és kifejezési módot igyekeznek alkalmazni, és sajnálatos módon azt hiszik, hogy amit csinálnak — televízió. Holott a televízió *gyökeresen más és sajátos* kifejezőeszközöket követel.

Művelt emberek lévén, valamennyien elismerik, hogy például a zenét

nem lehet megfesteríteni, hogy a festmény nem szavakból készül, hogy egy szobrot nem hangjegyekkel vésnek, tehát hogy minden műfajnak sajátos módszerei, kifejezőeszközei vannak, — csupán a televízió esetében vélekednek másként, és mintha a képernyőre erővel át akarnák plántálni az írott szó hatalmát, holott a televízió — amint azt a neve is mondja — elsősorban *kép!*

Azért, mert nemigen ismerik a műfajt, nem bíznak a kép kifejezőerejében, tájékozatlanságukat viszont bőbeszédűséggel igyekeznek pótolni. Közben nem veszik észre azt a paradoxont, ami köztük és a néző között létrejön: a néző, csalhatatlan ösztönével — mert a kor embere —, úgy viszonyul a televízióhoz, ahogyan kell, *nézi* a televíziót, és tömör, szabatos információt vár tőle. Helyette, legtöbbször, szószaporítást kap.

Ennek a bizonyítéka, hogy maga a tévés is, amikor a néző szerepébe kerül, elcsavarja a vevőkészülék gombját, ha unja „a sok dumát”!...

Azért, mert a televízió nincs igazi tévések kezében, sok esetben lemond alapvető tulajdonságáról: arról, hogy *szemtanúja* legyen az eseményeknek, a néző pedig *részvevője*. Az igazi televízióknak ugyanis ez volna az alapvető feladata. Nem csupán a sportrendezvények esetében, amikor helyszíni közvetítést ad a küzdőtérrel, vagy amikor nagylelkűen beviszi kameráit egy-egy táncdalfesztiválra!

A televízióknak *mind* ott kellene lennie a helyszínen, mert csak akkor televízió a televízió, ha a néző a történések pillanatában láthatja az eseményt. Azért van olyan lenyűgöző hatása minden közvetítésnek vagy műnyelvről „egyenes adásnak”, mert a néző úgy érzi, maga is ott van a helyszínen és félig-meddig részvevője az eseménynek. (Emlékezzünk csak vissza, milyen lélegzetelállító élmény volt az, amikor a földgolyónk minden tévénézője láthatta, hogyan helyezi lábát az első ember a Hold felületére! Az volt az igazi tévé! S ha nincs ott a kamera, tán el se hisszük, hogy valóban megtörtént!)

Mi este fél nyolckor értesítjük őt arról, ami napközben vagy — ami még rosszabb — előző nap történt a világban és itthon. Ezáltal csak részben használtuk ki azt az előnyt, amit a tévé lehetőségei nyújtanak a sajtóval szemben: mi a lejátszódás pillanatában is tudósíthatnánk az eseményről, a lapok viszont csak másnap informálják olvasóinkat. Mi csak ritkán élünk a helyszíni tudósítás lehetőségével, és ezzel hátrányba kerülünk a rádióval szemben, amely szintén a nap bármely szakában megszakíthatja műsorát, hogy közölje a nap eseményeit. Nem mentség számunkra, hogy ők sem teszik.

A televízió tehát kétféle információra állította be magát: egy és más közvetlenül közvetít, a többit pedig vaskalapos menetrend formájában, meghatározott időben.

Ilyen, mondjuk, a fél nyolcra időzített esti híradó.

De vajon *televíziószerű* híradó-e az, amelyben az események film-

vagy képmagnós dokumentuma helyett fényképeket mutogatunk vagy bemondókkal olvastatjuk a híreket?

Jó, legyen a híradó délutáni meg esti. Tegyük fel, hogy még nincs olyan felszerelésünk, amely lehetővé tenné, hogy mindenhova eljussunk és mindenholnan képhírt kapjunk, s hogy a nap minden szakában tudósíthassuk a nézőt a világ eseményeiről, — holott ez volna az igazi televíziós hírközlés. (A nagyvilágban ez már így van: szakadatlan hírközlés — lehetőleg „egyenes adásban” — azzal, hogy a híradó csak összegezi és megismétli a legfontosabbakat.) Mi hát akkor a mi tévéhíradónk? Esti lap? Műfajilag, kétségkívül, ez áll hozzá a legközelebb. De akkor úgy is kell szerkeszteni! (Igaz, a sajtó itt némileg előnybe kerül, mert az esti lapot bármikor elolvashatja a kíváncsi polgár, a híradót pedig vagy megnézi a megszabott időpontban, vagy várnia kell másnapig.)

Nos, tegyük fel, hogy a néző hazarohan és fél nyolckor ott rostokol a vevőkészülék előtt. *Látni* szeretné, mi történt a politikai életben, a hadszíntereken (sajnos, ilyen esemény mindig van valahol!), mi újság itthon.

És mit kap?

Rangos közéleti személyiségek fényképeit (lehetőleg már ezerszer látottakat!), egy friss frizurás bemondónót és egy-két rossz arcú, dadogó újságíró, akik beszélnek, beszélnek — lehetőleg tájszólással és nyelvtanilag helytelenül — a végtelenségig. Ha szerencséje van és a hírcseresztály is szorgalmas volt, láthat néhány külföldről érkezett kézzszoritást és széles mosolyt, egy-két, napokkal előbb készült, vállalati riportot, lehetőleg jó bő lére eresztve, végül annak a mérkőzésnek a góljait is, amit a délután folyamán már végigizgult (vagy amit nem közvetített a tévé), és — egy felhős eget ábrázoló fénykép előtt ülve — a bűbájos bemondónő mosolyogva közli vele, hogy holnap jégeső fog a fejére szakadni. És kész.

Így képzelik el a más hírközlő műfajoktól átszármazottak a tévét!

Miért említettem épp a híradót?

Véletlenül. A többi műsorral sem áll sokkal jobban a dolog, mert ott is több a blabla, mint a kifejező kép. Tisztelet a ritka és dicséretet érdemlő kivételeknek.

A TELEVÍZIÓ TÁRGYILAGOSSÁGÁRÓL

Számunkra, akik ma a dokumentumműsorokról beszélgetünk, valamennyi műsor fontos, valamennyit szemügyre kell vennünk, mert a tévén *minden dokumentum*: az úgynevezett „non fiction”, vagyis a megtörtént eseményeket visszaadó műsorok csakúgy, mint a valóság látszatát keltő, de írott forgatókönyv alapján készülő műsorok.

Az aktuális eseményt közlő felvétel vagy közvetítés egy perccel sugárzása után már dokumentummá válik.

A hosszabb ideig készülő és, javarészt, igényesebb műsorrészek: tévéjátékok, zeneműsorok, dokumentumfilmek, gyermekműsorok, hosszabb lélegzetű riportok vagy oktatóműsorok és sorozatfilmek, — ez mindmind dokumentum! Még akkor is, ha nem valamilyen valóban megtörtént eseményt vagy „dokumentumot” ismertet, — hanem író tolla alól kikerült „fiction”. Már csak azért is dokumentum, mert egy korszak érdeklődési köréről, ízléséről, hozzáállásáról tanúskodik és egy napon, kétségkívül, valamelyik — a korunkat bemutató — „időgép” — műsornak lesz a gerince.

Eddigi fejtegetésemmel tehát arra akartam rámutatni, hogy minket, akik a tévénél dolgozunk, kettős felelősség terhel: egyrészt, aktuális és tárgyilagos információt kell nyújtanunk, másrészt, szem előtt kell tartanunk azt, hogy egyidejűleg dokumentumot is készítünk: maradandó tanúbizonyságot korunkról.

A híradót csupán azért emeltem ki, mert egyike kellene hogy legyen a televízióra oly jellemző „non fiction” műsoroknak, vagyis azoknak, amelyek a valóságot mutatják be. Sajnos, mint valamennyien tudjuk, ez csak részben van így, mert a híradóink csaknem kivétel nélkül *hermetikus* műsorok, — nem kint, az élet forgatagában készülnek, s ennek folytán nem erényük e dokumentációs jelleg. Nem vezetne különösebb eredményre, ha valaki most előszedné a néhány évvel ezelőtti híradók anyagát és abból *nézhető* időgépet akarna készíteni.

Visszakanyarodhatunk hát Arisztotelészhez, és feltehetjük a kérdést: vajon abban, amit a nézőnek prezentálunk, benne van-e *minden*, amit közölnünk kellett, s *úgy mondtuk-e el* mondanivalónkat — azaz televíziós módon-e! —, ahogyan el kellett volna mondanunk?

De hát azóta, azaz tízvalahány évszázaddal ennek a régi, de nagyon is modern bölcselőnek a halála után, megszületett a modern informatika is vele együtt a szakma arany szabálya: a „ki, mit, mikor, hol és hogyan”. Ha tévéseink számára mentő körülménynek tudható is be, hogy nem hallottak Arisztotelész definíciójáról, erről az újságírásban oly ismert ötésszabályról tudniuk kellene.

Szerencsére, a kép — különösen a helyszíni közvetítések alkalmával — tudatja a nézővel az ötésszabály első négy tényezőjét: azt, hogy „ki” „mit”, „mikor” és „hol”. A „hogyan” azonban, legtöbbször, szubjektív tálalásban kerül a néző elé.

Íme, egy köznapi példa. A labdarúgó- vagy kosárlabda-mérkőzés olyan esemény, amely a laikus szerint nem is kerülhet másként a képernyőre, csakis tárgyilagos módon, azaz úgy, ahogyan megtörtént. Azt nem lehet előre megírni, sem megrendezni, — az folyik magától. A tévének csupán az a szerepe, hogy elektronikus kameráival minél mozgéko-

nyabban kövesse a terepen lejátszódó összecsapást és azt jól láthatóan adja vissza a képernyőn.

Tévedés. De olyan tévedés, amelybe a néző már eleve belenyugodott. Elfogadta ugyanis azt a turpiasságot, hogy a mérkőzést úgy lássa, ahogyan azt a tévé bemutatja neki.

Négy, gyakran hat kamerával készül a közvetítés. Mindegyik más szemszögből figyel az eseményt, de egyik sem abból — vagy csak egész véletlenül —, ahogyan a meccsen jelenlevő néző látja a mezőnyt. Tőlem, a közvetítés vezetőjétől, illetve a képkeverőtől függ, hogy adott pillanatban a négy (vagy hat) kamera közül melyiket kapcsolom, távolról vagy egészen közelről hozom-e be az eseményt. Ezért nemegyszer előfordul, hogy nem látjuk a gólt vagy gorombáskodást, de ez fordítva is érvényes: ha úgy akarjuk, a közvetítés az ellenfél „ügyetlenségeire”, durvaságaira is összpontosíthat.

Hol itt a tényleges tárgyilagosság?

Hol a dokumentáris igazságkeresés?

Ezt abszolút formában követelni — illúzió. Mert amint az eseményt *közvetítő* tálalásában kapjuk, az objektivitás az ő szubjektív hozzáállásán szűrődik keresztül. És ez döntő momentum.

Az informatika — szinte a megszületése pillanatától kezdve — egy-egy osztály vagy társadalmi réteg világnézetét és érdekeit tükrözte. Teljesen objektív információ sohasem létezett. Ha valamely sajtószerv támadta a másikat, azt annak a társadalmi rétegnek a nevében tette, amelynek érdekeit védte. S ha a másik fél „tárgyilagosságát” szapulta, azt a maga nézeteiből fakadó objektivitás nevében tette.

Jól tudjuk azt is, hogy kétféleképpen lehet egy-egy eseményről vagy jelenségről tudósítani: a magunk világszemléletének szellemében megfogalmazott információval vagy — agyonhallgatással. Mindkettőnek, számtalan esetben, tanúi vagyunk. A rosszmájú újságírók körében azt szokás mondani, hogy az az esemény, amelyről nem adtak hírt, meg sem történt.

A televízió, az informatika ma legkorszerűbb formája, ugyancsak nem mentes az ilyen jellegű tárgyilagosságtól.

Mi az önigazgató szocializmus világszemléletének nevében beszélünk. Ez a mi „szűrőnk”, tényválogatásunk módszerének alapja. És ez így van rendjén.

Másik kérdés az, *hogyan* csináljuk azt, amit csinálunk: jól-e vagy rosszul, korszerűen és okosan-e vagy elavult módon és primitív eszközökkel. A televízió félelmetes hatósugarú távközlő eszköz, amelynek szinte elképesztő hatása van a modern ember nézeteinek formálásában. Ezt is gyakran szem elől tévesztjük.

A tévé gyermekeknél olykor mesemondó nagymamát, tanítót és nevelőt is helyettesít. Koraérettekké teszi őket, felkészíti a kicsinyeket mindarra, ami ebben az agyongépesített korban vár rájuk.

Ez a nagy és mindenre kiterjedő képeskönyv a felnőtteknél is sok mindent helyettesít: barátot, esti olvasmányt, gondúzó, sőt, nem egy esetben — s persze átvitt értelemben — a hitvestársi meghittséget is. Így formál, befolyásával, az egyedekből azonos ízlésű, hasonló világnézetű tömböt.

Anélkül, hogy ennek tudatában lennénk, a televízió a hidrogénbombától és lézersugártól is félelmesebb erejű fegyver. Nem mindegy tehát, hogyan közeledünk hozzá, hogyan bánunk vele. Milyen módon tesszük hatékonyá, vagy hogyan fosztjuk meg hatóerejétől.

Sokan — mert nem a televízióval együtt nőttünk fel — nem vesszük észre, hogy a közönség is felnőtt. Még ma is úgy szólunk hozzá, mint értelmetlen gyermekhez, aki „mindent bevesz”. A nézőnek ebből a sajnálatos lebecsüléséből csúf következmények születnek. Az első és legtragikusabb az, hogy bizalmatlan lesz irántunk. Ha ez bekövetkezik, akkor aztán beszélhetünk, ágálhatunk — hiába.

A néző úgy fogadja azt, aki a képernyőről szól hozzá, mint meghitt vendégét, akit beengedett a házába, s akiben megbízik, akinek ad a szavára. Ezt a nyílt szívvel nyújtott hitelt viszont nem szabad kockára tenni. Az, akit a néző megszeret, mindenkor szívesen látott vendég az otthonában. És — fordítva. Ezt jól meg kell gondolnia annak, aki a tévé műsorán szorgoskodik. Sohase pufogtasson üres szólamokat, és lássa mindig maga előtt azt, akihez szólni készül. Ebben a párbeszédben mi vagyunk azok, akik valakit meg akarunk győzni a magunk igazáról. Ehhez érvek kellene, egyszerű szavak, meghittség és sok türelem meg jóakarattal. Nem lehet közömbös számunkra, milyen hatást váltott ki a nézőközönségben a műsorunk, — eltekintve attól, hogy ritkán kerülünk szemtől szembe azzal, akihez szólunk. Babérokra ebben a munkában nemigen számíthat az ember. A legnagyobb elismerés az lehet számunkra, ha a néző bízik bennünk és szívesen fogad be otthonába.

Sok tévésnek van egy rossz tulajdonsága: mint a kisdiaák a tanító bácsi packáitól, úgy tart a politikai fórumok megróvásától. Megvallom őszintén, sohasem hittem az ilyeneknek. Mert az, aki meggyőződésből csinálja, amit csinál, aki maga is hittel tolmácsol egy eszmét, annak nincs miért tartani a „packáktól”.

MÉG NÉHÁNY SZÓ ARRÓL — MI IS A TELEVÍZIÓ

Kétségtelen, hogy igen szép számban vannak köztünk olyanok, akik azért jöttek a tévéhez, hogy mutogassák magukat, hogy népszerűek legyenek. „Jólesik az embernek, ha például az önkiszolgálóban a pénztárosnő felismeri, vagy ha az utcán összesűgnak az emberek és rád mutatnak: ő az, őt láttuk az este a tévén!” — mondta egy barátom.

Én meg azt mondom: valamennyien közkatónák vagyunk, egy világ-

nézet szolgálatában. Névtelenek. Nincs közöttünk „sztár”, nincs önálló szerző, egyedülálló művész. Valamennyien *közösen* dolgozunk — szorosán függve egymástól — egy közös nagy művön: egy új, emberibb társadalom és társadalmi rend kiépítésén, amely egyértelmű a békévé és jóléttel. Ebben a nagy, kicsit bolondos hangyabolyban ki-ki hírt közöl, zenés műsort vagy tévéjátékot rendez, — de mindenkor egy közös munkán szorgoskodik, egy közös, nagy alkotás mozaikköveit faragja. Ennek a nagy műnek nem mi vagyunk a szerzői, művészi ihletői, hanem a társadalom, a világszemlélet, amelynek a szolgálatába szegődünk.

Engedtessek meg még egy kis történelmi visszatekintés, aztán már zárom is fejtegetéseimet.

Addig, ameddig nem volt igazi informatika, amíg nem létezett „táv-közlött” szó, *a művészek voltak az informátoraink*. Tőlük: a betűvetés, az építészet, a festészet, szobrászat és a zeneművészet mestereitől tudtuk meg, hogyan éltek a letűnt századok népei. Az első barlangfestőktől a kezdetleges fegyver- és használatitárgy-készítőkhöz, a piramisok, paloták és székesegyházak építőitől, Molière-en, Shakespeare-en és Tolsztojon keresztül, Michelangelóig és Leonardóig — a művészek tájékoztattak bennünket a nagy népmegmozdulásokról, csatákról és a békés élet apróságairól, szokásairól, eseményeiről.

Aztán következett az újság, majd a rádió és végül — a tévé.

Van bennünk egyfajta maradiság és skolasztika, amikor a már meg-lévőről beszélünk vagy elmélkedünk. Emlékezzünk csak vissza, hány évtized kellett ahhoz, hogy belenyugodjunk egy új, a hetedik művészet megszületésébe, s hogy a filmre ne tekintsünk többé csupán mint technikai különösségre, hanem elismerjük létjogosultságát a már megkövesedett művészetek körében!

Az analógia, persze, túlságosan banális: ha minden művészet lényegében „művészi” módon történő informatika, tényközlés egy korról, s ha a film is azzá vált, miért ne lehetne egy napon a televízió is művészet? A XXI. század művészete!?. . .

Nehéz profétának lenni, de, úgy vélem, kissé merevek vagyunk, amikor valami újnak a megszületését kell elfogadnunk. Ez a kor amúgy is sok-sok elméletnek, világszemléletnek és „örök igazságnak” a revízióját hozta magával — a világ keletkezésétől, az élő anyag titkainak megsejtésével együtt, a vallások, bibliai hiedelmek bukásán keresztül, az ember önmagára ismeréséig —, miért ne lennénk rugalmasabbak a még csírájában mutatkozó újdonságokkal szemben?

Vizsgáljuk csak meg! A nyomtatás forradalmasította a világot: véget vetett az elzárkózottságnak, és az ezzel járó politikai és eszmei áramlatok bukását idézte elő, új világnézetek, új társadalmi rendek előtt nyitotta meg a kaput.

A film megjelenése felforgató hatással volt minden addigi művészetre: a fotográfia új tartalmat adott a festészetnek, a film maga hét mérföl-

des fejlődést hozott a színháznak és az irodalomnak. Akkori szemléletformáló hatását maga Lenin is felismerte és hangoztatta.

Ma, a tévé forradalmasította a filmművészetet, új dimenziókkal gazdagította a színházat, „kiszellőztette” az áporodottságot az irodalomból, és az élet felé fordította a figyelmet, a képzőművészetekben pedig szétrobbantotta az „örök érvényűnek” hitt perspektívát, és új tartalommal gazdagította, töltötte fel az öncélúság felé haladó festészetet és szobrászatot. Óriási eszmei hatóerejéről már szoltunk, és még meg kell említenünk, milyen közel hozta egymáshoz a világ legtávolibb népeit és a világmindenséget a Földhöz.

Forradalmi jellegét csak sejteni lehet, mert még nem bontakozott ki minden ízében. De hogy ízig-vérig ennek és a jövő századoknak a terméke, az bizonyos. Talán új művészete is, vagy a minden művészetek befogadója és helyettesítője! Mert, ki tudja, milyen lesz a holnap.

HAGYOMÁNY

EGY REPERTÓRIUM TANULSÁGAI (II.)

BOSNYÁK ISTVÁN

Bibliográfiai elemzésünk első részében (*Híd*, 1977/2. sz.) folyóiratunk hőskorának műfajstruktúráját és témarepertoárját vettük számba. Eközben elkötelezett, baloldali világszemléként (1), a nemzetközi antifasizmus jugoszláviai orgánusaként (2) s a jugoszláv forradalmi mozgalom magyar sajtószerveként (3) vizsgáltuk a felszabadulás előtti *Hídat*, majd pedig mint a tudományos és kulturális közírás elkötelezett fórumát (4), illetve mint művészeti (5), irodalmi (6) és irodalomkritikai (7) fórumot vettük szemügyre, az irodalomtörténet igen tanulságos, ám „tremézszerű” buktatókkal is járó bibliográfiai módszerének a segítségével.

Jelen cikkünkben elemzésünk néhány általánosabb tapasztalatát vizsgáljuk. Természetesen: nem a „végső” igazságok megfogalmazásának, hanem a *Híd*-kutatás esetleges serkentésének a szándékával.

II. TOVÁBBI TANULSÁGOK, ÚJABB KÉRDÉSEK

(8) *A Híd mint mozgalmi orgánus*. — Mészáros Sándornak a jubiláris *Híd*-értekezleten tartott beszámolója (*A Híd* mint Jugoszlávia Kommunista Pártjának folyóirata. HITK, 1974/21. sz.) behatóan foglalkozik a folyóirat és a JKP kapcsolatával, de a *Hídnak* mint pártorgánusnak a jellemzése közben nem tér ki a folyóirat mozgalmának *sajátos* jellege, *belső irányultsága* meghatározására. Bori Imre egyik régebbi tanulmánya viszont a kibontakozó *Híd*-mozgalomról szólva a behozatali jelleget, a külföldi — főleg csehszlovákiai — hatást hangsúlyozza: „Bizonyos azonban, hogy a *Híd* körüli szervezkedés nem volt autochton mozgalom, hogy példaképeit exportálja, és a csehszlovákiai *Sarló*-mozgalom hatásával is számolnunk kell, mind eszmei síkon, mind pedig a folyóirat jellege kialakításának terén. (...) A *Sarló*-program ihlető szerepe kétségtelen, s a »híd-gondolat« is több mint valószínű a csehszlová-

kiai Györy Dezső költeményében szólalt meg (...). S hogy mennyire foglalkoztatta a »hidasokat« a *Sarló* példamutatása, az is jelzi, hogy már az első számban értekezést olvashatunk arról, hogy »induljanak el a vajdasági regös ifjak« (...), és a *Sarló* hatásának kell azt is betudnunk, hogy a folyóirat első évfolyamaiban már az ún. »helyzettudatosító« jellegű írások vannak túlsúlyban a szépirodalommal szemben.» (A háború előtti Híd. In: *Fejezetek irodalmunk természetrajzából*. Forum, Újvidék, 1973., 115. p.)

Milyen tapasztalattal szolgál a repertórium a fenti vonatkozásokban? Volt-e a *Híd*nek mint mozgalmi orgánumnak a külföldi ösztönzés és a JKP közvetett és közvetlen hatása mellett, illetve vele összefüggésben, bizonyos *autochton* jellege is?

Folyóiratunk témarepertoárját és műfajstruktúráját vizsgálva utaltunk már rá, hogy a nem dogmatikus és antidoktrinér, az adott jugoszláviai és vajdasági *reálhelyzetre* összpontosító szerkesztői politika eredményeként a *Híd* nem kizárólagosan, sőt nem is elsősorban a gyáripar és ipari proletariátus helyzetét kísérte figyelemmel, hanem inkább a mezőgazdaságét és a mezőgazdasági dolgozókat. Az ország és Vajdaság gazdasági és osztályszerkezetét tartva szem előtt, folyóiratunk érthetően favorizálta az agrárproletariátus, a nincstelen-, szegény- és kisparasztság létérdekeit és problémáit feszegető kérdéseket, mint ahogy a munkásmozgalmi információinak előterében is az agrárproletariátus és földmunkásság mozgalmának múltja és akkori jelene állt. Ehhez most még azt adhatnánk hozzá, hogy ez a filológiai meggyőzően dokumentálható szerkesztői politika nemcsak a mozgalom forradalmi realizmusára és reálforradalmiságára utal, hanem egyszersmind — *autochton* jellegére is.

A *Híd*-mozgalom hangsúlyozott — ám nem kizárólagos! — agrárirányultságának szociológiai magyarázatát abban a történelmi tényben kell keresnünk, amelyre Lőrinc Péter emlékező tanulmánya hívta fel a figyelmet a jubiláris *Híd*-értekezleten: a vajdasági magyarság a felszabadulás előtti Vojvodina legproletárabb népe volt, s mint ilyen, főleg a *falusi* dolgozók és földnélküliek rétegébe tartozott. (Vö.: A magyarság mint a *Híd* szerkesztője és olvasótábora. HITK, 1974/21. sz., 112. p.)

Már a témarepertoár vizsgálatánál is utaltunk rá, hogy az agrár-problematika mellett a *Híd* rendszeresen és programatikusan foglalkozott — ismét csak az ország, s mindenekelőtt Vajdaság s az itteni magyarság osztályszerkezetét tartva szem előtt — a *kispolgárság* létkérdéseivel is. Ennek révén pedig e társadalmi réteg lehetséges mozgalmi aktivizálódásával is. Ehhez itt most azt adhatnánk hozzá, hogy a repertórium a fenti vonatkozásban meggyőző filológiai érvekkel támasztja alá és igazolja Rehák László megállapítását: „A *Híd* két olvasóréteg felzárkózását, kapcsolását szorgalmazza a szervezett munkássághoz: a falusi szegénységet, a falu agrárproletariátusát (...) és a város kispolgárságát...”

(A JKP nemzetiségi politikája a háború előtti *Híd*-ban. HITK, 1974/21. sz., 94. p.)

Hangsúlyozott agrár-orientáció és a deklasszáldott kisebbségi magyar középosztály, középosztálybeli értelmiség és kispolgárság lehetséges szövetségének szorgalmazása az ipari proletariátussal; vagy legalábbis e rétegek „kiiktatása” a fasizmus vajdasági hatósugarából: íme a *Híd*-mozgalom népfront-szellemiségű antifasizmusának és forradalmiságának autochton megalapozottsága! A mozgalom helyi adottságokból, a korabeli Vajdaság társadalmi/gazdasági és osztályszerkezetéből kinövő s azokat következetesen respektáló irányvonala. (Malušev Cvetko visszaemlékezése, a folyóirat *munkatárs-politikájára* vonatkoztatva, úgy fogalmazza ezt meg, hogy „A Híd köré csoportosult fiatalok között nem számított semmit a polgári, kispolgári, munkás vagy paraszt eredet, hiszen világosan látták, hogy a világválság csapásai alatt egyik napról a másikra a módosabb emberek is könnyen tönkremennek. Míg szüleik keseregtek, ők tetteket követeltek — magukat is, másokat is cselekvésre tüzelve.” — Vö.: Visszapillantás a *Híd* indulására, életére... *Híd*, 1974/5—6. sz., 513. p.) — Bori Imre idézett tanulmánya viszont *stílus-történeti* szempontból tesz közvetett utalást az induló *Híd* autochton törekvéseire: „Az expresszionista stílusban megírt elvi állásfoglalások, még inkább a bennük hangoztatott általános humanista jelszavak mélyén azonban a »hídverés« egy új minősége is hangot kap: az expresszionizmus »embertestvérisége« talajt keres, konkretizálódni akar, és Jugoszlávia valóságos térbeli és időbeli koordinátái felé tájékozódik.” (*Fejezetek irodalmunk természetrajzából*, i. m., 113. p.)

(9) *A Híd mint irodalmi és irodalomkritikai orgánium*. — Ha folyóiratunk mozgalmisságának autochton jellegét — *szociológiai* szempontból — elsősorban az agrár-irányultságban jelöltük meg, *irodalmi* szempontból — ugyancsak a repertóriumából kiolvasható tanulságok alapján — ezt az eredeti jelleget, helyi meghatározottságot mindenekelőtt a „népies”-szociografikus irányvételben kell meglátnunk.

A témarepertoár és műfajstruktúra vizsgálatánál utaltunk már rá, hogy a *Híd* honi publicistáinak is kedvelt műfaja volt a faluszociográfia és helytörténet; hogy a folyóirat novella- és versanyaga mellett szereplő egyéb irodalmi műfajok képviselői között a korabeli magyar szociográfusoké volt az abszolút elsőség; hogy délszláv szerzőtől is közölt a lap szociográfiai írást; hogy a *Híd* magyarországi és kisebbségi magyar novellistái között is ott találjuk a *Sarló*, illetve a magyar „népiesek” mozgalmanak néhány kiemelkedő tagját; hogy a recenzált magyarországi könyvek között legtöbb „népies” művet találunk, a gyér tanulmányirodalomban magyar „népies” alkotóról szóló átfogó írás is van, s több cikk is szól a „népiesek” mozgalmanak egy-egy eseményéről, míg a lap-szemlében szintén akad ismertető „népies” orgánumról is. Kimutattuk,

továbbá, hogy a kisebbségi magyar irodalmi élet jelenségeiről tájékoztató írásokban gyakran volt szó a „népies” mozgalommal kapcsolatos eseményekről s a kisebbségi „népiesek” mozgalmat külön, átfogó írás is tárgyalta a *Híd*ban, ugyanakkor pedig a könyvkritika és lapszemle rovatáiban is találkozunk kisebbségi magyar „népies” szerző könyvével, illetve ilyen orgánumokkal.

Ha mindehhez hozzávesszük még Pató Imre azon közlését is, hogy a *Híd* mozgókönyvtárában Darvas József és Gereblyés László művei is szerepeltek, az 1939-es *Híd*-naptárban pedig — akárcsak magában a folyóiratban! — a „népiesek” lírikus-előde, Erdélyi József is jelen volt (vö.: Pató Imre: A *Híd* megalakulása és története, 1934—1941. HITK, 1974/21. sz., 89. p.), valamint Vajda Gábor megállapítását, hogy az induló *Híd* irodalomszemlélete is „a népiesség felé orientálódó irodalomszemlélet” volt (vö.: A háború előtti *Híd* irodalomszemlélete. HITK, id. szám, 127. p.) — akkor nyilván nem lesz alaptalan az állításunk, hogy a harmincas évek magyar irodalmi népiességének egyik orgánuma — a mi *Híd*unk volt! Mégpedig *nem* olyan értelemben, hogy „követte” a szóban forgó magyarországi és kisebbségi magyar irodalmi ízlést, hanem olyan értelemben, hogy a *helyi, vajdasági* irodalomszociológiai és mozgalmi igényeknek tett eleget, ösztönösen vagy tudatosan — de mindenképp. Némi leegyszerűsítéssel azt is mondhatnánk, hogy a *Híd* mint hangsúlyozottan — ha nem is kizárólagosan! — agrár-irányultságú *mozgalmi* lap, logikusan termelte ki a *Híd*nak mint *irodalmi* orgánumnak elsődlegesen — ha nem is kizárólagosan! — „népies”-szociografikus érdeklődését. Amennyiben pedig ezáltal „hasonlított” — mert hasonlított — a csehszlovákiai, romániai és magyarországi „népies” törekvésekhez, ennek alap-oka nem az „utánzásban”, „kordivat-követésben” stb. volt, hanem abban, hogy a jobbára agrárjellegű, a polgárosodással és urbanizálódással hagyományosan késő Duna-medencei államok potenciális irodalmi közönsége és mozgalmi tömegei mindenekelőtt *ilyen* irodalmat igényeltek. Erdélyben, Szlovenszkóban, a magyar „ugaron” és Vajdaságban egyaránt.

Vonatkozik ez a szociográfia és helyismeret szembeűnő szerepére is folyóiratunk irodalmi és publicisztikai műfajstruktúrájában és kritikairódmában. Az kétségtelen, hogy e tény számbavételekor avval is számolni kell, amit Bori Imre idézett tanulmánya állapít meg (i. h. 120—121. p.): a *Sarló*-mozgalom népiismereti programjának eszköze, a szociográfiai módszer az *egész* magyar szellemi életre erős hatást gyakorolt, s e hatás nyomai *ily* módon jelen voltak a *Híd*ban is; másrészt pedig, folyóiratunk esetében „a sarlósok közvetlen hatásain kívül a magyar szociográfiai irodalom immár klasszikus alkotásainak a hatásait és a kolozsvári *Korunk* példáit is figyelembe kell vennünk”. E közvetett és közvetlen műfaji/módszertani hatások esetében azonban nyilván szintén a közép-kelet-európai/Duna-medencei *közös* alap-okok, *közös* irodalom-

szociológiai és (agrár) mozgalmi igények, elvárások és szükségletek lapangó vagy kisebb-nagyobb mértékben máris artikulált megléte volt a hatás előfeltétele. Repertóriumunk legalábbis erről tanúskodik. Mindegyik azzal, hogy fölfedi és nyilvánvalóvá teszi az összefüggést a hangsúlyosan agrár-irányultságú mozgalmi zsurnalisztika és közírás, illetve a faluszociográfia és helyismeret *Híd*-beli szerepe között. Épp ilyen összefüggésben kap aztán különös fontosságot Gerold László megállapítása, hogy a szociográfia mint a valóságirodalom elkötelezett és kritikus alapállású formája a harmincas évek „világdivatjának” a tüneteiként is szemlélhető, ám e „divatot” a kor gazdasági és társadalmi válságai hívták életre és tették népszerűvé; magyarországi vonatkozásban „a népi írók szociográfiái a valóság felfedésének legpregnansabb szellemi eredményeit, társadalom elleni vádiratait jelentették”, a *Híd* szociográfiája esetében pedig a mozgalom műfaji fegyverét, az olvasók és mozgalmi tudatosodásának és aktivizálásának az eszközét is (vö.: Szociográfia a *Híd*-ban. HITK, id. szám, 99. és 102. p.).

Itt jegyezzük meg, hogy a repertórium módot nyugt Laták István azon emlékezésének ellenőrzésére és verifikálására, miszerint a *Híd* a nyolc évfolyamban nem egyforma intenzitással kötődött a „népies” mozgalomhoz: 1936—1939 között a magyarországi „népies” írók kapták a folyóiratban a legnagyobb teret, de 1939 után, a Márciusi Front bomlása idején már nem... (Vö.: A *Híd*, 1974/5—6. sz., 652. p.)

Az „irodalmi *Híd*nek” azonban csak „egyik arcát” teszi a „népies”-szociografikus jelleg. Másik, ugyancsak döntő meghatározó jegye a korabeli jugoszláviai irodalomnak „szociális irodalmával” és „új realizmusával” való rokonulás, rezonanciateremtés.

A műfajszerkezet és témarepertoár szemügyre vevésénél már kiemeltük: a felszabadulás előtti *Híd*-ban a jugoszláviai magyar lírát a korabeli délszláv irodalmakban is népszerű „szociális költészet” és „új realizmus” ösztönös vagy tudatos elkötelezettjei képviselték mindenekelőtt, ha nem is kizárólag; a viszonylag kisszámú délszláv lírikus szerepeltetésének egyik szempontja is ezeknek a rokon költészeti irányoknak a képvisellete volt; a *Híd* kiteljesedettebb honi magyar novellistái is főleg ezeket az irányokat követték; a kisszámú délszláv novellista szerepeltetésének egyik kritériuma ugyancsak ezeknek az irányoknak a követése volt... Végül, figyelemreméltó tanúsága a repertóriumnak az is, hogy a folyóirat képzőművészeti kritikája is a jugoszláv szürrealizmussal opponáló „új realizmus” vajdasági kibontakozását szorgalmazta...

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a *Híd* irodalmi-műfaji, irodalomszemléleti és irodalomkritikai orientációja *kettős* volt: (magyar) „népies” és (délszláv) „szociális irodalmi”, illetve „új realista”.

Hogyan fért meg e két alaptendencia egymás mellett, mennyiben fedik egymást s egyáltalán, célszerű-e a disztíngválásuk?

Bori Imre idézett tanulmánya a *Híd* irodalmi orientációjának körvo-

nalazásakor a szociográfia műfaját és a szépirodalmat veszi szemügyre, az irányultságnak a lap irodalomkritikájában és irodalomszemléletében megmutatkozó jellegzetességeit viszont nem vizsgálja. Míg a *Híd* szociografikus irányvételénél, mint láttuk, a műfaj szlovenszkói, magyarországi és erdélyi hatását tartja döntőnek, a folyóirat szépirodalmát azzal jellemzi, hogy az „sajátos ötvözetét jelenti annak az irodalmi hagyománynak, amelyet a magyarországi, csehszlovákiai és romániai magyar sajtó közvetített, és a jugoszláv irodalomban szociális irodalom néven ismert irányzatnak, amely a szocialista realizmus egyik változata volt”. (*Fejezetek irodalmunk természetrajzából*, i. m. 123. p.) Miközben a tanulmány a magyar és délszláv irodalmi indíttatás, ösztönzés egybeomósodására, ötvöződésére utal, azt is hangsúlyozza, hogy a *Híd* szépirodalmának egyedi jegyeit kutatva számolnunk kell ugyan a magyar irodalmi népiesség hatásával is, ám a folyóirat irodalmának fő vonalára inkább az ún. szociális irodalom vonásai a jellemzők (i. m., idézett lap-szám).

Bányai János tanulmánya (A *Híd* és a baloldali irodalmi viták, HITK, i. sz.), tárgyának megfelelően, csak a korabeli jugoszláv irodalmi élet szemszögéből vizsgálja folyóiratunk irodalmi orientációját. Miközben e tájékozódást kiegyenlíti az „új realizmusével”, impliciten megfogalmazza azt is, hogyan és miként ért meg ez az irányultság a tanulmány vizsgálódási körén természetesen kívül maradó magyar irodalmi népiességgel: „... a *Híd* teljes irodalmi orientációját is jelölhetjük az »új realizmus« fogalmával, ha azon elsősorban a népelet felé fordulást, az izmusok tendenciájának meghaladását, a népi tehetségek megszólalását, a szociológiai-szociográfiai kutatás (falukutatás) törekvéseit, az irodalom osztályjellegének kiemelését értjük, mert a *Híd* éppen ezeken a sínpáron fut mind közelebb a baloldali, nemcsak irodalmi, hanem társadalmi mozgalmakhoz is.” (I. h., 123. p.)

Semmiképpen se alaptalan tehát az „irodalmi *Híd*” szóban forgó „kettős arculatának” egybeomósása, hisz ezek az „arculatok” a valóságban is rokonultak, és jól megfértek egymás mellett. Mint ahogy jól megfér a lapban a „szociális irodalom” és „új realizmus”, illetve — a horvát, szerb és macedón baloldali paraszttörök (Mihovil Pavlek Miškina, Miloš Jovašević, Mitar Popara, Kata Kosac/Scher Kató, Jelica Jerković, Todor Arsenijević), vagyis, a sajátságos délszláv „népiesek” egyidejű szorgalmazása is...

Nézetünk szerint azonban módszertanilag talán mégis célravezetőbb e rokon-orientációk erőteljesebb disztinválása. Mégpedig a következő megfontolásokból:

1. A felszabadulás előtti „irodalmi *Híd*” kettős alaptendenciájának határozott megkülönböztetése és e rokon tendenciák külön-külön való számbavétele lehetővé teszi egész irodalmunk egyik alapsajátosságának, a „kettős kötődésnek” a számbavételét is a harmincas évek baloldali iro-

dalmában. E disztinkció révén válik ugyanis egészen nyilvánvalóvá, hogy a *Híd* mint a baloldali jugoszláviai magyar irodalom orgánuma, a maga idejében a legkövetkezetesebben és viszonylag legarányosabban képviselte a magyar és a délszláv irodalmi progresszióhoz való *egyidejű* kötődést; jóval következetesebben és arányosabban, mint például a *Kalangya*.

2. E határozott disztinkció révén válik az is nyilvánvalóvá, hogy irodalmunknak a *Híd* által képviselt baloldali hagyományában kezdettől fogva együtt élt az „urbánus” és „népi” irányzat, pontosabban: e két irányzat *baloldali* törekvése. Utóbbit, az „agro-centrikus” tendenciát mindenekelőtt a harmincas évek erőteljesen szociografikus magyar népiességéhez való kötődés biztosította a *Híd*ban (bár nem lehet szem elől téveszteni a délszláv parasztírók imént említett csoportjának *Híd*-beli szerepeltetését sem), míg az előbbit, az „urbano-centrikus” törkévést elsősorban a *délszláv* irodalmak „szociális”, majd „új realista” irányzatához való kapcsolódás biztosította. Annak ellenére, hogy itt sem lehet szem elől téveszteni a műfajszerkezet és témarepertoár vizsgálatokor már fölemlített ténytet, hogy a *magyar* „urbánusokkal” is tartott fenn a *Híd* némi kapcsolatot, mind a szerepeltetésük, mind pedig a kritikairódalma révén. S annak ellenére is, hogy a korabeli Jugoszlávia „közepes kapitalista fejlettsége” miatt a „szociális irodalom” a „nacionális” és „urbánus-proletár” irodalom *mellett*, velük együtt méltányolta és befogadta a paraszti literatúrát is. Teoretikusai ugyanis mégiscsak a *proletariátus* elméleti pozícióiról fogalmazták meg az irányzat irodalomszemléletét, esztétikáját és ideológiáját, a mozgalom egésze pedig meglehetősen közömbös maradt pl. a korabeli francia népiesség, az Európa-szerte népszerűvé vált populizmus iránt. (Vö.: Stanko Lasić: *Sukob na književnoj ljevici 1928—1952*. Liber, Zagreb, 1970., 69., 78—79. és 82. p.). Az *elsőrendű* és *hangsúlyozottan* — ha nem is kizárólagosan! — „urbánus-proletár” irányvétel aztán még kifejezettebben érvényesült a „szociális irodalom” egyféle „jogörökösének”, az „új realizmusnak” a gyakorlatában. A hozzá való kötődés tehát a *Híd*ban is *ezt* a tendenciát erősítette mindenekelőtt. Hogy aztán e két, „urbánus” és „népi” tendencia a folyóiratunkban viszonylag békésen megférjen egymás mellett s kölcsönösen kiegészítse egymást, erre — a törekvések *benső* hasonlósága, bizonyos rokonsága mellett — elégséges garanciát nyújtott a *Híd* általános népfront-politikája is, amely „hidat” akart verni a falu és város közé. Tehát: a falusi és városi kultúra és irodalom közé is.

3. Az „urbánus-proletár” tendencia határozott módszertani megkülönböztetése az „agrár-népiestől” lehetővé teszi a *Híd* azon szerepének árnyalását és adekvátabb értékelését is, amelyet a délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok felszabadulás előtti történetében töltött be. Elemzésünk első részében ugyanis utaltunk rá, hogy folyóiratunk meglepően keveset foglalkozott a jugoszláviai irodalmak kritikai ismertetésével; hogy a délszláv

irodalmak viharos eseményeiről — ellentétben pl. a magyar „népiesek” mozgalmának eseményeivel — alig tudósított; hogy líra- és novella-anyagában a délszláv lírikusok és elbeszélők az utolsó helyen állnak (a külföldi nem magyar költőkkel és prózáirokkal együtt). A délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok felszabadulás előtti történetében tehát — *ilyen szempontból, a közvetlen, jól látható, filológiaiilag szembeötlő* kapcsolatok tekintetében — meglehetősen szerény hely illeti meg csupán. Am saját, jugoszláviai magyar szépirodalmával és irodalomszemléletével már sokkal erőteljesebben kötődött — csak kevésbé szembeötlően, inkább „rejtett” módon, „hajszálgyökerek” révén — a korabeli délszláv irodalmakhoz. Illetve, pontosabban és mindenekezlött: azok „szociális” és „új realista” irányzatához.

(10) *A periodizálás újabb lehetősége.* — Folyóiratunk műfajszerkezetének és témarepertoárjának vázlata némiképp történelmietlen volt: „a” folyóirat publicisztikai, művészeti és kritikai anyagának leírását adta, s eltekintett attól, hogy a nyolc évfolyam egy-egy szakában *mi* került előtérbe, *min* volt a hangsúly, *s hogyan* érvényesült az összkép egy-egy színfoltja az évek múlásával.

E hiányosságot azonban, mely az irodalomtörténet bibliográfiai módszerének s a statisztikának mint e módszer egyik alapeszközének a korlátozottságából ered, némiképp pótolni is lehet, mégpedig — magával a repertóriummal.

Pató Imre könyvének második, a bibliográfiai egységek időrendi felsorolását tartalmazó fejezetéből ugyanis hasznos tanulságokat vonhatunk le folyóiratunk történetének „anyaghá”, a szerepeltetett munkatársak és konkrét témák összefüggéséből kikövetkeztethető időszakaira vonatkozóan is.

A felszabadulás előtti *Hid* periodizálásának régi és újabb kísérletei — talán épp e repertórium hiányában — különféleképp határozták meg meg lapunk lényegesen különböző, illetve egymásba áthajló szakaszait.

Bori Imre többször idézett, még 1965-ben készült tanulmánya úgy látta, hogy az induló *Hid*nak „az volt az iránya, hogy nem volt iránya, hanem összefogni próbálta azokat az akkor még lappangó törekvéseket, jobb- és baloldaliakat egyaránt, amelyek az elkövetkező években szint vallva mutatják majd meg igazi természetüket...” Az átváltást viszont e tanulmány 1935-re, a határozottan baloldali, munkásmozgalmi irányvétel megszilárdulását pedig 1938-ra tette: „A *Hid* már 1935-ben mindinkább bal felé fordul, levetkezi »ifjúsági« jellegét, s amikor Pap Pál 1938-ban megjelenteti »Ár ellen« című cikkét, a *Hid* már határozott irányt vett, baloldali, a munkásmozgalom magyar nyelvű folyóirata.” (*Fejezetek irodalmunk természetrajzából*, i. m. 117—118. p.)

Lőrinc Péter újabb keletű emlékező tanulmánya az induló *Hid*at „ifjúsági, népi, »narodnyik«...” orgánumnak minősíti, s ennek a jellegnek

újjal való felváltását 1936-ra teszi, amikor a lap irányítását a Párt veszi át (vö.: A magyarság mint a *Híd* szerkesztője és olvasótábora, HITK, id. sz., 112. p.).

A repertorium szerzője, Pató Imre a Hungarológiai Intézet *Híd*-értekezletén tartott beszámolójában az induló *Híd*ra a „kisebbségi ideológia” döntő meghatározó-erejét, az el nem kötelezettséget, az ideológiai útvesztőt, az utópizmust és a „nemes liberalizmust” tartotta legjellemzőbbnek. Szerinte 1935 elejétől 1936 tavaszáig, pontosabban a májusi számig tartott az átszervezés, „a lapnak a haladó erők kezébe való átmentése”, s e folyamat végeredményét ő abban látja, hogy a *Híd* eljutott az osztályharcig. Ezt az átmenetet azonban *Híd*-kutatónk az első időszak szerves részének minősíti, nem pedig külön — átmeneti — periódusnak. Az 1936 májusával kezdődő *második* időszakra viszont az átszervezés folytatását és elmélyítését s a lap saját mozgalmának kiterelvényesítését tartja jellemzőnek (falukutatási mozgalom, mozgókönyvtár-akció stb.). Miközben nem jelöli meg határozottan az újabb korszakhatárt, Pató az ötödik, 1939-es évfolyamról szólva immár a *Híd* történetének *harmadik* szakaszát jellemzi: „szervezeti megerősödés, a népfront-politikához való felzárkózás, a fenntartás nélküli elkötelezettség...” s a mozgalom tömegbázisának kiszélesítése és megerősítése. (Vö.: A *Híd* megalakulása és története, 1934—1941. HITK, i. sz., 86—89. p.).

Úgy tűnik, Mészáros Sándor vont a közelmúltban legkevésbé merev ideológiai határvonalat a *Híd* kezdeti (1934—36) és későbbi időszaka közé. Összefüggésbe hozva a lap indítását a korabeli vajdasági magyar ifjúság gazdasági világválsággal kezdődő pozitív eszmélésével és útkeresésével, Mészáros Sándor úgy látja, ez az útkeresés már az indulás első két évében „a világnézeti polarizáció folyamatát és teljes válságát élő Európa tisztábbik oldalára vezette a *Híd* körül csoportosuló magyar fiatalokat: a fasizmus erőinek térhódításával szembehelyezkedő demokratikus, antifasiszta erők oldalára, s ezek között is azok táborába, akik mélyreható és gyökeres reformok megvalósítását tűzték programjukba”. A komoly társadalmi problémák tárgyalása, valamint a szerkesztőség és munkatársak körében képviselt polgári demokratikus, de a szocialista eszmékkel is rokonszenvező, továbbá a szintén jelen levő, kifejezetten munkásmozgalmi orientáció Mészáros szerint már ebben az első két évfolyamban is „megteremtette az előfeltételeket arra, hogy a *Híd* a közeljövő távlataként Jugoszlávia Kommunista Pártjának legális folyóiratává váljon”. (I. m., HITK- i. sz., 75. p.).

Milyen tanulságokat kínál a repertorium a fenti szempontból? Melyik periodizálási kísérletet igazolja leginkább?

Már a folyóirat első, 1934-es évfolyamában ott találjuk a munkatársak között Doktor Sándort, a Pécs-baranyai Köztársaság összeomlása után a vajdasági mozgalomba bekapcsolódó neves aktivistát, a *Szervezett Munkás* és a *Korunk* munkatársát; továbbá Laták Istvánt, aki szintén már

a húszas évek óta aktív tagja a mozgalomnak; Szabó Gézát, a JKP szabadkai bizottságának tagját; dr. Singer Adolfot, a JKP aktív tagját és a Vörös Segély szabadkai főmegbízottját; Borsodi Ferencet, az antifasisztát és a fasizmus későbbi áldozatát; Kun Szabó Györgyöt és Kovács Sztrikó Zoltánt a *Híd*-mozgalom tevékeny tagjait... 1935-ben pedig a nevesebb mozgalmiak közül Cseh Károly, Eszter Sándor és Nádor Tamás, valamint az induló Thurzó Lajos is csatlakozik a *Híd* kialakuló táborához... Ha ehhez hozzávesszük még, hogy Lévy Endre, a folyóirat első főszerkesztője — akiről a mozgalomtörténész Mészáros Sándor azt írja idézett tanulmányában, hogy a *Híd* indításakor „polgári demokratikus elveket valló, de a szocialista eszmékkel is rokonszenvedő fiatal tollforgató” volt —, 1936 márciusáig csaknem egyharmadrészt maga írta a lapot, legalábbis a közlemények számát illetően, ti. a 360 tételszámból mintegy 100 volt az övé, — akkor a szerepeltetett *munkatársak* tekintetében az eddigieknél némiképpen pozitívabbnak kell megítélni az induló *Híd*ban képviselt eszmeiséget. (Igaz, hogy az 1934 májusa és 1936 márciusa közötti időszakban ott találjuk a munkatársak sorában a repertórium életrajzi függeléke szerint később fasizálódott három személy közül Jancsuskó Gábort — 4 közleménnyel — és Bógner Józsefet is, tizenöt, főleg nyelvészeti közleménnyel.)

Az 1936 *márciusi* — s nem pedig májusi — időpontot a magunk részéről azért tartjuk korszakhatárnak, mert ekkor jelentkezik a lapban első ízben Mayer Ottmár — s mindjárt a szerkesztő bizottság nevében szól, tehát a szellemi vezetést már ekkor, a márciusi számban a kezébe veszi. Az áprilisi számban már vezércikket ír, s vitába száll az ekkor már csak formális főszerkesztő, Lévy Endre márciusi számban megjelent tanulmányával (Szellemi arisztokrácia vagy szellemi munkásság), hogy a májusi szám aztán már közölje is Lévy lemondását és félreállítását: a *Napló* munkatársa lesz, s a *Híd*ban ezután csupán egy tanulmánnyal és két novellával jelentkezik... A Lévyt követő Simokovich Rókus felelős szerkesztői időszaka viszont (1936. május—december) azért nem tekinthető külön időszaknak a lap életében, mert Simokovich szereplése a *Híd*ban egyébként is szimbolikus volt (mindössze egy novellával, egy szociográfiával és két cikkel szerepelt, mégpedig 1939 áprilisától kezdődően), saját felelős szerkesztői ténykedése idején pedig — a repertórium tanúságaként — egyetlen sora sem jelent meg a folyóiratban; a tényleges vezető ideológus már ekkor is Mayer Ottmár volt, aki 8 hónap után formálisan is átveszi Simokovichtól a szerkesztést. A Lévy képviselte polgári demokratikus főszerkesztői vonalat tehát már 1936 márciusában a pártvonal váltja föl, csak nem Simokovich Rókus, hanem Mayer Ottmár képviselőjében.

Visszatérve a *Híd* első időszakára: nemcsak a mozgalmi munkatársak, hanem a témarepertoár is külön figyelmet érdemel, már az első, 1934-es csonka évfolyamban is. Különösen az alábbiakról szóló írások a beszéde-

sek: Hitler 25 pontja; a japán dömping; a gazdasági válság; a szociális kérdés; a nők társadalmi helyzete; a munka joga; pályázat az ifjúság helyzetével foglalkozó dolgozatok elkészítésére; a falukutató akció beindítása és az első munkák közlése... A második évfolyamban pedig az ilyen témák ötlenek szembe: a bácskai kisbirtok fejlődése és jelene; a jugoszláviai magyarság túlnyomórészt földműves volta; a középosztály; az intelligencia válsága; az ifjúság elhelyezkedésének problémái; a jugoszláviai magyar kisebbségi tanoncok helyzete; falukutató irások, szociográfiák... Az 1936-os évfolyam első három számából pedig: a szövetkezetek; a kisiparos fiatalság életkérdései; a tanyavilág kultúrélete...

Ha mindehhez hozzávesszük még, hogy Laták István már 1934 végén *Híd*-mozgalomról cikkezett, a cenzúra pedig már 1935-ben is töröltetett egy ideológiai tanulmányt (A jugoszláviai magyar kisebbségi ideológia és a parasztkérdés), a folyóirat az évi 12. számát pedig *egészében* elkobozta, — akkor filológiaiilag nyilván azok a periodizálási kísérletek bizonyulnak megalapozottabbnak, amelyek nem vonnak túl szigorú, túl merev ideológiai vizválasztót az induló és a későbbi *Híd* közé. A fenti tények számbavételével ugyanis az 1936 márciusáig terjedő időszak ideológiai arculatának olyan vonásai domborodnak ki, amelyeket a *Híd*-kutatás ez ideig mint a nem méltányolt volna kellőképpen: az antifasiszta beállítottság és a népfront-politika anticipálása. Minden elvi és eszmei eklekticizmusuk ellenére már az első évfolyamokat is e két alapvető pozitívum fémjelzi, mind a témarepertoár, mind pedig a szerepeltetett munkatársak eszmei és politikai megoszlása tekintetében. Más szóval azt is mondhatnánk, hogy azt a pártpolitikát előlegezte folyóiratunk első időszaka is — inkább ösztönösen, mint tudatosan —, amelynek értelmében „a társadalmi létra alsó fokain álló rétegek közötti osztályhatárokat nem szabad rideg dogmatizmussal meghúzni, hanem népfrontos összefogással erős antifasiszta mozgalommá szervezni”. (Malušev Cvetko: Visszapillantás a *Híd* indulására, életére... I. h., 513. p.).

(11) *A Híd munkatársai.* — A repertóriumból tanulságos statisztikája olvasható ki a *Híd*-munkatársak földrajzi megoszlásának is. Hozzávetőleges pontossággal így alakul e statisztika:

1. Jugoszláviai magyar szerző: 137
2. Magyarországi szerző: 66
3. Külföldi; (nem magyar) szerző: 36 (újabb 70 szerzőtől pedig csupán idézetek, ill. rövid szemelvények szerepeltek a *Híd*ban)
4. Délszláv szerző: 22
5. Kárpát-Ukrajnai (1), csehszlovákiai (10) és romániai magyar szerzők (12), illetve baloldali európai magyar emigránsok (9).

(Megjegyzendő, hogy főleg egy-egy jelentkezéssel szereplő 42 magyar szerzőnek *A magyar irodalmi lexikon* segítségével sem tudtuk meghatározni a területi hovatartozását. Legnagyobb részük nyilván magyarországi

volt, de figyelembe véve az erdélyi és szlovenszkói magyar lapokból való gyakori „ollózást”, nyilván ottani újságírók is akadtak közöttük. És identifikálatlan jugoszláviai magyar munkatársak is, mivel a repertórium életrajzi függelékének kimutatása természetesen nem teljes; a repertóriumban vannak pl. bibliográfiai egységek, amelyeknek témája kétségtelenül *jugoszláviai magyar szerzőre* vall: pl. Molnár Ilona és Wambach László.)

A fenti munkatársi megoszlás leglényegesebb tanulsága az, hogy folyóiratunkat *túlnyomórészt honi magyar szerzők* írták. Nemcsak a munkatársak pusztán száma bizonyítja ezt, hanem az a tény is, hogy a legtöbbször szereplő *főmunkatársak* rendre jugoszláviai magyarok voltak. Ennek igazi jelentősége viszont akkor válik nyilvánvalóvá, ha figyelembe vesszük például, hogy a harmincas évek romániai magyar testvérfolyóiratának, a *Korunk*nak a munkatársi körében kisebb volt a szerepe a romániai, mint a külföldi magyar szerzőknek. (Persze, a külföldi munkatársak nagyobb és jelentősebb körének bevonásával Dienes László és Gaál Gábor folyóiratának értékszintje is magasabb, és egyetemes korjelentősége is jóval nagyobb volt, mint a mi *Hídunké*, amely elsősorban helyi fontossággal bírt.)

Nem érdektelen számba venni — a repertórium életrajzi függelékének segítségével —, hogy milyen volt a lap életében legdöntőbb szerepet játszó *jugoszláviai magyar szerzők* szocio-professzionális megoszlása.

Hozzávetőleges pontossággal így alakul e megoszlás:

1. Mozgalmiak, aktivisták: 39
2. Írók, költők, műfordítók: 23
3. Egyetemi hallgatók: 23
4. Újságírók, publicisták: 19
5. Földmunkások, munkások, ipari tanulók: 16
6. Képzőművészek (9), pedagógusok (8), jogászok (6), mérnökök és hivatalnokok (5—5) stb.

Nyilvánvaló tehát, hogy a lap terhét *közösen* viselték a jugoszláviai magyar értelmiségi dolgozók (98) és a mozgalmiak, földmunkások, munkások és ipari tanulók (55). A népfronti szerkesztőpolitika meggyőző tanúságaként!

Figyelmet érdemel, továbbá, az is, hogy a mozgalmiak és nem értelmiségi dolgozók, illetve az írók, költők, műfordítók, újságírók, publicisták és képzőművészek egységben szemlélt csoportjainak létszáma hozzávetőleg — megegyezik (55 és 51). Ilyen értelemben joggal mondható tehát, hogy a felszabadulás előtti *Híd* a munkatársak tekintetében szó szerint is *mozgalmi és irodalmi, zurnalisztikai meg művészeti* orgánium volt.

*

Legvégül, de nem utolsósorban, álljon itt a folyóirat azon honi magyar munkatársainak névsora, akiknek életét és mozgalmi, írói vagy

újságírói pályáját a fasizmus szakította meg. A repertórium életrajzi függelékéből ugyanis a fasizmus hidas áldozatainak jóval népesebb — és tragikusabb — névsora olvasható ki annál, amely a köztudatunkban él:

Atlasz János, Borsodi Ferenc, Cseh Károly, Cservenák Pál, Eisler Béla, György Mátyás, Ispánovics Imre, Kiss Ernő, Kovács György, Lengyel István, Lőbl Iván, Mayer Ottmár, Ósz Szabó János, Pap Pál, Recsó János, Scher Kató, Schwalb Miklós, Simonkovich Rókus, Singer Adolf, Somoskövi Antal, Stern Emil, Sugár Miklós, Szabó Géza, Szabó Mihály, Varga Gyula, Wohl Lola.

Ha semmi mást nem tudatosítana is Pató Imre repertórium, csak ezt a tragikus, a jugoszláviai magyarság antifasiszta és forradalmi mozgalmának s irodalom- és zsurnalisztika-történetének szempontjából viszont oly sokat mondó névsort, folyóiratunk hőskoráról akkor is — eleget tudatosítana.

Az egyébként igen fontos szakmai tanulságoknál is — jóval többet.

DOKUMENTUM

AZ 1976. ÉVI HÍD IRODALMI DÍJ ODAÍTÉLÉSÉNEK DOKUMENTUMAI

Az 1976. évi Híd Irodalmi Díj bíráló bizottsága — Bányai János, Szeli István, Urbán János (elnök), Vajda Gábor és Végel László — a kiadókatól megkérve a július 1. és 1976. XII. 31. között megjelent alábbi műveit bírálta el:

FORUM: 1. Majtényi Mihály: *Betűtánc*, 2. Brasnyó István: *Tükrös madonna*, 3. Németh István: *Szomszédok vagyunk*, 4. Bori Imre: *Fridolin és testvérei*, 5. Pató Imre: *A Híd repertórium*, 6. Bogdánfi Sándor: *Magyar irodalom*, 7. Gobgy Fehér Gyula: *Szent bolond*, 8. Várady Tibor: *Az egérszürke szoba titka*, 9. Gion Nándor: *Latroknak is játszott*, 10. Komáromi J. Sándor: *Szomorú tarisnya*, 11. Ács Károly: *Ének füstje, füst éneke*, 12. Tolnai Ottó: *Verse*, 13. Bognár Antal: *Textília*, 14. Matijevics Lajos: *Tíz, tíz, tiszta víz*, 15. Gerold László: *Színházi életünk I.*, 16. Bori Imre: *Miroslav Krleža*, 17. Szombathy Bálint: *Szerelmesek és más idegenek*, 18. Veszteg Ferenc: *Réják*, 19. Sinkovits Péter: *Drótsövény*, 20. Vankó Gergely: *Örvénygyökér*, 21. Burányi Nándor: *Hadjárat*, 22. Domonkos István: *Tessék engem megdicsérni*, 23. Németh István: *Lepkelánc*, 24. Holti Mária: *Bordásfal*, 25. Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon*;

ÉLETJEL: 26. Petkovics Kálmán: *A kérdőjeles ember*, 27. Lackó Antal: *Vasasrapszódia*, 28. Pató Imre: *Az osztályharcos*;

HUNGAROLÓGIAI INTÉZET: 29. Tóth Ferenc: *Kálmány Lajos nyomában*, 30. Dér Zoltán: *Három tudós tanár*;

MAGÁNKIADÁSBAN: 31. B. Foky István: *Pétervárad*.

A bíráló bizottság 1977. március 9-én megtartott első értekezletén a következő javaslatot fogadta el: 1. az eddigi gyakorlatól eltérően a Díj odaítélése előtt, az irodalmi szerkesztőségek javaslatai alapján a bizottság figyelembe veszi az 1976-ban megjelent művek kritikai értékeléseit; 2. a bizottság tagja a Díj odaítélésére vonatkozó javaslatokat írásos formában teszlik meg.

Ennek alapján a bizottság körlevelet küldött a következő irodalmi szerkesztőségeknek: *Üzenet szerkesztősége*, Szabadka, *Új Symposion szerkesztősége*, Újvidék, *Híd szerkesztősége*, Újvidék, *Magyar Szó* művelődési rovata, Újvidék, *Képes Ifjúság* irodalmi melléklete, Újvidék, *Dolgozók*

irodalmi melléklete, Újvidék, 7 *Nap* irodalmi melléklete, Szabadka, Rádió irodalmi szerkesztősége, Újvidék, Televízió irodalmi szerkesztősége, Újvidék.

A körlevél szövege:

A Híd Irodalmi Díj bíráló bizottsága 1977. március 9-én megtartott ülésén, a bizottsági tagok javaslatára és a Díj odaítélése gyakorlatának társadalmasítása érdekében határozatot fogadott el, hogy felkéri az irodalmi folyóiratokat, a napilap és a hetilapok művelődési rovatait illetve kulturális mellékleteit, a rádió és a televízió irodalmi szerkesztőségeit, hogy az *1976-ban megjelent könyvekről írott vagy sugárzott kritikák, bírálatok alapján tegyenek javaslatot a bíráló bizottságnak a Díj odaítélésére vonatkozóan.*

A bíráló bizottság — Urbán János, Szeli István, Végel László, Vajda Gábor és Bányai János összetételben — továbbra is önállóan dönt a Díj odaítéléséről, és döntését írásban (a bizottsági tagok írásban megfogalmazott véleménye alapján) jegyzőkönyvben fogalmazza meg, de a döntéshozatal közben figyelembe veszi az említett szerkesztőségek javaslatait.

A szerkesztőségek által benyújtott javaslatnak tartalmaznia kell a folyóiratban illetve más információs eszközben megjelent vagy megjelenésre váró *kritikát* vagy kritikákat, melyek alapján a javaslat készült. A szerkesztőségek több könyvet is javasolhatnak díjra. A bíráló bizottság a javaslatokat a munkájáról készült jegyzőkönyv szerves részének tekinti majd.

Minthogy a bíráló bizottság következő ülését 1977. március 21-ére hívta össze, kérjük a szerkesztőségeket, hogy javaslatukat legkésőbb március 21-éig juttassák el a bíráló bizottságnak a Híd folyóirat címére.

Újvidéken, 1977. március 10-én

A Híd Irodalmi Díj bíráló bizottságának nevében
Bányai János s. k.

(A körlevélhez a bizottság mellékelte az 1976-ban megjelent és a Híd Irodalmi Díj szabályzata szerint figyelembe vehető könyvek jegyzékét.)

A körlevélre a *Magyar Szó* művelődési rovata, a *Dolgozók* kultúrrovata, a *Rádió* irodalmi szerkesztősége és a *Híd* szerkesztősége válaszolt. Az *Új Symposion* szerkesztőségének válaszát a bizottság nem vehette figyelembe, mert csak javaslatot tartalmazott a Díj odaítélésére vonatkozóan, bírálatot azonban nem.

A szerkesztőségek válasza a beérkezés sorrendjében:

A MAGYAR SZÓ MŰVELŐDÉSI ROVATA

Ács Károly: *Ének füstje, füst éneke*, Forum, Újvidék, 1976

Ács Károly azon kevés költőink közé tartozik, akiknek műve önmagáért beszél és nem szorul a kritikus jóindulatú, a szöveget csak bizonyos szempontból áttekintő (esszét író és nem verset elemző) belemagyarázására. Ezzel korántsem szeretném azt állítani, hogy a legtöbb Ács-vers tartalma már az első olvasás pillanatában kinyilatkoztatásszerű megvilágosodásként jár át bennünket s csak az élmény megerősítése teszi szükségessé az újraolvasást. A véleményem éppen ellentétes: meggyőződésem ugyanis, hogy költészetünknek mind a mai napig az ő versei a legbonyolultabb jelenségei — formailag és tartalmilag egyaránt. Ez az összetettség azonban nem a formateremtés képtelenségének (szellemi szemfényvesztésnek) a következménye, hanem a mondandó sokrétőségének, mely egyszerűsítés, szegényedés nélkül rendkívül változatos módon ölt testet. Ennek köszönhető, hogy a befogadó intellektuális erőfeszítését nem bosszankodás követi az idővesztés miatt, hanem megelégedés jutalmazza.

Hogy Ács milyen sokra becsüli a költészetet, az abból világlik ki leginkább, hogy több mint három évtizednyi természetből mindössze három kötetre futotta, s nagy fokú energiatöbbletét a kevésbé látványos, de nem kisebb összpontosítást igénylő és nem kevésbé értékes versfordítói gyakorlatában, elsősorban a jugoszláv népek költészetének tolmácsolásában élte ki. Ebből az egy életműnek sem csekély munkásságból kapunk ízelítőt az *Ének füstje, füst éneke* című kötetében Szerénység lenne ez? En inkább túlzott igényességnek mondanám, mivel keveselem az utószóban említett 900 műfordításnak a kiadványban szereplő alig harmincadrészét. A kezdés éveiből ritkábban képviselt, s az utóbbi évtizedben egyébként is ritkuló eredeti alkotások válogatása viszont annál inkább helyénvaló. Az átköltésekkel egyetemben egy egészen eredeti rendszerezés fogja keretbe őket, mely az ácsi „menetrend” elvéből éppúgy következik, mint az irodalomszemléletünkkel való lépéstartás igényéből. Ez pedig nem más, mint a „történetiség”, azaz a költői és fordítói természetválogatásnak az évek sorjázása szerinti beosztása, úgyhogy egy évegységre általában két-három költemény jut. Ezek egy-egy csoportja — az eredetiek inkább, mint a klasszikusokat sem mellőző átköltések — természetesen összefüggésbe hozható az évszámokkal egyidejű társadalmi szakasszal s a rá jellemző irodalmi ízléssel. A túl szigorú rostálás mégis hiányérzetet szülne, ha a könyv végén nem állna a rendkívül fontos bibliográfia, a költő verseinek és műfordításainak jegyzéke.

A költői számadást mottóként az évszámmal nem jelzett (egyébként 1957-ben írt) *Tanú* című jellegzetes, de talán nem a legjobb költeménye vezeti be. Sűrítetten találjuk itt azokat az Ácsot mindvégig nyugtalanító kérdéseket, melyeket formája abroncsával sikerült körülzárnia, hosszabb vagy rövidebb időre megnyugtatóan megfogalmaznia, de amelyek később kiújulnak, ahogyan a palackba zárt rossz szellem sem tűri örökké kényszerű börtönét. A *Tanú* ars poetica; sűrű, nagy terhéstől elnehezült formájú vers: nemhogy felesleges jelző, de még vitatható írásjel vagy kötőszó sincs benne, mint esetleg máshol, amikor a könnyedebb hangulat enged a rím vagy a szótagszám csábításának; amikor a rokokós játék külsőségeket, modort és kedélyt usztelő törvénye az irányadó. Már az indítás elárulja az érett költőt, aki ellentétben e darabja után sorjázó, tizenhetedik életévétől kezdődő kísérleteinek sorával, melyek a Tóth Árpád, Szenteléky, Ba-

bits, Kosztolányi és Szabó Lőrinc iskolájában inaskodó verselőt mutatják be, éppen a „bő álmokat” kerülte el, s a világban való erkölcsi játékozódás lehetőségére kérdez rá — de nem a korábbi meddőn merengő kívülrőlállás, hanem a lelkes részvétel igényével. Nem lenne azonban költő, ha az utóbbi maradéktalanul sikerülne neki, ha lenne ereje lerúgni külön-világa nyűgét. Értelmiségi énjének látószögében, a „látás partján álló” előtt nem a „vértanú hazugságok” vonzóak, nem is a szív meggondolatlan túlbuzgósága, hanem a mindenség, a természet csodái elől sem elzárkózó tanú-lét, a „lihegve” „valló” és „tagadó” „mához tartozás”, mely ironikus ellenpontozásokon és kételkedő megtorpanásokon át abba a végső gondolatba torkollik, hogy „Se gyáván *hangos*, se hősin *szelid* / Szigorú *szívvél* állok *egyedül* / Vallató *mához* idézett tanú”. Ács különösen az indulás idején s az első kötetében, de később sem mindig törekszik a képekben való feloldódás teljességére, énjének a tárgyi világ megnevezésmódjában való feloldására. Szemlélődésébe mindig vegyül töprengés is, amire elsősorban az előbb érintett etikai kétségek készítenek. Ezek ritkán torkollanak vízióba; ehelyett inkább metaforák segítségével, képi gondolkodás révén tárgyasulnak. A teljes feloldódás és a tartózkodó viszolygás között hánykódó én évekig szinte mindenható ura a költői énnak, melyet a rossz értelemben vett hagyományosságtól a nagy változatteremtő erő kímél meg. Az ilyen verseket ha nem teszi is naggyá a történetiség elve, de mindenképpen igazolja. Az ötvenes évek közepén megírt költészet összetevőit, melyeket e kötet élén álló *Tanúval* kapcsolatban már érintettem, csak egy külön tanulmány fejthetné ki érdemük szerint.

(*Kilátó*, 1977. márc. 19)

VAJDA Gábor

Baranyai Júlia: *Vizbe vesző nyomokon*, Forum, Újvidék, 1976

Nagyszabású elméletünk, ügyes kompilációnk született már a jugoszláviai magyarság hagyományainak körében, csak éppen az eredeti munkáknak vagyunk híjában. Ennek, persze, megvan az érthető oka: a kutatásokhoz a tárgykörtől függően mindig több vagy kevesebb évre van szükség, különösen akkor, ha nem gépies köteleltségteljesítés, a kutatási határidő lejártának módszeralapító, anyagkurtító közelsége, a kutatási tények újabb felületeinek — vetélytársakra féltékenyen sandító — birtokbavétele sürget, hanem a bensőséges kapcsolat, mely ember és környezete között mindennapi munkájában alakulhat ki, s amelynek végeredménye, a tájmonográfia csupán rögzítettsége, kommunikatív volta, áthagyományozhatósága révén mondható magasabb rendűnek. Ehhez a típushoz tartozik Baranyai Júliának a Baranya történelmét és kultúrtörténetét magába foglaló könyve, a *Vizbe vesző nyomokon*.

A szerzőrc véletlenül sem lehet ráfogni, hogy a protestáns templom tornyából szemlélődik: a földrajzi terület őstörténetének archeológiai leleteiből és feltevéseiből indul ki, majd a honfoglalás és korai magyar feudalizmus maradványainak, továbbá a reformáció emlékeinek felelevenítésén át jut el a múlt századig és érkezik Baranya mai íróvendégeiig. Munkájának három szembetűnő erénye van: adatai között sokat saját szorgalma ásatott ki vele, bár a „forrásművek” a megfelelő tudományos irodalomban való jártasságáról is tanúskodnak; a helyi kultúrtörténeti vonatkozásokat nem önmagukban, hanem a magyar és az európai

korabeli történelmi eseményekkel, valamint szellemi áramlatokkal összefüggésben mutatja be; stílusa a szellemtörténeti szinkrón módszer időnkénti alkalmazása mellett és az emberi sorsok iránti plebejus fogékonyságon kívül a pozitivisták szárazságát ellensúlyozó személyes hanggal, elégikussággal színeződik, s olykor zamatos baranyai kifejezésekkel is gazdagodik. Íme egy példamondat: „A barátok nem nagy vásárt csináltak ma a bünbocsátó levelekkel, de a gárdián vidáman töntörgött egyik csoporttól a másikig, és gyermeketeg elámolyodott tekintete odatapadt a sötétzemű, ikényszeredett mosolyú lányok, menyecskek barna karjára, elefántcsontszínű képére, vérhálós szeme csillogott, a két rózsaszínű zsírpárna ragyogott az arcán.” Az ilyen szépirodalmi beütések nem hígítás benyomását keltő stílusvirágok, hanem a kurta adatok meghosszabbításának eszközei, kísérletek a halvány körvonalak mögött ma már kirajzolódhatatlan egykori valóság megidézésére.

Sok reformátor, akiket korábban az egyetemes magyar kultúra megújítóiként, a magyar nyelv érvénybe juttatóiként, s egyszersmind polgáriassalább s ennek megfelelően felvilágosultabb emberi és kulturális viszonyok élharcosáiként ismertük, Baranyai Júlia szintézisében európaiságukban, gyakori meneküléseikben is szülőföldjükhez hű forradalmárokként kapnak helyet, akiket inkább megtúrt a török, mint a Habsburg-házhoz húzó pápisták. Ezt természetesen a tények íratják vele, nem az elfogultsága, mert arra sem mulaszt emlékeztetni, hogy az unitárius Alvinczi György a protestánsok egymás közti marakodásának kiderítetlen körülmények között esett áldozatul.

A Janus Pannonius Dráva környéki születésével, pécsi püspökségével, s az ugyancsak Baranyából elszármazó Laskai Osváttal megalapozódó hagyománybeli folytonosságnak (mely azonban csak a reformáció idején lehetett először tudatos) a XVII. század végén a török kiűzésével és a kurucok, valamint a „rákok” pusztító háborújával szakad vége, hogy újabb telepítések és beolvadások után a múlt században adhasson ismét hírt magáról. S nem is akárhogyan. Ha a vajdasági parasztot Senteleky nem egészen alaptalanul, de mindenképpen túlozva stilizálta az időtlen butaság jelképévé, akkor a monográfiaíró ezzel éppen ellentétes baranyai példával szolgálhat, nem hiába jegyzi meg, hogy a mai népnyelvben is előforduló latinos hangzású kifejezésekben alighanem a „régii latin oskola emléke”, a XVI. századi vörösmarti gimnázium utóhatása kísért. Béni Izsák Ferenc ugyanis, aki bortermelésből szerzett jelentős vagyont, tovább látva szűkebb háza tájánál, felkereste az akkor Torinóban tartózkodó Kossuthot. E találkozást az utóbbi lelkendezve említi egyik levelében.

Csak egyetlen múlt századi baranyai író emelnék ki Baranyai Júlia plasztikus portréi közül: Ács Gedeont. Azonban a szerző józan lelkeseése magával ragad, úgyhogy nem lehet őt nem idézni: „Egy eredeti, szabadelvű, széles látókörű szellem és íróművész tolmácsolásában ismerhetjük meg már e naplórészekből is az emberiség tán leghősibb évtizedének sok eseményét, alkadját. Ha hiánytalanul közzétennénk e visszaemlékezéseket, milyen új fényt derítenének a 48-as történelmi eseményekre és szereplőikre? A napló írója Lonfello, Emerson és Irving szellemi síkján mozgott, s azonkívül igaz ember volt; évekig nem fogadta el a csillagos unió polgárjogát, mert embersége nem járulhatott olyan törvényekhez, amelyek kiadják a szökött rabszolgát. Nemcsak a történéseket érdekelhetné ez a napló, hanem írók, tanárok figyelmét is felkelthetné. Ács Ti-vadar szerint hosszú tanulmány van benne Arany János lírai költészetéről és meglepő gondolatok a magyar vers lelkéről, szerkezetéről. A napló olvasója el-

kísérhetné Everist Hucot a tibeti földre, amint e vidék néprajzi vonatkozásait tanulmányozza, bepillantathatna Washington Irving családi szentélyébe, megfigyelhetné Copwayt a kihalt indián törzsek között.”

Ennyiből is láthatjuk, hogy Baranyai Júlia munkája mérföldkő a jugoszláviai magyar hagyománykutatásban.

(Kilátó, 1977. jan. 15.)

VAJDA Gábor

A DOLGOZÓK KULTÚRROVATA

Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon*

A *Vízbe vesző nyomokon* című, napokban megjelent Forum-kiadvány úgyszintén vidéki szerzőt, s nem is akármilyen szerzőt emel a legkiválóbb tájkatató íróink sorába. A baranyai Vörösmarton élő és alkotó Schneider, írói nevén Baranyai Júlia egy több mint háromszáz oldalas könyvben adja közre a Dráva-szög történetére vonatkozó igen gazdag ismerettárát, illetve eredeti kutatásainak eredményeit, valamint személyes emlékeinek, tapasztalatainak gyűjteményét. Baranyai Júlia könyve a teljesség igényével lép elénk, mert egy vidéknek, tájnak nem csupán száraz történelmi anyagát, hanem a minden történelmi, sőt történelemelőtti korban ott élt, ott megfordult emberek személyes szerepét, jelentőségét és mindenekelőtt szellemiségét is megrajzolja. A könyv sok más hasonló kiadványunkét meghaladó nagyvonalúságát és jelentőségét fokozza az anyag feldolgozási módja is, mert messzemenően figyelembe veszi és alkalmazza a vonatkozó hazai és külföldi kutatások legújabb eredményeit. Baranyai Júlia könyve példamutató lehet abban a tekintetben, miként lehetséges és érdemes szűkebb pátriánk egyformán gazdag távolabbi és közelebbi múltjával s jelenével foglalkozni.

1976. december 9.

V. J.

AZ ÚJVIDÉKI RÁDIÓ IRODALMI SZERKESZTŐSÉGE

Németh István: *Szomszédok vagyunk*

Még nem mondtam el senkinek, de most nem hallgatom el. Most nyíltott rá alkalom, hogy bevalljam: esztendőök óta úgy nyitom fel az újságot, hogy megnézem, van-e benne Németh Istvántól valami. Ó, hiszen tudom én jól, hogy tele van az újság fontosabbnál fontosabb dolgokkal, világra szóló eseményekkel s amiket ő ír, Németh István, egyszerű, hétköznapi dolgok, egyszerű emberekről, amiket megírni talán nem is nagyon érdemes, mert nincs bennük semmi új, semmi izgalmos vagy épületes, és mégis... Egy-egy darab élet rejtőzik ezekben a rövid, alig sóhajtásnyi írásokban. Mit rejtőzik! Elének tárul, megállít, mellbe ver, egy ideig semmi más nem érdekel, csak ami a néhány sorból, az egyszerű

emberi sorsból megmutatkozik. Néha csendesen, szerényen, halk rezignációval, mintha itt már semmi se segítene, máskor harsányan kiáltva a tanulságot vagy az örömet, hitet, vallomást, hogy mindenki meghallja: érdemes élni!

Legtöbbször úgy érzem — s bizonyára nemcsak én, mások is —, hogy amit megláttot és megírt, azt én is pontosan így láttam, az így igaz, s egyetlen szavához se férhet kétség. Pedig hát nem ugyanabból a látószögből nézzük a világot, mint Németh István, utaink is másfelé visznek, más vidékre, más emberi közösségekbe, és mégis ugyanaz a kép és igazság tárul elénk. El kell hinni neki, mert hitele van a szavának! Nemcsak művészi, erkölcsi hitele is.

Egy tisztességes világszemlélet, egy jóra figyelmeztető szándék mutatja meg ezekben a rövid írásokban a világot. Eseményből, helyzetrajzból, az alak portréjából csak annyi, amennyi a pár sorba belefér, és mégis mindig hiánytalanul benne van a színtér, teljes atmoszférája és az egész sorsa annak, akiről a megfigyelését, illetve tűnődését feljegyezte. Nem mintha a látott világnak lennének rendíthetetlen pontjai, hanem mert az író néz szét mindig a maga erkölcsi törvényei szerint az életben. És az értelem szenvedélyes keresésének engedve ebben a változó világban, ahol mindenki elhagyott valamit és mindenki százszorososan szeretné visszakapni, amit elhagyott.

Németh István a faluból indult el, aki tudja már milyen célok után, és mind erőteljesebben érezni írásaiból a visszavágyódást. Ezekből a most megjelent írásokból, új könyvéből is, amelynek a szimbolikus *Szomszédok vagyunk* a címe. Az elidegenedés korában, amikor, ha szomszédok is vagyunk, semmit se tudunk egymásról, mi is így döbbenünk a valóságra, a magányra, s miközben újjáteremtjük a világot, az elvesztett éden fájdalma sír fel bennünk vigasztalóan. És jó, hogy az örömmek is, a megelégedettségek is vannak megható bizonyítékai Németh István könyvében, s épp ezért meggyőzőek az erről szóló megfigyelései, mert a sötétebbekről se hallgatott.

Új könyv — új írás, 1976. XI. 15.

HERCEG János

Németh István: *Szomszédok vagyunk*

Immár afféle klasszikus művek sorozataként jelennek meg Németh István publicisztikai kötetei...

Mi a titka, kérdem mind gyakrabban, Németh különös népszerűségének, tekintélyének, mi a titka kéthasábosainak — egyhasábosainak —, Németh újságírásának, írásművészetének?

Talán: az egyensúly. Igen, Németh sosem billen ki bölc — nosztalgikus állapotából, centrumából. Mondatai is valami terápiahatású nyugodtságot, csöndöt lehelnek a napisajtó szűkséges zűrzavarában. Egyszerűek, leredukáltak, mégis mintha csak ezüstbe, pontosabban fába (ahogy ő mondaná kedvenc mestereivel: puha nyárfába, vagy gőzölt diófába) lennének vésve, faragva: érezni rajtuk a mives kéz melegét.

Egy új környezetbe, nagyvárosba került, változó életformájú ember nosztalgiaja a kisváros, a falu, a tanyavilág — a természet tisztasága, a nagy kupola, a tiszta égbolt után összkomfortos kalitkájából — legegyszerűbben talán így határozhatnánk meg a Németh István-i helyzetet, látószöveget. A vidéki élet-

forma s természet minden mikrojelensége érdekli, minden fűszál és minden ízes szó... E nosztalgiaszülte apróságait nem is becsülném talán olyan sokra, ha nem érezném — éppen a kötet utolsó részében, az azóta is megjelenő Esti jegyzetekben —, hogy egy életbölcselet, életbölcsélet, egy világnézet alapját hordják ki, képezik. Ha nem látnám immár egészen bizonyosan, hogy ez a „falurporter” (ahogy Gerold nevezte szerzőnket előző kötete utószavában) lassan a nagyváros lakójává — riporterévé, lírikusává — tudott lenni, anélkül, hogy valamit is fel kellett volna adnia; anélkül, hogy egyensúlyából kimozdított volna.

Emeleti ablakán ugyanaz a meleg — mondatú — kamera vizsgálódik, mint a tanyákon, és, ami a legfontosabb, mindinkább magának is tudja fordítani e kamerát.

Egy gondolkodó lírikust ismerünk meg az Esti jegyzetekből, melyeknek „világos rendszere”, immár mi is elmondhatjuk, mint mondotta volt Németh László Kosztolányi kapcsán: szonettszerű, zárt formává lesz.

Nyelve, mondata is új, merész mozzanatokat hoz, új dimenziókat mutat.

„Furcsa félelemélményem — mondja — nem homályosodott el; nem oldódott fel, mert arról, bár óriási megkönnyebbülést jelenthetett számomra, nincs emlékem, hogy akkor Topolyánál megállt volna velünk a vonat, s elhagytuk volna ennek a szuoksűrűségű félelemnek a házat.”

Talán felesleges is kihangsúlyozni, hogy ez a mondat új valami Németh írásművészetében — és új mind nyelvileg, mind filozófiaiag „a szuoksűrűségű félelemnek a háza” is.

Idézzünk még két jegyzetből annak bizonyítására, hogy ez az átalakulás már megtörtént, véglegessé lett:

„Néha hideglelős kacagást hallok egy óriási üres teremben. Bedugom a fületem, és hallom ezt a kacagást. Ahogy az önámítás falairól a hangok visszaverődnek.”

És a másik:

„Valóban vannak az embernek olyan pillanatai, amikor a legelviselhetetlenebb számára önnön létezése.”

Persze, ez az új Németh István-i életbölcsélet (mely hol Veres Péter kései naplótörredékeit, Déry fanyar „hordalékait”, hol pedig Illés Endre könyörtelen kis metszeteit juttatja eszünkbe) az előző írásokban hordatott ki, már azokban is ott van.

A Pacsirta című egyhasábosban említett „finom fájdalomra” gondolok például. Vagy álljunk meg, s hallgatózzunk egy kicsit a Két csend című kis remekműnél (mely a Tenger felettel képez egységet), annál is inkább, mivel, mint már jelezte, az egyensúly végső megnyilatkozás formája éppen a csend.

De kiemelhetnénk még a kötet talán legjobb írását, a Jel a bódé falán címűt is, hiszen, mint a Németh István-i följegyzés ars poeticája is értelmezhető...

Az egyhasábosok és az Esti jegyzetek is egy-egy tárgy, emlék, arc, helyzet felvételei, rajzai, mind élesebb, mind tökéletesebb felvételei, rajzai — egy véglegesülő életbölcselet keserű édes párlatával belengve: elég a Kertmozi kis kínai festményét vagy a Moly-lepke felvillanó szemének túrajzatát említeni...

Azon kapom magam, hogy máris azt számolgom, mikor kaphatjuk kézhez Németh publicisztikájának harmadik kötetét, mikor kísérhetjük tovább e mérész vállalkozást, nehéz kalandot...

Bori Imre: *Fridolin és testvérei*

A huszadik század modern magyar prózájának előkelő családi összefüggését rendezte meg új tanulmánykötetében Bori Imre. A találkozók során a Cholnokyakkal kezdte, majd Krúdyval folytatva Kosztolányival fejezte be. Negyven évvel ezelőtt Szerb Antal még egy másik családban, a stílrromantikusokéban jelölte ki Krúdy Gyula helyét Bródy Sándor és Szomorj Dezső között, a Szindbád írójának gondonkahangján kívül talán csak elvesztett időérzékét méltatta olyan figyelemre, amelyben a zseni iránti tisztelet is benne volt.

Bori a szecesszió útján elindulva találkozott Trivulzio, Fridolin és Szindbád íróival, Kosztolányit már egy távolabbi, de nem kevésbé előkelő atyafiságból szólítva közzéjük. Az ő megjelenése ugyanis már a befejezése volt egy korszaknak. A Cholnokyak hatása addigra észrevétlen maradt, Krúdyé viszont — Proust és Virginia Woolf közvetítésével — egy időben csaknem általánossá lett. Körülbelül akkora izgalmakat keltve, mint a képzőművészetben Naikonipán országa, illetve a másik örült festő, Csontváry Koszika Tivadar posztumusz kiállítása. Persze csak azért, mert ők is ugyanannak a világnak a nyelvén beszéltek, amelyet nosztalgia és csömör, elszigeteltség és finitizmus teremtett.

Bori érthetően Krúdy Gyula írásművészetét állítja vizsgálódása központjába, legendákat tisztázva körülötte, elhamarkodott megállapításokat helyreigazítva, így például azt, mely szerint Krúdy Mikszáth Kálmán művészetének folytatója volt, korához is természetesen nagyobb távlatot véve s társadalom-politikai szempontokat alkalmazva.

És mégsem nagy elemzőkészsége, bátor igazságtevése s új mozzanatokra figyelmeztető észrevételei azok, amelyekkel az olvasó tetszését megnyeri, hanem a beleélési szenvedélye, az az érezhető élvezet, ahogyan ez az egzotikus kirándulás magával ragadja. A Cholnokyaknak persze nincs akkora birodalmuk, mint Krúdyéknak, s bár Prikk menyeyi útja van olyan izgalmas, mint Szindbád hazatérése a halálból, a kaland jóval rövidebb, s abból is sokat elvesz az alkoholmámor lélektani magyarázata.

A nagy olvasóélmény Bori számára is Krúdy marad, a kínálkozó szép idézetek végtelen áradásával, ahol a megszokott ádillt és a nem kevésbé megszokott meglepetést sosem unja meg az ember. Hatalmas tanulmányát minden bizonnyal komoly irodalomtörténeti apparátussal teszi méltatás tárgyává, ahogy illik, a kritika. Bennünk az el-elrévedései keltenek tiszteletet, a kritikus lírája, ahogy odaadja magát minden kötelező hűvösséget és impaszibilitást félretéve Krúdy elbűvölő mutatványainak, a hangnak és varázslatnak, amely valóban egyedülálló — talán nemcsak — a magyar irodalomban. Voltak okosabb, nagyobb tudást és tájékozottságot megkövetelő tanulmányai, voltak imponzansabb irodalomtörténeti vállalkozásai — rokonszenvesebb ennél a kötetnél kevés.

Együtt, 1976. X. 4.

HERCEG János

Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon*

Egyéni műfajú, a történeti, kultúrtörténeti esszé stílusában megírt alkotásnak hirdeti a fülszöveg Baranyai Júlia most megjelent, egy szorgos életút szép eredményét jelző könyvét.

A sajátos műfaji jelleg hangsúlyozása nem is túlzás: a szerző írásmódszerének ismerői a könyv előzményét képező újság- és folyóirat-közlemények után most az egybeszerkesztett részletek egészen is fölismerhetik az élményszerűen átfogott s ugyanúgy megjelentett témához, a jugoszláviai Baranya történetének és művelődéstörténetének fontos fejezeteihez való összetéveszthetetlen viszonyulást.

E sajátos stílus műfaji konkretizálását viszont nem az esszé műfajterületén véljük leginkább lehetségesnek. A történeti és kultúrtörténeti esszé ugyanis inkább az eszmék, ideológiák, történelmi és művelődéstörténeti szellemi irányzatok részben szubjektív megragadására asszociáltat, Baranyai Júliának pedig nem fogalmiak és testetlenek az igazi hősei. A történelem az ő számára — legyen az bármilyen „rég” bármennyire ködbe vesző is — mindenkor *életet*, küzdő és győző, harcoló és elbukó vagy éppen félúton megtorpanó *emberi* életeket jelent, s ezeknek a megjelenítését, alkotói életre keltését tartja elsődleges írói feladatának, nem pedig az eszmetörténeti rész kérdéseinek mélyreható boncolását. Az ideológiatörténet helyett az ideológiákat megtestesítő *konkrét emberek* történetét, a korok szellemi jellegzetességeinek absztrahált összege helyett az eleven figurákkal teli *élet* rajzát tartjuk Baranyai Júlia legsajátosabb alkotói eredményének.

Emberek, életek, élettörténetek: szerzőnk igazi hőseinek változatos — had- és jogtörténeti, tudomány- és folklórtörténeti, iskola-, egyház-, irodalom- és színháztörténeti — galériája már önmagában is a könyv módszertani jellegzetességére utal. Az *esemény*, a *történet*, a *fabula* elsődlegesen *szépírói* megszerkesztése révén állnak eléink Baranyai Júlia nagy szeretettel övezett Dráva-szögi figurái, s nem pedig a szellemi portré tudományosan-szárak és aprólékos kidolgozása révén. Kétségtelen *epikus* hajlam érvényesül tehát szerzőnk módszerében, a réges-régi és közeli, a ködbe vesző és a még tapintható múlt szépírói fantáziával történő rekonstruálásának és megelevenítésének a képessége. Nem véletlen, hogy könyve alkotóilag legsikeresebb fejezeteinek azok tűnnek számunkra, amelyek egészükben vagy egyes részleteikben novellisztikus szerkesztésűek: A laskói búcsú, Sztárai Mihály, Veresmarti Mihály, Ács Gedeon, Ács Zsigmond, B. Szabó György...

A megelevenítés képessége azonban nemcsak szép írói epikus erénye a *Vízbe vesző nyomokon*-nak. Ha ugyanis a történetírás műfaji sajátosságai felől kezledünk hozzá, szintén az életesség és életszerűség kívánczozik említésre legelőször. Egy önmagában nem túl sok konkrétumot tartalmazó, de azért jelzőként mégiscsak tartalommal bíró hasonlattal azt is mondhatnánk, a történész Baranyai Júlia módszertani eszménye sok vonatkozásban olyan, mint az egyre népesebb olvasótábort lenyűgöző Nemeskürty Istváné. S nemcsak módszertani eszményről, de annak sikeres megvalósulásáról is tanúskodnak e könyv legjobb lapjai. Amikor például a legkülönfélébb hadak történelmi átjáróházául is szolgáló, s éppen ezért oly sokszor földúlt és sokat szenvedett Dráva-szögünk ősrégi nevezetességéről, a rómaiak megalapozta Hadi útról számos előzetes említés és szerepeltetés után egy helyütt azt olvassuk, hogy e nevezetes út is „...látta tehát a keserű arcú, összeszorított szájú Valk Bortyánt, amint Monostoron, Keskenden és Dárdán át Eszék felé üget ködmönöseivel”, akkor e képet közel sem a szándékolt literarizálás kellékeként értelmezzük, hanem a megelevenítés képességével sikeresen élő történetírói módszer remek megvalósulásaként — csodáljuk. Hisz a Hadi úton a könyv előző lapjain annyiféle népség és had

elvonult már eleven nyüzsgéssel, hogy Vak Bottyánunk átvonultatásának nem valami cikornyás stilisztikai dekoruma, hanem nagyon is funkcionális és adekvát megjelenítési eszköze ez a kép; a Hadi út annyi előzetes — több évszázados, sőt évezredek — látvány után egyféleképp csakugyan „látta” a legendás kurucot is...

A magyar és délszláv történettudomány s a jugoszláviai magyar irodalom- és művelődéstörténet szakspecialistái a *Vízbe vesző nyomokon*, alapvető értékét nyilván a Dráva-szög történelmi múltjának egységben láttatása és viszonylag sokrétű megközelítése, vagyis a szintézisre törekvés szempontjából ítélik majd meg. Eközben, természetszerűen, adódhatnak olyan részkérdések is, amelyeket a csak régész, csak demográfus, csak egyháztörténész és egyéb szakspecialista másként ítélt meg és másként árnyalt, mint a szakbarbársággal meg nem terhelt, sokoldalú érdeklődésről és jártasságról tanúskodó szerzőnk.

Az azonban számunkra nem kétséges, hogy epikus és történelemmegjelentető erényei elévülhetetlen alkotói dokumentummá teszik Baranyai Júlia életművel fölérő könyvét.

*Szempon*t, 1976. XII. 14.

BOSNYÁK István

Baranyai Júlia: *Vízbe vesző nyomokon*

Vízbe vesző nyomokon, ez a címe Baranyai Júlia könyvének, s a tartalma lírai történelem. A helyszín az oly sokszor megénekelt latin Dunántúl elfelejtett csücske, kicsi, mindössze ezerháromszáz négyzetkilométernyi terület, amelyet a medréről gyakran kilépő Duna, illetve Dráva szokott elárasztani, népet és termést egyformán tönkretéve, hogy aztán a fölébe hajló szőlőhegy bő termésével megint csak lemosolyogjon rája, s a nyári nap reszkető párafelhőkkel vonja gyöngyházfénybe a tündéri tájat. Ez a Dráva-szög. A kései magyar középkor viharos hitvitáitól hangos vidék, a reformáció fellegvára, ahol Sztárai Mihály állt estebe hajló délutánokon a füves templomdombra, hogy méla hegedűszóval fogadja a mezőről hazatérő népet, gyorsan egy kis tüzes beszédet is rögtönözve a pápák romlottóságáról. Itt fordígatta híveinek okulására Laskai János a bölcs Aesopus meséit, később pedig Arany János barátja és tanártársa, Ács Zsigmond a strattfordi vadászó világraszóló színjátékát, a Velencei kalmárt. Pécestől délre, Eszék felől északra, anélkül, hogy a „hősvértől pirosult gyászter” komor történelmi fényének legalább egy sötét sugara beragyogta volna. Gyepű volt, senki földje, úgy kaptak ajándékba Savoyai, a törökverő, hogy aztán a Habsburgok tisztartói gazdagodjanak meg rajta.

Mindebből semmi se maradt. Csak a Duna és a Dráva fenyegető hullámverése, ha odafönn megduzzadnak a folyamok, hogy aztán itt tépje lenn a gátakat az ár. Északon és délen néhány sokác falucska bújik össze, középen a kálmínista maradték. Itt-ott egy-egy orszlopos tornác vagy faragott kapubálvány emlékeztet a régi időkre, s pókhálós prészázalk partba vágott padkáin száll olykor a sóhaj a régi időről szóló legendák után, amikor itt volt a vidék első főiskolája, s nagyasszonyok selyme suhogott a méltóságosan terpeszkedő udvarházak lépcsőin.

Baranyai Júlia a legendák fölött időzik el rezignált mosollyal. Néha elka-

landozik, történelmi tények helyett emlékeket követve, s így lesz szép a könyve. Így lesz érzelmes földrajz és lírai történelem, megannyi finom észrevétel és szubjektív vallomás beleszővésével.

Mi azonban, akik könyvének anyagát korábbról ismerjük, kicsit megcsönkítettnek látjuk a kinyomtatott művet. Az egész kompozíció így talán kerekesebb és zártabb, mint a kézirat sok-sok kiterőjével. De a vidék is zártabb lett, mint ha csak a világgal összekötő útjait el-elvágta volna holmi literátori igyekezet. Néhány felejthetetlen képre emlékezünk, méghozzá a közelmúltból, s hiányoljuk a színes kitérőket. És remek alakok, jellegzetes baranyai típusok tűntek el ezen a szerkesztői balféneken. Hiányzik a távolabbi vidékek átsugárzása sok-sok derűvel és ízes történettel. Hiányzik a szerző diákkorának fejezete, ami ezt a szubjektív könyvet annyi finom szállal fűzte a valósághoz és a változó világ eseményeihez.

Ezt persze csak közvetve jegyeztük meg. Baranyai Júlia könyvének most már így kell megállnia a helyét. És nemcsak megállja s készíti a kritikát a legteljesebb elismerésre, de szíveket is meghódít majd ezzel az ő olykor derűs, máskor fájdalmas szerelmi vallomásával arról a messzibe vezetett kis baranyai világról, melyet ő Dráva-szögnek nevez.

Együtt, 1977. I.

HERCEG János

A HÍD SZERKESZTŐSÉGE:

Varga István: *Menet közben* (Brasnyó István: *Tükrös madonna*), *Híd* 1977/1, 109—113. old.

Utasi Csaba: *Két regény tanulságai* (Gion Nándor: *Latroknak is játszott*), *Híd* 1977/3, 392—395. old.

Varga István: *A Virágos katona folytatása* (Gion Nándor: *Latroknak is játszott*), *Híd* 1977/4, 527—530. old.

A bíráló bizottság tagjainak írásban benyújtott javaslatai:

BÁNYAI JÁNOS:

Veszteg Ferenc: *Réják*

Domonkos István: *Tessék engem megdicsérni*

Brasnyó István: *Tükrös madonna*

Az elmúlt év könyvtermése az utóbbi kiadói évek átlagától nem annyira a műfaji, mint inkább az egyes műfajokon belüli változatosság jeleivel tűnik ki. A *Gyökér és szárny* költői antológia a jugoszláviai magyar költészetet egy aránylag magas szinten stabilizálta; ha kollektív művet díjazni lehetne, nem volna kérdéses, hogy éppen ez a funkcióját teljes mértékben betöltő antológia az elmúlt év legjobb könyve, annak ellenére, hogy elsősorban költészetünk közelmúltját, nem a folyó költői termést prezentálja. Ez volt a feladata, és ha csak ártékintjük az elmúlt év költői — verskötetekbe gyűjtött — termését, könnyen kiderül, hogy a *Gyökér és szárny* olyan irodalomtörténeti dokumentuma a jugoszláviai magyar költészet háború utáni termésének, melynek értékei

a mai költői produkció termésével szembesülve mutatkoznak meg igazán, mégpedig elsősorban abban, hogy az „élő irodalom”, az antológiai után született költészet értékszintje nemegyszer alacsonyabb az antológia átlagánál, de ugyanakkor jelentős mértékű eltérést is mutat azzal szemben, s ebben a pillanatban ennek az eltérésnek a számbavétele a lényegesebb feladat, hiszen ha az antológia (legtöbbször pontos válogatással) már egy látszólag nyugvó (tehát túlhaladható és megkerülhető) helyzetet jelöl, az eltérések távolabbra mutatnak, irányt szabva egy újabb, sok szempontból jellege és természete szerint is más formájú költői jelen idő kialakításához.

Költészetünk jelenét két szinten is szembesülve látjuk a *Gyökér és szárny* világával. Az elmúlt év költői termése ugyanis a költői életmű sajátos „öninterpretációjától” (Ács Károly: *Füst éneke, ének füstje*) négy fiatal költő első kötetéig terjed. Az utóbbiak közül Veszteg Ferenc *Réják* című kötete költészetünk egészének viszonylatai között is kiemelkedő alkotás. És éppen ez a két egymástól különböző könyv mutat sajátos viszonyulást a *Gyökér és szárny* költői képletéhez; Ács Károly könyve igazolja és alátámasztja az antológiával megfogalmazott költői világképet, hiszen teljes egészében az ott kidolgozott költői értékszint összefüggései között vizsgálható, míg Veszteg Ferenc kötete az antológiától való, természetesnek vehető elrugaszkodás példája. Éppen ezért rendelkezik ez a kötet a viszonylagos újdonság revelációjának meghatározó jegeivel. Nem a megszólaltatott költői eszközök (ezeknek nagy része kimaradt az antológiából), nem is annyira a sajátos költői témák alapján igazolható kritikailag a *Réják* újdonsága, mint éppen azzal, ahogyan ellenállva beletartozik, ahogyan bírálva vállalja és ezzel egyidőben meg is haladja az antológiával bemutatott költészeti helyzetképet. Hasonló módon rendhagyó vállalkozás Domonkos István *Tessék engem megdicsérni* című kötete. Szokásos módon a gyermekvers közé soroljuk ezt a kötetet, s logikusnak tartjuk, hogy értékeit a gyermekekhez szóló költészet viszonylatai között határozzuk meg. S eközben a kötet fontosságára, jelentőségére mutatunk rá. Ezzel az eljárással azonban leválasztjuk Domonkos kötetét arról a költői világképről, amelyhez a benne megfogalmazott költészet-fogalom alapján tartozik. Mert, szerintem, Domonkos kötetének nemcsak azon értékeit lehet kiemelni, amelyek alapján gyermekköltészetünk legszebb darabjait véljük benne felismerni, hanem annak alapján is, ahogyan ez a kötet a költészetet interpretálja, ahogyan „magas” költészet a javából.

Ez a csak viszonylatokat meghatározó áttekintése az elmúlt év költői termésének, természetesen a legjobb alkotások kiemelésével, költészetünk kilombosodását bizonyítja és költészeti jelenünk változatosságát. Éppen ezen összefüggések alapján javaslom a Híd Irodalmi Díjjal való kitüntetésre Veszteg Ferenc *Réják* és Domonkos István *Tessék engem megdicsérni* című kötetét, ezekben a kötetekben láttam meg ugyanis a díjjal való *felfedezés* esetleges lehetőségét, s ez a felfedezés egyúttal biztos költői és esztétikai értékek meghatározását is jelentheti. Tehát egy sajátos költői eredmény *nyugtázását* is.

Sajátos módon, az elmúlt év prózai termése nem mutat ilyen változatosságot. Prózánkban inkább a tematikus változatosság uralkodik, ugyanakkor azonban megfigyelhető egy korábról már ismert, néhány évnny kihagyás után erőteljesen felújított vonulat, a *helyi színek új értelmezésének* beérése. Ez a vonulat lassan ismét uralkodó orientációvá válik, s az irodalmi knitika dolga, hogy értékeit vagy kudarcait megnevezze.

Ebben a pillanatban bizonyos, hogy mind Gobby Fehér Gyula történelmi regénye, a *Szent bolond*, mind Gion Nándor új, a *Virágos katonával Latroknak is játszott* közös cím alatt megjelent regénye a *Rózsaméz*, mind pedig Brasnyó Istvánnak *Tükrös madonna* című, kisregényt is tartalmazó novelláskötete ennek a vonulatnak az elmélyítését jelzi, eltérő eszközökkel természetesen, s bizonyos mértékig más eszmei hozzáállással is. És az elmúlt év prózai termésében ez a vonulat a maga határai között erősebb és határozottabb, mint a tőle részben vagy egészében eltérő másik, a helyi színeket figyelembe nem vevő prózai törekvés, kivéve Varga Zoltán *Hallgatás* című kisregényét, mely — minthogy folyóiratban jelent meg — a díj odaítélésekor nem vehető számításba. Figyelmeztetni kell azonban arra, hogy a két látszólag egymásnak feszülő törekvés kiegészíti egymást, mert az uralkodónak nevezett orientáció sem dolgozik a helyi színek joggal bíralt hagyományos értelmezésével, és az ezzel ellentétésnek jelzett sem időn és téren kívüli (vagy kívül rekedt) prózairás.

A helyi színek újszerű elbeszélő koncepciója ugyanis nem a megragadott epikai világ újdonságában mutatkozik meg elsősorban. Az epikai világ tartalmi megragadása elmunkálát csupán, s ez sokféle lehet, de a sokféleség ellenére is mindig egyenrangú; támaszkodhat a történelem kútfőire, mint a *Szent bolond* szerzője, de — mint Gion Nándor — a két háború közötti élet dokumentumait hozhatja felszínre az emlékezés, a múltat még jelenként őrző szemtanúi tanúskodások számbavételével. Velük szemben Brasnyó István — már egy összetettebb forrásvidék után kutatva — a forrásokat is formának tekinti, elsősorban az immagináció, a beleélés eszközeivel kötve össze a 18. század és a mai élet érintkezési pontjait, mindenekelőtt a térbeli kapcsolásokra figyelve, és elhanyagolva a határokat mindig szigorúbban megvonó idővonalakat.

Az elmúlt év legjobb prózai alkotásainak ez az irodalmi közös vonása. Egy még eléggé nem stabilizált és könnyen múló pillanat ez, mely legkiválóbb eredményét egyrészt a *Rózsaméz*ben hozta meg, másrészt pedig Brasnyó István kötetében. Ebben az utóbbiban azért is, mert Brasnyónak egy már korábban, lényegében minden eddigi munkájában előtérbe állított irodalmi koncepciót, melynek csak egyik összetevője a helyi színek, sikerült a történelem felé és a lírai bensőségesség felé egyidőben kiteljesíteni. Egy olyan sajátos prózatípust alakított ki ezzel Brasnyó István, amely már nemcsak az övé, hanem a jugoszláviai magyar irodalom autentikus értéke is; csak a túlírotság veszélye fenyegeti ezt a formát.

Brasnyó István könyve a két kiemelt verskötetettel együtt, szerintem, az 1976. évi Híd Irodalmi Díj legkomolyabb jelöltje.

SZELI ISTVÁN:

Domonkos István: *Tessék engem megdicsérni*

Gyermekverset ma egyedül úgy lehet, kell és érdemes írni, ahogyan Domonkos István: nem a gyermekhez lehajolva, a gyermeket nem kiemelve saját közegéből, hanem vele azonosulva, vagyis vállalva az ő világát, szemléletét, s egyben le is vonva azokat a versbeli konzekvenciákat, amelyek e felfogásból származnak. Az azonosulás itt is abban mutatja erejét, hogy a költő nem lép ki a gyermeki világ határai közül, nem alkot olyan rímeket, képeket, hason-

latokat, amelyeket verselgető gyermekek nem tudnának „kitalálni”. Domonkos jelzői, szókapcsolatai, képzettársításának mechanizmusa, a versbeli szituációk, a szókészlet, a megnyerően „ügyetlen” verselés s az egész képi világ a kamasz-kor felé közeledő gyermek hamisítatlan, naív, üde bensőségével azonosul. Nem utánérzésre célzunk, amikor annak a véleményünknek adunk kifejezést, hogy Domonkos versalkotásában olyanféle belső rendező elv jut kifejezésre, mint József Attila kölészetében, aki a gyermekvershez nem redukcióval jutott el, nem egész poézisének valamiféle leépítésével és elszegényítésével, azaz nem a költői igényről való lemondás árán, hanem csak az eszközök bizonyos szelektálásával, anélkül azonban, hogy feladta volna a poézist első fokon meghatározó elveit. Ha most Domonkos úgynevezett „felnőtt” költészetének szerkezeti és versépítési logikáját és eljárásait szembeesítjük az itt megvalósítottal, azt látjuk, hogy képszerkesztésének természetétől a rímhasználatáig s azon túl a ritmikai képleteig mindenütt nagy a megfelelés közörtük, a dolgok természetéből adódó eltérésekkel. A kötet első darabja és a címadó vers, mint magaslati pontok, bizonyíthatják ezt az állításunkat a legkézzelfoghatóbban. Ezzel azt szeretnénk kiemelni, hogy a szerző nem tesz engedményeket a gyermekvers igénytelenségéről hagyományosan kialakult elvárásoknak.

A kötet értékeit nem a didaktikailag hasznosítható tartalmaiban vagy egyéb — a költészetet csak periferikusan meghatározó — kritériumokban látom, hanem a gyermeki gondolat-, érzés- és ösztönvilág spontán megragadásában, ami a Domonkos-vers autentikusságával jut kifejezésre, mindenféle kívülről bevitt, mesterséges és kényszerítő mozzanatot mellőzve. Játék ez a szó legnemesebb értelmében. A versritmus, a szóérték, a hangzás és hangoztatás, a képzetek és fogalmak, a vonzatok és képek játéka és sikeres próbatétele ez a könyv.

Ács Károly: *Ének füstje, füst éneke*

Ács Károly *Ének füstje, füst éneke* című kötetét az 1976. évi hazai magyar irodalmi termés legkomplettebb könyvének tartom. E versgyűjteményben látom ugyanis leginkább megvalósulni a mű és az alkotója közötti teljes egyseget és megfelelést. Ez a kötet mindenképpen alkalmasnak látszik tehát arra, hogy ne csak a pillanatnyi orientációt, a költői ihlet jelen percének hőfokát, az alkotásfolyamat egy fázisát mérjük vele, hanem egy egész költészetet, még ha nem lezárt pályaképről beszélünk is. Az *Ének füstje, füst éneke* című válogatásban nem a rendszerint évfordulókon megjelenő „válogatott versek”-et köszöntjük, nem azt a ritka alkalmat, hogy hosszsmetszetben tekinthetünk át egy írói-költői-műfordítói pályát, méghozzá úgy, ahogy ő maga kínálja fel annak látványát (tehát kritériumára is fényt derítve). A kötet értéke továbbra is maga az a költészet, amelyet lapjain olvashatunk, de akaratlanul is három évtized munkásságát tehetjük vele mérlegre. Ez a munkásság pedig méreteiben, súlyában, irodalmunk alakulásában betöltött szerepe szerint is igen imponzáns. Ezúttal nem kell szólnunk az Ács-vers költői minőségeiről, mert arról már megbízható képet alkothattunk magunknak azoknak a köteteknek az alapján, amelyek alapul szolgáltak e válogatáshoz vagy pedig a lapokból és folyóiratokból, amelyek az itt olvasható verseket közölték. Az ilyenféle prezentálás azonban nemcsak egyszerű summázat eredménye, hanem *új könyv*, tehát több is, kevesebb is, mint az alkotórészek egyszerű összege. Ezt az *új könyvet*, mint írója

egénységének leghívebb kifejezőjét, sajátos világának mindeddig legjobb bemutatóját vélem a maga komplexitásánál fogva az év „magyar nyelven írt legjobb könyvének”, amelyből mind az átlagos versolvasó, mind a kritikus és irodalomtörténész is csak gazdagodhat. Az olvasó a szó művészetének erejét és szépségeit élvezheti és értékelheti benne, a kritikus és irodalomtörténész Acz személyes fejlődésének képét s egyúttal a háború utáni hazai magyar költészet egész panorámáját szemlélheti.

URBÁN JÁNOS:

Brasnyó István: *Tükrös madonna*

Brasnyó István az elmúlt egy évtized alatt tizennégy könyvet írt és jelentetett meg. Az újvidéki Forum Könyvkiadó által 1976-ban kiadott *Tükrös madonna* a szerző tizenötödik könyve.

Tendenciával telített írásaiban mind több az állandó értékű alkotás. Élet-hűséggel mutatja meg életünk tegnapijának emberét, környezetét. Mondhatni, hogy az időszak légköre, életritmus a határozza meg írói vallomását. Tárgyi ismeretével megőrzi számunkra érzelmi és értelmi alaphangját annak a környezetnek, amelyből útra indítja szereplőit.

A megszokott vagy megrontott nyelvezetünk szépítésének és gazdagításának időszakában az elfelejtett, megváltozott, az életünkéből kihullott szavakat Brasnyó nyelvezetében újraéltjük, érezzük anyanyelvünk kifejező erejét, igaz hangzását. Értelemmel, értelemmel tudatosan megfogalmazott életűzú mondatai hömpölyögnek, hogy magukkal ragadják az olvasót, oda, ahova az író irányítja.

A lényegig mutató prózája — lírai telítésű írásai — esztétikai téren erőteljes értéke kispróza-irodalmunknak. A *Tükrös madonna* kötet anyagában jelen van — meggyőzően hat — az írói törekvés, a társadalmi igény szándéka, az olvasó érdeklődésének figyelembevétele.

A hétköznapiok küzdelmében, az író által bemutatott láthatáron a csalán, a maszlag, a gyom, a bogács, tövis, koronafasövény, szilvafa, akácfa, eperfa, jegenye, torony, majorudvar, magtár, malomépület, átvevőhely, kisvasút, iskola, ököristálló, sáros udvar, nádtetős jégverem, az istállótetőre festett májusi jelmondat, trágyafoltos gumicsizma, félkerék, a kastélykertben hernyótalpas traktor és megannyi más tárgy, eszköz, épület, növényzet képezik a díszletet. A színen a borbély, a pályaoőr, csendőr, rendőr, a szegényember, a szénakaparó, cséplőgépnél dolgozók, jószággondozók, traktorvezetők, tanyasi emberek a maguk fakó társadalmi múltjával és a közelmúlt emberei, akiknek van munkaruhájuk, képezik a szereplőket. Körülöttük csikó, borjú, ló, kutya, a Tiszának tartó öszvér, megfagyott borjak, éhen döglött madár s megannyi más mutatja mesterei részlettel az író meglátásait.

Brasnyó István meglátásait és látomásait nem mondja el végig, a lényegre mutat, az olvasóra hat, hogy találja fel magát az írásban, lépjen a mai élet elővilágába, a tengnappól indult szemtanúk közé, akik hitelesítik az író történeteit. Brasnyó István meggyőző művészi eszközzel, jellemzően egyéni hangon, sorjázásban fogalmazza meg mondanivalóját.

Vidékünk tegnapi életének feltárása, az emberi sorsok értelmezése és bemu-

tatása igazolja Brasnyó István írói elkötelezettségét. A *Tükrös madonna* az írói termés legjavának beérését tartalmazza.

Az elmondottak alapján úgy érzem, Brasnyó István műve érdemes a Híd Irodalmi Díjra.

VAJDA GÁBOR:

Ács Károly: *Ének füstje, füst éneke*

Véleményem szerint az 1976-os Híd-díjnak két esélyese van: Ács Károly és Brasnyó István.

Ács Károly múlt évi könyve három évtized munkásságának kivonata, eredeti költeményeket és versfordításokat egyaránt tartalmaz. Legmagasabb díjunkra a művészetnek a költői önfegyelemben kifejezésre jutó megbecsülése érdemesíti. Sohasem akart mindenáron költő lenni, ezért az utóbbi években csak egyszerűen találkozhattunk évenként a verseivel, melyek mindig nagy élményt nyújtottak. Nem tartozik szorosan ide, hogy — miként a *7 Nap* kritikusa találon megállapította — költészetünk színvonala magasabb lenne, ha Ács a *Híd* főszerkesztőjének szerepében bátrabban érvényesítette volna ízlését a havi vers-termés megválogatásában.

Költészete nem skatulyázható a „modern”, illetve „hagyományos” kifejezésekkel. Ha mégis ebből a szempontból kellene meghatározni, akkor azt mondhatnánk, hogy azért modern, mert versei lényegét nem érzések, hanem emóciók képezik; abban a tekintetben viszont hagyományos, hogy intellektusáról és a formák tiszteletéről sohasem igyekszik lemondani.

Fordítói munkásságát ilyen rövid terjedelemben csak közhelyekkel lehetne minősíteni. Tény azonban, hogy itt is értékes munkáról van szó, melynek kiértékelése a jövő feladata.

Brasnyó István: *Tükrös madonna*

Brasnyó István vajdasági viszonylatban testesnek mondható könyve egy kis-regényt és számos novellát tartalmaz; művészi attitűdjében nem mondható teljesen egységesnek. Írónk ugyanis éppen az átalakulás fázisában van: a korábbi művészi szemléletét a *Vissza!* című történelmi kisregénye tükrözi, míg a novellák — s erre a cím is önironikusan utal — realiztikusabb eszközökkel igyekeznek a korábban elvontabb módon megközelített tárgyi világnak egyik részletét birtokba venni.

Igaz, hogy Brasnyó István, újságíró lévén, tárcanovellákat is ír, sőt talán azt is lehetne mondani, hogy könyve legtöbb darabja tárcanovella, mégis el kell ismernünk művészi igényességét, amely rendkívüli nyelvi ökonómijából ered, abból a képességéből, mely majdnem mindegyik szövegét a váratlan és lényegbevágó hangleütéssel költői módon parabolikussá teszi. Brasnyónál olykor szinte nem érezzük külön a nyelvet, annyira azonosult leginkább érdektelen tárgyával, de rendkívül szuggesztív tartalmával. Írásai általában nem könnyű olvasmányok, de többnyire megériük a fáradságot, mert írói felelőssége sohasem űz játékot az olvasóval. Gyöngéje, hogy meglehetősen sokat ír, s könyvei meg-

jelentetésében nemigen van önkritikája. Ennek ellenére úgy vélem, hogy a *Tükrös madonna* nem sokkal, de valamennyivel mégis fölötte áll múlt évi könyvtermésünk java műveinek.

VÉGEL LÁSZLÓ:

Mivel a HÍD Irodalmi Díj odaítélésének szempontjai az elmúlt év könyvterméséből következnek, vagyis az alapszabályzat a legjobb könyv affirmálásán túl nem lát elő specifikusabb, konkrétabb és viszonylag függetlenebb esztétikai irányelveket, fontosnak tartom, hogy mielőtt megteszem javaslataimat, legalább néhány szóval jelezzem az 1976-ban kiadott művekről kialakult benyomásomat.

Az 1976-os esztendőben nem jelent meg olyan könyv, amely váratlan meglepetés lett volna, módosítana irodalmunk összképén, vagy pedig egy írói pályán belül jelentene új minőséget, az eddigitől eltérő pályaszakaszt. Csupán árnyalati eltérések vannak, erőteljesebbeket nem fedeztem fel. Annál inkább észlelhető, hogy az elmúlt évben számos olyan szerző műve látott napvilágot, akiknek eddigi munkássága értékes eredményt jelent a jugoszláviai magyar irodalomban, akik újabb könyvükkel tanúságot tettek írói erényükről, még akkor is, ha ez nem éri el legjobb műveik színvonalát. Mondhatjuk tehát, hogy az elmúlt esztendő az írói műhelyek stabilizálódását is magával hozta. (Egy kivételt viszont meg kell említeni: Gobby Fehér Gyula *A szent bolond* című regénye mindenképpen a szerző legjobb műve. Ebben a regényben Gobby vilásképe gazdagodott, ábrázolásmódja változott.)

Kiugró, kimagasló műveket tehát nem regisztrálhatunk, értékes, számottevő alkotásokat viszont annál inkább. Az elmúlt év jelzi, hogy irodalmunk érték-szintje emelkedett: számos jelentős, de semmi esetre sem hibáztalan és vitathatatlan minőségű alkotás látott napvilágot. Ez mindenképpen megnehezíti munkánkat, mert a kiemelkedő művekkel kapcsolatban is vannak kritikai fenntartásaink.

Véleményem szerint még egy jelentős és elgondolkodtató problémáról kell szólni a döntéshozatal kapcsán: az írói műhelyek viszonylagos megnyugvása idején nem jelentkezett határozottabban a mai társadalmi és emberi létkérdések iránt érdeklődés. A megnyugvás tényét üdvözölni is lehet, hisz jelzi azt, hogy egynehány értékesebb írónk íráskultúrája megnyugtató szinten állapotodott meg. A korszerű élethelyzetek és létproblémák elmaradását ezúttal nem is kérhetjük számon külön-külön az írókról, csak mint egy figyelmeztető jelenséget említjük meg. Hiányérzetünket csak növeli az a tény, hogy irodalmunkban az elvont lírai (vagy lírizáló) individuum került előtérbe, a valóságra való utalások túl esetlegesek és túl részlegesek, a periféria felé mutatnak. Nem hallgathatjuk el viszont azt a tényt, hogy újabban erőteljes formát nyert az a törekvés, hogy a helyi jelleg kifejezésre jusson. De ez a helyi jelleg nem a társadalmi ellenmondások szintjén, hanem a külsődleges elemek nagyfokú felhasználásával, vagy pedig a stilizáció által mutatkozik meg. Úgy vélem tehát, hogy a jelen pillanatban a művek többsége vagy még egy tradicionális vagy pedig már egy elmosódott, eklektikus modernséggel kialakított jelrendszer által kísérel meg „jelenteni” valamit. Az újító szándékú művek pedig nem képesek egységes, nyelvilag következetesen kidolgozott rendszerré szerveződni. Mervev osztályozást

persze nem végezhetünk, mert sokszor egyazon műalkotáson belül érezhető e kettőség romboló játéka. Egyenlőre tehát nyitott marad a szintézis lehetőségét előrejelző kérdés: az, hogy autentikus társadalmi létünk mikor tud majd egy korszerű és ugyancsak autentikus irodalmi struktúrában megvalósulni. Most csak annyit szögezhetünk le, hogy az értékes alkotások között többségben vannak a hagyományos eljárásokhoz zökkenőmentesen kapcsolódó irodalmi művek. A kritikánk is ezekre figyel jobban.

Az általunk felvetett problémát bonyolítja az is, hogy azokban az alkotásokban vagy részletekben, amelyekben a társadalmi kontextus némileg pontosabban rögzíthető, nem alakult ki autentikus formanyelv. Az esztétikailag kimunkáltabb, a nagyobb nyelvi erővel létrehozott művek esetében viszont a jelentés egysíkúságát tapasztalhatjuk. S mivel úgy véljük, hogy a műalkotás világát nem lehet csak a struktúrák elvont viszonylatrendszerévé zsugorítani, mivel a műalkotás kapcsolata a történelem és a társadalom világgal nem véletlenszerű, úgy véljük, hogy ez a *hiány* elsőrangú művészi problémaként is felvetődik.

A dilemmák rögzítéséből viszont az is kitűnik, hogy az idei termés nem a „vagy-vagy” szituációja elé állít bennünket, mert vitatható részletek és törekvések minden egyes könyvben vannak. A magam részéről a javaslatokat ezeknek az árnyalatoknak a szem előtt tartásával állítottam össze, tehát olyan műveket javaslok megvitatásra, amelyekben ezek az ellentmondások kisebb mértékben jutnak kifejezésre.

Ács Károly: *Ének füstje, füst éneke*

Ács Károly kötete különleges kompozíciót képvisel, amely önmagában is értéket jelent. Az 1945—1975 között írott verseit válogatta össze oly módon, hogy minden egyes évet egy vagy két vers képvisel. Ezt az anyagot Ács a jugoszláviai költők verseinek fordításával egészíti ki: ezek is szerves részei a kötetnek, mivel a költői és műfordítói műhelyt Ács „tűntetőleg” nem választja ketté. A közölt fordítások kialakult szemléletről és költészetével egybevágó koncepcióról tanúskodnak. Ebben az értelemben sajátosan jugoszláviai magyar verseskötetről van szó.

Ács költészetét már kellőképpen méltányolta a kritika, midőn a legjelentősebb költőink közé sorolta. A *Gyökér és szárny* című antológia ugyancsak a legjobbak között jelölte ki a helyét. Nyilvánvaló, hogy verifikált értékekről van szó és díjazásával a Híd Irodalmi Díjnak azt az utóbbi években kifejezésre jutott intencióját értékelnénk, amely szerint elsősorban a klasszikus jelenségeket kell figyelembe vennünk.

Ács verseskötete válogatás, de a válogatásnak megvannak a maga specifikumai, s most ezekre hívnám fel a figyelmet. A szerző kockázatot vállal, amikor az időrendi válogatás „béklyóját” vállalva szembesíti verseit a történelemmel, az idővel. A szembesítést nem tartjuk mindig mindíg sikeresnek. Artisztikus vonásai, klasszicizáló hangja gyakran sztereotip megoldásokra ösztönzi, s ezekben az esetekben a rutinos kétely hangja nem tud önálló eszmevilággá átalakulni. Nagyobb értéket tulajdonítunk azon verseinek, amelyekben Ács „kikezdi” a formát, a végső fogódzót, vagyis amikor ironiája nem olvad fel a semleges tűnődésben. Ekkor határozottabban veti fel a kérdéseket, nagyobbakkal

néz szembe. A forma itt már nem csupán a költői eszköztár tartozéka, nemcsak béklyót vagy biztonságot, nemcsak nyugalmat és zárttságot, nemcsak esztétikai hitvallást jelent, hanem olyan lehetőséget rejt, amelyből mélyebb emberi és kulturális kalandok felé indulhat. A forma tehát nemcsak séma, hanem az élet intenzív ellentmondásait is tartalmazza: ilyenkor mutatkozik meg a maga teljes valóságában a kételkedő költő, aki meglepő szenvedélyességgel foglalkozik a történelmet szimbolizáló pillanatokkal. Ács a szó nemes értelmében alkalmi költő is. Amikor a formát szembesíti a pillanattal, igen jó alkalmi verseket ír. Kifinomult nyelvrézéssel, mértéktudóan, objektív aspektusból ragadja meg az idő, a pillanat nyelvi frazeológiáját. S még egy dologról nem szabad megfeledkeznünk: vállalva a történelmet, Ács egy mély, esztétikailag releváns, *elkötelt* költői világot teremtett meg.

Könyve szubjektív összegezés is. Arra kényszerít bennünket, hogy a szokványos minősítéseket felülmúlva észre költészetének mélyebb és tartalmasabb vonulatát is: azt a költői szubjektívítást, amely egy önmagát marcangoló, kételkedő világot tud felmutatni, miközben a bizonytalanságokat fájdalmas keménységgel, és megsebzett tömörséggel regisztrálja.

Tolnai Ottó: *Verseik*

Tolnai Ottó verseskötényét is bizonyos mértékig az eddigi versekre alapozó új kompozíció jellemzi. Pontosan kell érteni és értelmezni eddigi költői útját, hogy az új könyvet megközelíthessük. A kötetben akad néhány programmatikus részlet, amely azt szuggerálja, hogy Tolnai a lírai remnieszencia területére jutott, hogy a lírai visszaemlékezésekből merítő lírai önaroképet fest. A kötet egésze viszont arra enged következtetni, hogy másról van szó. Az új versek a régiek olvasatának jegyében jöttek létre, de ez az olvasat a mai kulturális és szociális kontextusban születik meg. A költő a hetvenes évekről beszél, oly módon, hogy kulturális-esztétikai történetet mond el. Ennek a történetnek a lefolyása nem stilizált, kusza szálak vezetnek ki belőle, a motívumok összeolvadása és elválása egy igen gazdag költői világot tár fel. S Tolnai úgy szólongatja a történetének idejét, mintha hullámvevővel perlekedne. Az élet esztétikai vetülete kap elsőrangú szerepet ezekben a versekben, csakhogy ennek az esztétikai élménynek egyre inkább szélesedik a horizontja.

E kötet van annyira aktuális, mint a *Homorú versek* volt a maga idejében. Ám időközben Tolnai versbeszéde is árnyaltabb lett, világlátása is változott. Elhalványult az ártatlan romantikus kaland élménye, az egek megostromlása, s megerősödött a csillámló érzékenység hangja, az a magányosságtudat, amely az időbeli szakadékokat, az idővel való szakadékokat, az emberekkel való szakadékként éli át. S azt is le kell szögeznünk, hogy költői nyelve árnyaltabb lett, érzékenyebb, játékosabb. Viszont még mindig erős a veszély, hogy a részletek eluralkodnak a vers egészen, a pazarló versbeszéd időnként fojtogató. A kötet hiányosságai közé sorolandó az is, hogy néhány részlet érzélgős is. Idegen és egészen váratlan hang ez e költészetben. Ennek ellenére teljes értékű világról van szó, amellyel lehet vitatkozni, sőt lévén szó vitatkozó költészetéről, ez nem is lenne természetellenes.

Veszteg Ferenc: *Réják*

Ha esztétikai kultúránk problémaérzékenyebb lenne, akkor mondhatnánk, hogy az utóbbi évek egyik legtöbbet vitatott könyvéről van szó. Tagadhatatlan ugyanis, hogy Veszteg Ferenc az a költő, aki a legradikálisabban gondolja végig a korszerű poétikai elveket. Pontosabban: ennek az elvnek a következetes elgondolása alapvető költői élménye is. Első verseskötet ez, de tagadhatatlan, hogy nagymértékben hozzájárul költői nyelvünk gazdagításához. Olyan költő Veszteg, aki következetesen tud nyelvben gondolkodni. Ez a vonása racionális versszerkesztéssel párosul, amely azonban nincs mindig összhangban misztikus gondolati világával. Veszteg ökonómikusan szerkeszt, verseiben nincs egy felesleges szó, verseinek precíz architektúrája van. De ez az ökonómia sokszor megelégszik a puszta felsorolással, s ezért a vers belső jelrendszere laza, néha esetleges. Ez természetesen nem kérdőjelezi meg precíz nyelvi fantáziáját, legfeljebb azt mutatja, hogy nagyobb terhet rak a szavakra, mint amennyit azok elbírnak.

Tiszteletreméltó az az igyekezet, hogy megalkuvás nélkül alakítsa szuverén költői világát. Ritkán találkozhatunk ennyire öntörvényű költői világgal, mint amilyen Vesztegé. Azt talán felesleges hangsúlyozni, hogy világa még nem alakult ki teljes egészében, hogy misztikus létélménye sajnálatos módon ellentétbe kerül kritikai világképével, de mindezek ellenére a *Réjákat* a jelentősebb könyvek között említhetjük. Azok között, amelyek az új nemzedék egyik poétikai törekvését képviselik, Danyi Magdolna vagy Böndör Pál mellett. Ők jelentenek ugyanis olyan, egymástól eltérő utakat, amelyeket mindenképpen számon kell tartanunk. Annál is inkább, mert költészetünkben mind határozottabban kérnek helyet az újabb, a fiatalabb költők is.

A *Réják* jelentősége szerintem megközelíti Major Nándor 1959-ben kiadott és Híd-díjjal jutalmazott *Vereség* című elbeszéléskötetét, vagy pedig Domonkos István *Rátka*, illetve Tolnai Ottó *Homorú versek* című könyveit, amelyek 1963-ban láttak napvilágot. Veszteg újabb versei, mint például az 1975-ben megjelent *Az A Á nagy Arkánája* (*Híd*, 1975. 10.), arra figyelmeztetnek, hogy megérdemli az egyébként mindig nagy kockázattal járó bizalmat.

A bíráló bizottság 1977. március 23-án megtartott harmadik értekezletén hozott döntést, és döntését a következő jegyzőkönyv formájában közölte:

JEGYZŐKÖNYV

a Híd Irodalmi Díj bíráló bizottságának 1977. március 23-án tartott üléséről.

A Híd Irodalmi Díj bíráló bizottsága — Bányai János, Szeli István, Urbán János, Vajda Gábor, Végel László — Urbán János elnökletével megtartott ülésén határozatot hozott az 1976. évi Híd Irodalmi Díj odaítéléséről.

A bizottság 1977. március 9-én, 21-én és 23-án megtartott ülésén harmincegy irodalmi alkotást bírált el, amelyek 1976. január elseje és december 31-e között jelentek meg, s — figyelembe véve az irodalmi szerkesztőségek és rovatok indítványait és az általuk megjelentetett műbírálókat — egyhangúlag úgy döntött, hogy az 1976. évi Híd Irodalmi Díjat Brasnyó Istvánnak *Tükrös madonna* című művéért ítéli oda.

A bizottság véleménye szerint Brasnyó István sajátos epikai világot épített ki, amelyet egyéni, kifejező nyelven fogalmaz meg különleges atmoszférateremtő erővel. Díjazott műve írói világának egyik jelentős állomása, amely méltóképpen képviseli a szerző írói erényeit.

A bíráló bizottság munkájának dokumentációját a *Híd* folyóirat 1977. májusi számában közli.

Újvidék, 1977. március 23-án

A bíráló bizottság tagjai:

Bányai János s. k.

Szeli István s. k.

Urbán János s. k.

Vajda Gábor s. k.

Végel László s. k.

AZ 1976. ÉVI FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJ ODAÍTÉLÉSÉNEK DOKUMENTUMAI

A Forum Képzőművészeti Díj bíráló bizottsága — Ács József, Bela Duranci (elnök) és Petrik Pál — 1977. április 1-én megtartott értekezletén Sárfrány Imre szabadkai festőnek ítélte oda az 1976. évi képzőművészeti díjat, huszonöt éves művészi munkásságának és a tavaly megrendezett nagy sikerű retrospektív tárlatának elismeréséül.

SÁFRÁNY IMRE

Sáfrány Imréről először Szabó Gyurkától hallottam 1946—47-ben, amikor Topolyán járt . . . Egy nagy tehetség tűnt fel, merész, bátor kolorista, akire számítani lehet és kell is. Szabó Gyurka akkori művészeti nézetei Van Gogh, fauves-izmus és expresszionizmus eszmevilágában gyökereztek, és ezzel a mércével mérte Sáfrány tehetségét is. Sáfrány a háború alatt nőtt fel, és közvetlenül a felszabadulás után indul művészi pályája. Merészség, bátorság jellemezte indulását, talán mert sikerült neki átmenteni gyermekorát a férfikorba. Abban az időben, amikor „a nevelés laza volt”. A 14—15. életév után, ha a tapasztalati és intellektuális „kultúrréteg” nem nyomja el a gyermekkor érzelmi-értelmi magvát, s így akár részben is, de „átmentődik”, akkor beszélhetünk eredeti tehetségről; ennek nem kell felnőttkorában újra felfedeznie gyermekkorát, hogy visszajusson az első vízióhoz. Talán Sáfrány művészetének is ilyen az eredete. A forma egyszerűsége, „fejletlensége”, tudatos védekezése a bonyolultságtól, hogy a színeket szolgálhassa, hogy festészetében a színé legyen az elsőség. Nem jár együtt az artikulált forma a szabad, tobzódó színekkel, a nyers festéssel, a széles ecsethúzásokkal. Ezt Sáfrány annyira tudta, hogy ösztönszerűen tartózkodott a bonyodalomtól. A színekre épülő festésmód lobogó, örömteljes, harsogó, ugyanakkor lendületes, ellenállásokat győz le, darabos és brutális is. Megható a rajongása, imponáló az önállósága, a színei az élet örömét harsogják, de ugyanakkor a színek az „anyagba szorultak”.

Sáfrány Imre: Őnarckép

Anyagszerűségük visszahúzza, „képtelenek repülni”, sóvárogják a szabad, lebegő látványt. Sáfrány ebben a fázisában is földközelen maradt, távol álltak tőle az atmoszférikus könnyedségek, az áttetsző színek. Témái között leggyakoribbak a szántóföldek, a tárgyak, a csendéletek, az arc képek. Nagyon is tiszteli az anyagi életet. Azonosul a földdel, de színei az élet iránti szeretetét hirdetik. Vaskos rajongás, melyben „magunkra ismerünk”.

Sáfrány élénk és ellentmondásokkal teli életműve ma már, nagyobb távlatból, tisztábban látható, és látjuk is: különválasztható benne az, ami a folytonossághoz tartozik, attól, ami a folytonosságot megszakítja. Tehát tehetségének lényegét megkülönböztetjük attól, amit a környezet adott, elvett vagy követelt tőle. Leválasztjuk eredeti tehetségéről a konfliktusokat, művészeti nézeteinek igazáért vívott harcait. Művészete és nézetei a látvány és a polémia, a hangosság és a színesség, a bohém élet és a hagyományok tisztelete között alakult ki. Művészete az életével volt azonos, és így naponta vívta meg mind egzisztenciális, mind művészeti harcait. Legfőbb élelsruksége a szabadságélmény, amit naponta újra és újra meg kellett valósítania. Művészetének ez különösen jelentős vonása.

Művészetét egyetlen mércével nehéz felmérni, mert életművét közbeeső fázisok szövik át. Festményei mellett kollázsai és applikációi is jelentősek. Ezekben az intellektuális játék, az ízlés és a szellemesség sziporkázva jelenik meg. De az elmúlt 25 év alatt életműve fővonulata mindig a festészet volt.

Festészetét a kifejezés szabadsága, az előítéletektől való mentesség, a szín fölszabadítása, a vastag és magas festés, vagy a faktúra típusai szerint tekinthetjük át és értékelhetjük. Ez a festői szabadság két évtizeddel ezelőtt meghökkenítő volt, megértéssel, de tiltakozással is fogadták. Az esztétikai és művészeti nézetek túl gyors változása kellett volna ahhoz, hogy Sáfrányt „mindenki” megértse. (Ki az, aki ilyesmit mer a publikum szemébe dobni? — írta egy újság.) Fölháborodást keltett Szabadkán is. De ugyanakkor a művészetre terelte a figyelmet, és Sáfrány festészete és bohémisége foglalkoztatta a közönséget. Polemizált és művészeti kérdésekről írt, nyilatkozott, közvéleményt formált, és hozzájárult a vajdasági művészeti élet kialakításához. Mindenét adta, azzal, hogy meggyőződéssel alkotott, amikor festett és amikor írt.

Művészete eredeti vonásait talán gyerekkorában kell keresni. Többet tanult önmagától, és valószínűleg azoktól, akik bátorították, mint „másoktól”. Az akadémiát az újvidéki főiskolával cserélte föl, mert itt nagyobb volt a szabadság. A főiskola akkor mentes volt az akadémiai körtöttségektől, mint általában az új intézmények. 1951-ben tagja lett egy belgrádi művészeti csoportnak (Samostalni), amely az ULUS-on belül alakult meg.

Sáfrány koraerő és gyorsan élő művész. 1955-ös párizsi tartózkodása

alatt festett képeit, majd azt követően az itthoni alkotásait is nagy sikerrel állította ki. Az újságpapírra festett képek, a mulandó anyag, a sziporkázó és rögtönző festésmód, a gyorsan tovatűnő jelenségek, az élet változásait, az élet szépségének mulandóságát jelképezték. Ez az életszemlélet a líraiság, az érzékenység és érzékiség, a pátoasz művészi magatartásformáiban nyilvánult meg. De Sáfrány a jelenségvilágból, „a földi szenvedélyektől” (s ebben kezdeti lépéseinek ellentéte figyelhető meg) az ízlés, az ötlet, a szellemesség felé fordult. Kollázsjaiban közeli és bensőséges művészetet alkotott, melyben minimálisra csökkentette az eszközök számát, hogy szellemességét jobban kifejezésre juttathassa.

Ellentétes mozgásokon alapszik Sáfrány művészete, s ha részeire bontanánk, akkor az anyag és a fény fogalmi köré lehetne csoportosítani művészetének elemeit. Ez ugyan túl általános megállapítás, de ebből kiindulva közelebb juthatunk Sáfrány művészetének megértéséhez és szerepének fölméréséhez. Motívumainak tárgyi jellege van; tárgyainak egyszerű formája egyszerűbb és rudimentálisabb már nem is lehet, a jelek (a szignum) világát közelíti meg. De anyagszerűségük annál dúsabb; túllépi a tapasztalás és a látás jelenségi határát, és az „érzékekhez tapad”. Sáfrány nem elégszik meg valaminek a meglátásával és tudomásul vételével, hanem bekebelezi, birtokba kívánja venni; azonosul az anyaggal. Ez a hitelesen paraszti, ősi „tenyeres-talpas”, földszagú magatartás elégedetlenséget váltott ki a finom látvánnyal megelégedő, intellektuális, esztétikai nézeteket valló kultúrközegben; más Sáfrányt vártak. Ilyen flamand vagy rubensi érzékiség nálunk, a Vajdaságban, bizonyos változatokban előfordul ugyan, leginkább Konjović festészetében, de ott drámai feszültséggel párosul. Sáfránynál viszont nyíltabban és gyermeki bájjal van jelen a vaskos életerő. Anyag a szín is, Sáfrány az anyaggal élni tud, érzékeit kitölti, de az anyagot a színessége által jelenségként fogja föl. Lelki, artikulált érzelmi minőségeket vált ki a szín. Az ábrándok, a költői hangulatok a szellem szféráiba lendülnek a színek által. Sáfrány művészetében a mesélő, tiszta lelkű, gyermeki világ valósul meg, melyre nemcsak mint valami távoli reményre gondol, hanem amihez közel érzi magát, vagy vissza tud hozzá jutni. Egyszóval, a színek víziójának irányába vártuk a művész fejlődését. Várható volt, hogy Sáfrány az anyagból a szín útján jut el az üdvösséghez, vagyis hogy lemond az anyagról és színes lírai hangulatművészetet alkot meg. De nem így történt.

Legszembetűnőbb volt kezdetben a téma, tehát a tartalom változása. A hedonista életöröm után a tüskék és bogáncsok sorozata, illetőleg fázisa következett. Az anyag többé nem a szín fölszabadító irányába hatott. Az anyag nem tagadhatja meg magát, így csak rövid időre engedett Sáfrány a színutópiának, és az embert emésztő tapasztalati világ felismerése a gyarlóságok felé vezette. A tüskék és bogáncsok fejezték ki a valóságot, amit a festő „érezni kezdett”. A spektrum új színei (barnák, földszínek,

szürkék) a „kárhozatra”, a hétköznapiságra ébresztették. Ez az igazság. Sáfrány fokozatosan a tónusfestés felé haladt, de a színikitörésekről ott sem mondott le, viszont kompozíciója tovább tagolódott, szervezettebb lett; erre készítették szemléletének változásai, és szellemének új térfoglalása. Művészetében az őt jellemző ellentmondások végső és dialektikus sarkítása alakult ki. Az irracionalista ellentétet, mint minden ilyen folyamatban, logikusan várható volt. A virágcsendéleteket, a virágok az ablakban vagy általában a virágot ábrázoló képeit, a magyar népművészet inspirálta. A naiv, egyszerű régmúlt világa gyógyír volt a tuskék világa után. A tuskék korszakában még hős volt, most intim lírikussá lett. Sáfrány a 18. század hangulatát népdalszerűen idézi meg kis képein. Ekkor „megható szerénység” jellemzi, amire művészetében Sáfrány egyébként gyakran kötelezte magát. A virág-képek fázisában mintha csak a kuruckor végére és a klasszicizmus kezdetére kívánna egyéni módon vigaszt lelni. Sáfrány akkor Bartók népzenei motívumainak felhasználására hivatkozott, ezeket kívánta a festészet nyelvéen megszólaltatni. Festészetének ez az erősen érzelmi beállítottságú fázisa megható... A szeretetét kínálja és adja, mellette tesz bizonyosságot, mégsem kellett, vagy csak keveseknek kellett. A csalódás érzése árnyékot vet, ami tónusfestészetében jelenik meg. Áttér az egy színnel való festésre. Csak önarcképére kell rátekinteni.

Vigasztalan helyzetében Sáfrány a művészetben talál szövetségest. Kereste-kutatta azt a jelképet — a sámánt —, amit „közbe kell iktatni” és közvetítésével választ kaphat kérdéseire, megvilágosodhatnak előtte a dolgok, vagy eljuthat ahhoz, amivel együtt született és aminek be kell teljesednie. A sámán az igazság földeítésében és fölismerésében támogatja. A sámán fölkeresi a szellemeket, hogy tőlük bizonyos kérdésekre választ kapjon. Ez a révület állapota, a megszállottságé; a lélek elhagyja a testet, hogy később visszatérjen. Ez az élmény fokozatosan fejlődött ki Sáfrány festészetében, mígnem szimbólumként megnevezhette s tudatosíthatta. A festés és a lélek, az anyag és a szellem között közvetít a sámán; az anyagi és a szellemi dolgok sáfárja. A sámán lelke elhagyja önkívületben lévő testét, fölkeresi a szellemeket, azok fölvilágosítást adnak neki, s amikor a lélek visszatér a testbe, megszállja a sámánt, és közvetít, vagyis megnyilatkozik. Sáfránynál a szín az anyag jelensége csupán, a szín a lélek, de közöl is a szín, informál, a kérdésekre válaszokat ad. (Csak értelmezni kell tudni fizikában, lélektanban egyaránt.) De „önkívületben hagyja” az anyagot (a festő anyagát), és a sámán lebeg a térben a „test fölött”, még nem tért vissza a javaslással. Lehet, hogy fölvette a kapcsolatot a szellemekkel, látja vagy tudja az igazságot, de még nem szállta meg a testet, hogy fölvilágosítsa azt.

Ma Sáfrány művészetében az egykori „fejletlen” és naiv elemek, különösen a forma, nem jelent hátrányt. Merészségét, bátorságát látjuk meg benne és becsüljük. De lehet, hogy a vajdasági festészet háború utáni

gyermekkorához vágyódunk most vissza. És a naivitás nagy erényt jelent. Általa nem a Sáfrány-festmények, a képek, hanem az út, az életműhöz vezető út jut előtérbe. Ez a tanulságos, nem annyira a látvány.

ACS József

Miután a döntést meghoztuk, igyekszem így visszaemlékezni Sáfrány Imre művészetének elmúlt huszonöt esztendejére, ahogyan az bennem él.

Sáfrány Imre művészetében a sokrétűség dominál; arcképein, figuráin, tájain és a csendéletein át szabadon, magabiztosan és főként merészen válogatja témáit, mondanivalóját is ugyanilyen merész festői módszerekkel fejezi ki. Ez életfelfogásából, művészi hitvallásából ered.

Már egészen fiatalon fejlett képzőművészeti kultúrája volt: *arcképei*, a Kobalthajú nő, Vinkler Imre stb., széles ecsethúzásokkal készült festmények, amelyekben finoman érzékelteti a térbeliséget is. Ezekben a festményeken a nagy, mélyen ülő szemek és a száj az, amire Sáfrány különösen ügyel, talán úgy is mondhatnánk, a szem és száj a modell jellembeli ki-fejezője. *Figurái*: kocsisok, hóhányók, általában kissé groteszk formák. Ezekről tud festőnk egyszerűen, a rá jellemző széles gesztusokkal lenyűgöző élményt teremteni. Sáfrány kedvenc témái a korzó (sétány), a szabadkai városháza, a gyöngyeni szállások, a jellegzetes világos palettán, vastag pasztás felületekben ágyazott formák. A részletek nincsenek aprólékosan kidolgozva, mégis meggyőzően hatnak. Éppen ezeknél a képeknél kell kiemelni a vertikális és horizontális komponálás nagyszerűségét, amivel a kis méretű képein is monumentális hatást tud elérni.

Sáfrány csendéleteinek fő erénye, hogy érzékkel, mértékkel hangsúlyozza a tárgyak rajzosságát és plasztikusságát. Temperái és vízfestményei az erősen felhígított színek miatt „átlátszóbbak”, de a telítettebb felületen mindössze néhány vonással is élményt tud varázsolni. Mindezekben nagy szerepet játszik a szimbolikus jelek használata.

Innen jut el Sáfrány a kórok és számártüskék világába, abba a világba, ahol már teljesen szabadon kreálja ezt az ágas-bogas világot és amely híd is egyben a Sámánok világához. Itt már nincsenek utánozható példák, itt Sáfrány Imre állít fel új esztétikai normákat.

PETRIK Pál

Sáfrány Imre minden bizonnyal azoknak a modern vajdasági festőknek a csoportjába tartozik, akiknek munkásságával e vidék képzőművészeti életének nagy perceit tudjuk dokumentálni. Egészen konkrétan: ezek a Sáfrány Párizsból való hazatérése utáni, tehát az 1955 körüli évek, ami-

kor festők szabadon és gátlástalanul hirdette a modern művészetet, nem törődve az akkori közönség és részben a kritika még konzervatív véleményével. Valamennyien zavartan álltunk Sáfrány 1955-ös Párizsi bolyongások és az egy évvel később megrendezett Vajdasági szántók és mezők című kiállításán. Nem véletlenül.

E két kiállítás aligha volt a párizsi hatások szülte mámor rövid életű festői eredménye, hanem logikus következménye a nálunk akkoriban kialakuló, az avantgarde kifejezési forma iránti rajongásnak.

Kezdve a gimnáziumi évek konvenciómentes alkotásaitól, Sáfrány mindig az események sodrásában volt. Már 1952-ben szerepel a Samostalni néven ismert, új kifejezési formákat kutató csoport tárlatán, s ugyanebben az évben részt vesz az első háború utáni vajdasági művésztelep, a zentai művésztelep létrehozásán.

Sáfrány képeiben, esszéiben és fellépésében is olyan embert, kitartó képzőművészt ismerünk meg, aki mindig és mindenben az újat, az egyéni hangot igyekezett megtalálni. Az ő munkássága a bátor törekvéseket példázza, egy olyan vidéken, ahol a képzőművészet terén sok kezdeményezés történt ugyan, de egy kissé mindig vidékies maradt.

A nemrégiben megrendezett, festői munkássága 25 évének szentelt retrospektív kiállítás ékesen bizonyítja mindezt. A „kis dolgok” iránti vonzalma és ezen belül a kifejezés, amely könnyedségével annyira magával ragadó, hogy szinte mindenkiben felvillantja a kreatív munka iránti hajlamot. Temperái, olajfestményei, kollázsai és faliszőnyegek optimizmust sugároznak, annak ellenére, hogy a szimbolikus formában a nem éppen kényelmes életről vallanak. Ettől függetlenül képei humánus vallomások az emberhez közel álló dolgokra, az örömeiről például.

Képei mintha egyetlen lélegzetvételből születnének. De nem elhamar kodottak. Az öt megragadó pillanat eredményei. Sáfrány is, akárcsak a művésztelepeken felbukkanó festők többsége, a mi környezetünk modern, tehát kíváncsi dolgozóinak fest. Sáfrány némileg „sámános”, illanó, előreláthatatlan és élénk ritmusú jelenlétét képzőművészetünk életében ezúttal a Forum-díj nyugtázza, de ez a díj egyúttal a hatvanas évek képzőművészeti élete átalakulásának is elismerése. Sáfrány retrospektív tárlatához mérhető újabb festői bemutatkozások mondhatnak majd sokat erről a dinamikus és jelentős időszakról.

Most áprilisban, véletlenül ugyan, de valahogy minden a sáfrányi gyorsaság stílusában történt. Besoroltuk a legérdemesebb vajdasági képzőművészek közé, mégpedig az írók javaslatára is, mert ő minden bizonnyal író a festők és festő az írók között, vidékünk kiteljesedett alkotója.

Bela DURANCI

KRITIKAI SZEMLE

KÉPZŐMŰVÉSZET

A MAI HORVÁT KÉPZŐMŰVÉSZET

A belgrádi Cvijeta Zuzorić Múcsarnokban Zdenko Rus kritikus és művészettörténész válogatásában és rendezésében bemutatják a mai horvát képzőművészek alkotásait. A hetvenes években keletkezett festmények, szobrok, grafikák kaptak helyet a kalemezdani kiállítási termekben. A tárlat — a mindentől egy keveset elv alapján, egyúttal azonban igen szigorú válogatásban — áttekintést ad a mai horvát képzőművészetről, bepillantást enged lényébe, az alkotók törekvéseit, keresését, eredményeit szemlélteti. Nemcsak hosszmeteszlet ez, hanem keresztmeteszlet is: nevek és technikák, témák és koncepciók alkotják a kiállítás rendszerét; csoportok, irányzatok, iskolák, művésznemzedékek összefüggéseiből, kapcsolataiból, küzdelmeinek jeleiből, kölcsönhatásából, átalakulásából áll össze az egész képe.

Zdenko Rus három részre tagolta a kiállítást: az absztrakt irányra, az új figuratív művészetre és az egyéni stílusokra. A kiállítás alapján nyil-

vánvaló, hogy nemcsak ez a felosztás lehetséges, hanem nemzedékek szerint is csoportosítani lehetett volna a kiállítás anyagát, vagy akár a művészek vonzódásai szerint. Mert például Vojin Bakić, Dušan Džamonja, Kosta Angeli Radovani, Šime Vulas szobrászok, Ivan Generalić, a naivak atyja vagy Oton Gliha festőművész különálló, önálló egyéniségek, iskolát jelentenek, Ivan Picelj, Vjenceslav Richtert, Aleksandar Srnecot még most is összefűzi az egykori Exat 51-hez való tartozás, néhányan pedig a Biafra csoport tagjai. A nemzedéki hovatartozás nem esztétikai mérce, de nagyon érdekes képet kapunk a horvát művészekről, ha körük szerint csoportosítjuk őket. Generalić, Kosta Angeli Radovani, Gliha, Prica, Frano Šimunović, Bakić az idősebb nemzedékhez tartozik, majd jön az első világháború utáni nemzedék: Džamonja, Knifer, Murtić, Picelj, Srnec; mind nagy egyéniség, mind a maga útját járja. A harmincas években születettek közül Vasilije Jordan, Šime Vulas, Miroslav Šutej állnak egymagukban, eredeti alkotóként. A felszabadulás után indulók vagy az akkor születettek majd mindannyian figuratív művészek. Az absztrakciót, úgy látszik, az idősebbeknek hagyták, időszertültennek tartják. De nem választják az egészen egyéni utakat

sem. Túlságosan hat rájuk napjaink valamelyik művészi iránya.

Eltekintve nemzedékektől és irányzatoktól, csoportoktól, izmusoktól, a mai horvát művészek szenvedélyes alkotók, fáradhatatlan kutatók. Džamonja patinás, csigavonalú szögkompozíciója, Fišter áttetsző geometrizmusa, Jevšovar nagy erőből árulkodó színmasszái, Dean Jokanović Toumin misztikus absztrakt portréi, a Knifer egykori meandereiből megmaradt jelszerű függőlegesek, Murtić újabb tűzhányókitörései, Richternek — óhatatlanul B. Szabó felidéző — hatalmas hurokgrafikái (talán a legjobb grafikák a kiállításon), melyek tájakat és mikroszkopikus fotókat egyaránt élénk varázsolnak, s a művészi munka, elszántság, következetesség és kitartás példái, Srnc mozgó objektumai — persze hogy csak a régebbi törekvések reminiscenciái —, Šutej összeszerelt grafikájának újabb változata — az absztrakt irány képviselőinek alkotásai, ezen túl a mai horvát, a mai jugoszláviai művészet kimagasló és maradandó eredményei. Az új figuratív irány hívei közül Milan Bogojević részlethalmazása, Danijel Butala aprólékos építkezése, Jadranka Fatur jellegzetes új figuratív autóbushátásója, Gračan és Vučo pusztuló figurái, Ratko Janić-Jobo lírai realizmusa, amely a metafizikus festéssel tart rokonságot, Nikola Koydl és Jure Labaš szürrealizmus felé hajló — vagy attól távolodó? — vásznai, melyeknek színei és valórjei megragadók, Ratko Petrić Tájnak nevezett — legalábbis meglepő — objektumai, Svan Vu-

jić új felfogású színes szobrai a legdivatosabb irányokról tanúskodnak. És épp ez bizonyítja, hogy az új figuratív művészetnél nem lehet megállni; a szocialista realizmusnak egy kulturáltabb változatához innen éppúgy el lehet jutni (Vlado Jakelić), mint a konceptualizmus-hoz (Ivo Friščić).

De talán a nagy egyéniségeket, a külön utakon járókat kellett volna mindenekelőtt megemlíteni, akiket Rus is külön terembe helyezett: Radovani — néhány kis méretű, de erőteljű duzzadó figurája —, Generalić filozófiai tanulmányának beillő 1975-ös Onarcképe, Gliha kőkerítéseinek legújabb változatai — mintha az impresszionizmus eredményeiből táplálkozna, vagy az impresszionizmus még ismeretlen lehetőségeit szeretné felfedezni —, Vasilije Jordannak a régi mesternek technikájára emlékeztető sejtelmes vásznai — a kiállítás legkiválóbb festményei —, Vulas lebegő fatömbjei. Valóban „különböző stílusok”, ahogy a rendező nevezi őket, de a horvát művészet csúcspontjai is.

Milyen kár, mennyire érthetetlen, hogy Miļjenko Stančićnak egyetlen képe sincs itt! Ha valaki, akkor ő hiányzik a kiállításról. (Talán azért maradt ki, mert nemrég Belgrádban önálló kiállítása volt?) Persze egy-két naivat is el tudunk volna képzelni a Cvijeta Zuzorić termeiben Generalić mellett.

Sokoldalú, sok irányban halad a mai horvát képzőművészet. A belgrádi kiállítás ezt beszédesen bizonyítja. S ez a legfontosabb, legrokonoszevebb: a figyelés minden

irányba, a figyelés befelé, a nagy befogadóképesség és szenzibilitás, mely új formákban találja meg a maga lemegfelelőbb kifejezését. És ha a jelenlegi tendenciákat mérlegeljük, úgy látjuk, hogy a most — persze nem uralkodó, csupán — „menő” irányzatok előbb-utóbb végleges állásfoglalásra készítetik híveiket; egyszer választani kell, egy-

szer mindenkinek meg kell találnia a maga útját — s az nem lehet a túlhaladottnak az újjáélesztése —, eltekintve attól, hogy Krsto Hegedušić iskolájához tartozott vagy sem. A következő hasonló jellegű kiállításon talán már meglátjuk a fejlődésnek várakozásainkat igazoló eredményeit.

TOMÁN László

F I L M

MAGÁNBŰNÖK, KÖZERKÖLCSÖK

avagy

Jancsó Miklós és a népszerű film

A jancsói életműben a fordulópont kétségkívül az 1962-es év, amikor az *Oldás és kötés* című film készült, amelyben a rendező megtette az első lépéseket, hogy az *Igy jöttemben* (1964) tovább haladhasson a megkezdett úton — egyéni, sajátos filmstílusának körvonalait fokozatosan láthatóvá téve — egészen a nagy „felfedezésig”. Az 1965-ben készült *Szegénylegényekben* már együtt van mindaz, ami egyedülállóan csakis az övé: a jellegzetesen jancsói képi beszéd és parabola. Ez a filmtörténeti jelentőségű formai és tartalmi megújulás azonban csak egyik enzime volt az egész európai filmkultúrát átható egészséges, évtizedekre előremutató erjedésnek. A 60-as évek elején ismét újjászületett az intellektuális filmművészet a filmtörténet legnagyobbjai (Fellini, Antonioni, Bergman, Alain Resnais, Pasolini stb.) közreműködésével. Természetesen a „fogalomvá vált” világhírű magyar filmrendező, Jancsó Miklós is ebbe a sorba tartozik, és ő maradt néhány más nagyság mellett a legtovább hű kifejlesztett ábrázolásmódjához, melynek közegében „az érzéki-intellektuális közvetlen dialektikáját hívja életre, kikapcsolva, elfojtva az érzelmi közvetítést” (Gyertyán Ervin: *Jancsó Miklós*. Kortársaink a filmművészetben). Ezért lett ábrázolásmódja sokak számára nehezen befogadhatóvá, de még többen tekintették érthetetlen kuriózumnak. A jancsói filmnyelv lombosodásával, virágba borulásával párhuzamosan kialakult egy szűkebb körű „olvasótábor” is, a Jancsó—Hernádi-filmek

Rendező: Jancsó Miklós, szövegkönyvíró: Jancsó Miklós és Giovanna Gagliardo, operatőr: Tomislav Pinter, szereplők: Balázsovits Lajos, Pamela Villorrese, Franco Branciaroli, Therese Ann Savoy, Laura Betti és Ivica Pajer.

nézőközönsége, a hívők kasztja (lelkes amatőrértelmezők, esztéták, kritikusok, szociológusok, történészek, irodalmárok stb.), de ellentábor is született: a Jancsó-ellenzők nem kevésbé rangos képviselőikkel. A mozi látogatók legszélesebb, legtömegesebb rétegeit megfosztva a jancsó-i képköltészet élvezetétől a szerzőpár, Jancsó és forgatókönyvírója, Hernádi Gyula, egymás után teremtette a remekműveket és velük egyszerre egy új rituálét is, a szocialista rituálét. Az ihletet a régi görögök művészetében fedezték fel, mert hisz „azok jól tudták — mondta Hernádi Gyula saját prózájáról beszélve az *Élet és Irodalom*nak adott interjújában —, hogy a forma az tartalom is, és a tartalom csakis a forma által magasztosulhat rituálévá”.

A forma és tartalom ilyen jellegű organikus összeszővődése csakis egy szűkebb csoport csodálatát és tetszését mondhatta magáénak, de a törekvés, hogy filmjeivel egy szélesebb közönséghez szóljon, már régóta jelen volt a Jancsóval folytatott legkülönbözőbb beszélgetésekben. A stílus megújító tendencia egy olyan művész esetében, mint amilyen Jancsó, csakis az előző filmek szerves folytatásaként, azokhoz hihetetlenül sok hajszálvékony, de eltéphetetlen szállal kötődve alakulhatott a körülmények és lehetőségek fedezete mellett. A *Magánbűnök, közerkölcsök* című legújabb Jancsó-film olasz—jugoszláv koprodukcióban készült, és benne a megújítás eredménye kétségtelenül elérte a vágyott célt, hogy a film ne csak egy vékony réteg kisszámú nézőjéhez szóljon, hanem népszerű alkotás legyen. Ez az átalakulási folyamat a 70-es évek elején már több jelentős filmalkotó (néhányuk nevét már említettük) alkotóműhelyében lejátszódott. Ezek „megalkuvásáról” beszélt maga Jancsó néhány évvel ezelőtt az *Új Szymposionban* (110. szám):

„(...) az intellektuális filmművészet, ha nem is volt széles közönsége, azt akarta elérni, hogy az emberek nyugtalanok legyenek, egy ma készült sokk-hatású film mást akar. (...) azt akarja elérni, hogy a közönségnek ne legyenek problémái a világgal. *Ugyanez vonatkozik a jó pornográf filmekre.* Pasolini legújabb filmje valóban intellektuálisan pornográf és szép, de nem éri el a régi filmjeinek hatását, amelyek esetleg kevésbé voltak sikeresek a közönség szempontjából, de érezni lehetett, hogy azokból a szerző világ elleni dühe szól. Most pedig érzem, hogy *a közönségnek okozott meglepetés nem egyéb, mint amit a kispolgár kíván, nevezetesen, hogy nyugodjon meg.*” (A kiemelés az enyém).

Elemzésünk egyik alapvető szempontja: az idézett Jancsó-velemény kimondta mérce alapján vizsgálni a kétségtelenül megújulási törekvéseket viselő koprodukciós művet.

A film címe, *Magánbűnök, közerkölcsök*, már első hallásra az előző Jancsó-filmek címét juttatja az ember eszébe; ezáltal is főnévvel jelezte a film tartalmát a rendező, „kifejezve azt a tárgyiasult szemléletet, amely a Jancsó és témája viszonyát, a jancsó-i alkotómódszer, ábrázolás,

a stílus hangsúlyozott objektivitását általában jellemzi” (Gyertyán Ervin: i. m.).

De ahogyan líraiságával az *Igy jöttem* kilóg Jancsó filmjeinek sorából (kivétel két utolsó filmje), úgy fedezhető fel utolsó filmjeiben a film lírizálódása, ami a *Még kér a nép*, a *Szerellem*, *Elektra* és a *Magánbűnök, közerkölcsök* c. filmekben képes volt összetartani és átívelni a konkrét realitást és az álmodott, vágyott jövő között feszülő messzeséget s ellentétet. És éppen e három filmben utópiaként megjelenő távlat és remény tudatában beszélhetünk negatív előjelű vagyis ellentétes jelentésben „karate trilógiá”-ról (Jancsó nevezte így a *Sirokkó*, az *Égi bárány* és a *La Pacifista* hármast, bennük ábrázolva a jobboldaliság természetrajzát), mert egészen bizonyosan összetartozik a három film, létrehozva a *baloldaliság természetrajzának* a trilógiáját. A baloldaliság három lehetséges modellje, a baloldali forradalmak pár típusa és megjelenési formája sejlik föl a nézőben ezeket a filmeket látva.

A film cselekménye a Schwechat völgyi Mayerlingben lejátszódott tragédia újraértelmezett zárótétele: I. Ferenc József és Erzsébet királyné egyetlen fiának, a magyarbarát és az udvari liberális kör egyik vezérének, Rudolfnak Vetsera Máriaival titokzatos körülmények között végrehajtott öngyilkossága. Jancsó szerint azonban a mayerlingi vadászkastélyban valójában véres leszámolás történt a fiatal trónörökös és szűkebb baráti köre, valamint a Ferenc József-i önkényuralom között. Ez a kritikus hozzáállás a történelmi eseményekhez és Jancsó művészi látás- és ábrázolásmódja sajátos egységet alkotva elegyedik egymással, hogy napjaink realitásából is kiszakítson egy szeletet parabolába formulázva azt. Egyelőre még csak annyit szóljunk erről a történelmi paraboláról, hogy az a *Magánbűnök, közerkölcsök*ben is képes volt olyannyira elvonatkoztatni az ábrázolt kort, hogy meggyőző hasonlóságot villanthatott fel napjaink létező jelenségeivel.

A film témája a jancsói monománia: a hatalom, a *konzervatív* hatalom és a vele való szembefordulás lehetősége, eredménytelensége és az utópiában megvalósuló sikere. „Minden filmünk — fogalmazta meg Jancsó monotonematikus ’megszállottságát’ — tulajdonképpen egy dologról szól: a becsapás és a félrevezetés művészetéről, a hatalom visszaéléséről. Az intézményről... Ez a hatalom akár egyházi, akár világi, egyforma eszközökkel dolgozik.”

A *Magánbűnök, közerkölcsök* egy kisszámú arisztokrata fiatal udvari forradalmának a „fináléját” tárja elénk anélkül, hogy részletesebb magyarázatot fűzne a mozivásznon látottakhoz. Csupán egy rövid párbeszéd informálja a nézőt a lezajlott összeesküvésről (?), forradalomról (?) vagy talán valami egészen harmadikról, és hőseink annak következményeit várják, semmit sem áruelve el benső érzelmeikből. Tehát a néhány mondatos közlés inkább elködösíti az eseményeket, de éppen ezért a néző annál szabadabban aknázhatja ki asszociációs készségeit, és annál

biztonságosabban támaszkodhat egyéni gondolataira. A néző tehát a szereplőkkel való azonosulás helyett inkább a szembesítést vállalja, a konfrontációt gondolataival és önmagával. Mivel a történettel sem identifikálódhat, szabadon értelmezheti mindazt, amit lát: a meztelenséget, az orgiát, a „játékok” végleiteit és a film végén eldördülő pisztolylövéseket is.

A mű három, kb. egyenlő hosszúságú, de annál több mozzanatban eltérő szerkezeti egységre osztható. Az első két rész között az átmenet akadálymentes és egy természetes kibontakozás eredménye. Az elégedett, közömbös arcú, addig pucéran heverésző Rudolf (Balázsovits Lajos), kezdetben lassú tánclépései, mozdulatai a zene ritmusának a hatására felgyorsulnak, és így a film ritmusa is felgyorsul, hogy a második részben a zene, a tánc, a legkülönbözőbb mozgások elérjék maximális ütemüket. Az ébredést hihetetlen erős ritmusváltás követi: a lentóban előadott gyászindulók kíséretében minden mozgás lelassul, álomszerűvé válik az opálos színekkel, szürrealisztikus képpel záruló film; a fáradt szomorúság és az utópia paradox kettőssége siklik a selymes pázison két fekete koporsóba zárva, akárcsak a *Szerelmem, Elektra* hősei a vörös helikopteren. Ki tudja, hova? Mi nézők, elhagyva a mozit, szabadon válaszolhatunk, mindenki a maga ízlése szerint, a feltett kérdésre.

Már említettük, hogy a filmcselekmény elkezdésekor már valójában minden elvégeztetett és eldöntetett. Egy kudarcba fulladt összeesküvés halálárnyéka vetítődik hőseink sorsára, ők azonban a leger természetesebb nyugalommal terveznek, bíznak és hisznek. Ez a protestáló magatartás már az előző Jancsó-filmekből is ismeretes, éltetője pedig a hamis illúzió. Rudolf és testvére meghívják a bécsi arisztokrácia legelőkelőbb fiait és lányait Mayerlingbe, azzal a céllal, hogy ha a bájitaltól elkábulnak, az ösztönök felszabadulnak, lefényképezzék őket, és az orgián készített fényképekkel zsarolják a császárt barátaik szabadon bocsátásáért. Megérkezik tehát a monarchia „aranyifjúsága”, és a táncversennyel induló ünnepséget féktelen tivornya váltja fel. Ebben a bacchanáliában csak egy szabály van: a színtiszta igazságot szabad kimondani és eljátszani. Mindenki levetkőzött, csak a három testvér és a dajka van állig beöltözve, ugyanis ők az irányítók; fényképeznek és rendezik az egymást váltó jeleneteket. Eljátsszák és eljátszatják, amiért tegnap még lázadtak, mint cselekvő aktorok életre-halálra „játszottak”. Milyen is ez a vágyott társadalom?

Benne a hermafrodita Vetsera Mária a királynő; az üdvözlés; mellcsókolás, szabad nemi élet stb. Gyors vágások egész sorozata villantja fel egy utópisztikus, soha meg nem valósuló társadalom képeit. Mindezt úgy, hogy közvetett úton azt a világot is megismerhetjük, amely ellen ezek a fiatalok megpróbálták fellázadni. Játékuk azonban másról is mesél: bázisztalan palotaforradalmuk hiábavalóságáról és irrealitásáról, a

képzelet szülte elérhetetlen ország meddőségéről, abnormalitásáról, hiszen a kívánt ország „anyakirálynője” a hermafrodita Vetsera Mária.

Ezekben a jelenetekben fedezhetjük fel azt a művészi modellt, amely képes a konkrétban és a konkrétal (az újra értelmezett történelmi hagyomány) az absztraktot tükrözni. Mindazok a hamis illúziók, melyek hőseinknek azt sugallták, hogy a meztelenséggel, megbotránkoztató viselkedéssel, szexuális aberrációkkal eredményesen lehet lázadni a konzervatív, Strauss-keringós (a két tábor zenéje az első két részben közös!), hazug, kétszínű apák világa ellen, nagyon is emlékeztetnek napjaink ifjúságának arculatára. Az ifjúság legkülönbözőbb mozgalmaira, melyekben a világos célok hiányában talán csak a romantikus világlátás és önállósági vágy az egyedüli közös. Ahogyan Rudolfék kivonultak a mayerlingi vadászkastélyba, létrehozva egy, a „hivatalos” hatalom ellen lázadó hatalmat és rendszert (meztelenre vetköztek, megkövesedett szokásokat feje tetejére fordítottak stb.), úgy vonultak ki a hippik is a társadalomból, hogy munka nélkül éljenek, a gitárral, a virágokkal és a szexualitással törődve. Hatvannyolcban még ezekből a mozgalmakból vezethetett út a valóságos forradalom felé, de manapság — Jancsó szerint — ismét a konzervatizmus áporodott levegője uralja világunk légkörének legnagyobb részét, és az ellene irányuló lázadási hajlam is külsőleges, a belső energiákat könnyű levezetni haladó, előremutató ideológiák nélkül, akárcsak Rudolfék palotaforradalma esetében.

Amikor pedig Jancsó a Ferenc József-i abszolutizmus „hírszolgálatának” a módszereit eseteli, hangsúlyozva, hogy e fiatalok sorsában talán leginkább az a tragikus, ahogyan a „tömegkommunikáció” majd szándéka és célja szerint interpretálja halálukat, akkor szintén nem csak egy meghatározott korról, hanem szinte az egész történelmen végigvonuló jelenségről tudósít, és ez napjainkban igen aktuális figyelmeztetés. Az amerikai filmek külön is hangsúlyozzák a probléma súlyosságát.

Osszehasonlítva az utolsó három Jancsó-filmet — mint mondtuk, mindhárom a forradalom kérdésével foglalkozik — és ha a forradalmiasság fokát szeretnénk lemérni a filmekben szereplő piros szín hangsúlyozottságának eltérő fokával, akkor megállapíthatjuk, hogy a *Magánbűnök*, *közérkölcseiben* a sárga és a fekete szín dominál, és a forradalom vörös színe talán csak a leölt fiatalok vére; a *Még kér a népben* még a folyó is vérré változott.

Gyertyán Ervin, a *Filmkultúrában* megjelent cannes-i beszámoló írója, a zenét és a táncot ebben a filmben is régi funkciójában látja, csupán azok népi jellegét a bécsi valcerok, polkák, Strauss-melodíák, katonaindulók muzsikája váltotta fel. Állítása féligazság, mert nem minden esetben beszélhetünk csupán behelyettesítésről. A lényegesebb az, hogy a tánc itt elsősorban *tánc*, szórakozás. Igaz azonban, hogy gondolatközlő funkcióját csak részben veszítette el; az a többletenergia, amit még magában tárol, néha-néha a felszínre tör (pl. egy hatalmas ország nemzetei és

nemzetiségei villanak elének a csárdás, a kóló, a polka lineáris összefonódása láttán). A színészi mozgás „beszédes” megkomponáltsága nem annyira feltűnő, mint az előző filmekben, azért még érezteti hatását az egész filmen végighúzódó rendezői koreográfia (talán a legszebben megkomponált jelenet: a búcsúzó szolgálólányok „megrendezettsége”).

A megújított stílus legszembetűnőbb megnyilvánulása a valóság-szugesztio stilizáltságának a nagyarányú csökkenése, de — és itt ez a *de* nagyon is hangsúlyozott — az asszociációs jelrendszer, a gondolatokat megjelenítő képsorok továbbra is megmaradtak, kissé leszűkítve ugyan, mégis régi fényükben.

A *Magánbűnök, közerkölcsök* képes egy szélesebb közönséghez szólni, és népszerű film is lehet, de az is kétségtelen, hogy ez a közönség a sok „meglepetés” (meztelenség, nemi aberráció stb.) láttán nem fogja felfedezni a film második, harmadik... szintjén azokat a sokkoló tartalmakat, amelyekre az előző Jancsó-filmekben felfigyelt vagy ráérezett. Jancsónak ez a filmje „valóban intellektuálisan pornográf és szép, de nem éri el a régi filmjeinek hatását”, noha régebbi filmjeinek mondanivalója, a parabola itt is megvan, de az ismét egy kis csoport számára „szólal meg”.

Az egész film, a visszafogott stilizáltság, a sűrítés — artisztikum. Förlülmúlhatatlan képköltészet és rendezői látásmód, Balázsovits Lajos színészi teljesítménye stb. stb. „Meglepetések” és újabb „meglepetések”. Mindenesetre nem mindennapi élménnyel távozhattunk a filmszínházból.

HAJNAL Jenő

T Á J É K O Z Ó D Á S

ART IN THE MAIL

Palmerstone, Wellington, New Plymouth, Hamilton, Auckland, Wanganui, Masterton, Nelson, Christchurch, Invercargill, Napier és Gisborne lesz az állomása annak a nagy nemzetközi *mail art* kiállításnak, mely az év folyamán bejárja egész New Zealandot. A Palmerston North-i Manet—Watteau Galéria vállalkozása nyomán ez a távoli szigetország is reverzibilis úton bekapcsolódik a világ időszerű művészeti folyamataiba. A szervezők meghívására tizennyolc országból kereken háromszáz alkotó jelentkezett, s ez már önmagában véve is jelentős eredmény.

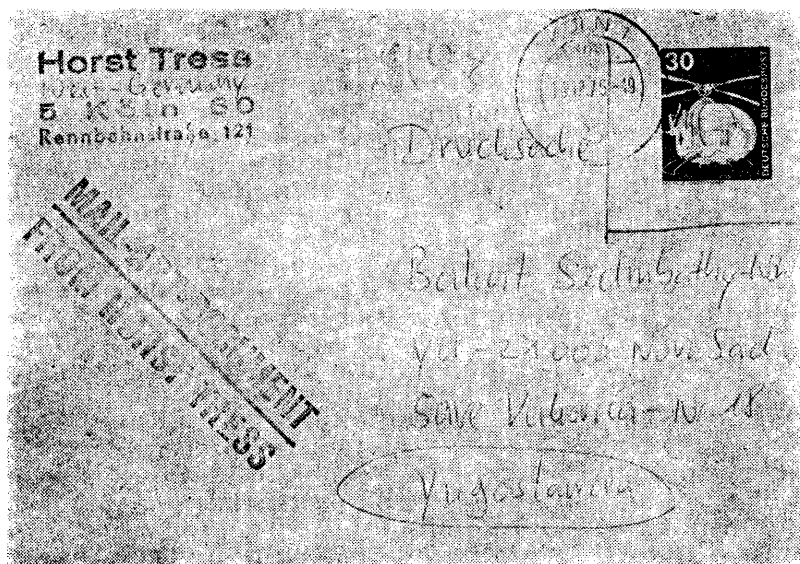
A *mail art* — postai művészet, művészet mint postai tevékenység — története az ötvenes évek közepén kezdődött, amikor a hivatalos képtárakat és gyűjtőket megkerülve egyes alkotók páratlan cipőket, festett

pulóvereket, kollázsból, montázsból szerkesztett művészi leveleket hoztak forgalomba, főleg egymás tájékoztatása érdekében. A hatvanas évek földalatti — underground — művészvilága az akkor *correspondence art*-nak, levelezés- vagy kapcsolatművészetnek nevezett alkotói tevékenységet legitim kifejezőeszközzé fejlesztette. Ennek a nem is annyira esztétikai, mint inkább etikai és kommunikációs újításnak a fő kezdeményezője, Ray Johnson például New Yorkban megalapította a Correspondence Art School-t. Jelentős szerepe volt Ken Friedmannak, a Fluxus csoport tagjának is. Az Egyesült Államok-, Kanada-, Európa- és Dél-Amerika-szerte felbukkanó mail art alkotók idővel több postai kommunikációs eszközt vontak be a művészetbe: levelezőlapokat, gumibélyegzőket, telefon- és táviratüzeneteket.

A mail art keretében működő alkotók a nemzetközi postai közlekedésben és áruforgalomban találták meg azt az új médiumot, mely többek között lehetővé tette számukra a hivatalos közegekből, a tekintélyharcból, a tőkeszerzésből és a sztárkultusból való önkéntes távolmaradást, önkizárást, de a teljes elhallgatás, a visszahúzódság, az alkotói erők visszafojtásának veszélye nélkül. Talán egyetlen, a kommunikáció szintjén vizsgált művészeti tevékenység sem kötődik annyira a hétköznapi harcához, az egzisztenciális helyzethez, az élet- és létformához, mint éppen ez.

Art and Marginal Communication című elméleti munkájában Hervé Fischer arra a veszélyre mutat rá, mely napjaink mérhetetlen tömegkommunikációs áradatában bizonyos egyéneket és szociális csoportokat megsemmisüléssel fenyeget. Ezt a cseppet sem könnyű helyzetet egyes alkotók a hírközlés, az értekezés jelentésének és fogalmának gyakorlati felülvizsgálásával, kijavításával kívánják megmenteni. Az új művészeti (és egyéb) kommunikációs rendszerek, mint a mail art is, többek között azokra az egyéneket és a társadalom peremén levő szociális csoportokat érintő létproblémákra kívánnak hangsúlyt helyezni, melyeknek bemutatását a kapitalista társadalomban a rádió, a televízió és az intézményszerű sajtó mindeddig visszautasította. A szabványosított művészeti rendszerek és javaslatok haszonelvű törekvéseivel ellentétben a mail art az egyén javaslatát igyekszik kanalizálni napjaink szellemi körforgásában. Így nem csoda, hogy az intézményszerű és bizonyos hatalmi háttérrel rendelkező, a piac és a reklámgépezet függvényeként ténykedő művészek lebecsülik és ócsárolják a szerintük közönséges, »művészetlen« postai aktivitást, melynek szószólói gyakran felteszik a kérdést: „Mit is csinálnánk, ha nem kommunikálhatnánk?”

Fontos aláhúzni, hogy a mail art nem új „világmegváltó” izmus, esztétikai vagy etikai irányzat, hanem a már meglévő nem konvencionális művészeti törekvések *terjesztésének, szétküldésének, elosztásának* minden eddiginél gyorsabb, közvetlenebb és hatásosabb módja, tehát a nemzetközi postát alkalmazó, a hivatalos és intézményszerű művészeti áru-

Horst Tress (NSZK): Világunkat a kommunikáció változtatja meg, 1975, levelezőlap

tárgyakat, gumibélyegzőket, fényképeket, színes diafelvételeket, levelezőlapokat és írásbeli dokumentumokat vittek a Palmerston North-i galéria címére. A világ távoli részein élő alkotók a verbális értekezést és a személyes kapcsolatokat mellőzve a legváltozatosabb, postai szállításra alkalmas anyagok alkalmazásával tájékoztatták egymást munkásságuk általános jellemvonásairól.

Marcel Duchamp jól sejtette, hogy kell lennie egy másmilyen, a XIX. század burzsoáziájának szalonjait, múzeumait és üzleti szellemű galériáit elkerülő útnak, mely a művészetet a kor követelményeinek megfelelően, már nem csak a kiváltságosok révén tudja felújítani. Boite-en-Valise című 1941-es alkotásában már ezt az elképzelést valósította meg: miniatűr alkotásainak és írásainak gyűjteményét dobozba helyezte, és zöld tokot csatolt hozzá. Ready made-sorozatai radikálisan megváltoztatták a művészet fogalmát, és a figyelmet annak természetére irányították. Már a Boite-en-Valise esetében a hagyományos művészethez fűződő „csodálkozást” az újításokhoz kapcsolódó „elmélkedés” váltotta fel.

A mail art végsőig nyitott kommunikatív rendszer, mely a világrészek közötti távolságokat, országhatárokat és nemzeti nyelveket áthidalva ötletek, alkotói kezdeményezések szabad cseréjét, bemutatását teszi lehetővé a legkülönbözőbb társadalmi-szociális csoportok és képviselőik

között, tekintet nélkül azoknak a társadalom, így a művészet hierarchiájában betöltött szerepére. A mail art alkotók a művészetet olyannak szeretnék, amilyenek Duchamp kérdő mondatában sejlett fel: „Készíthet-e még valaki is alkotást, ami nem művészi alkotás lenne?”.

Nem korszakalkotó, de mindenképpen a kor követelményeihez igazodó művészeti kommunikatív javaslat, mely új esztétikák helyett a már meglevők gyors és határtalan körforgását szorgalmazza.

SZOMBATHY Bálint

KRÓNKA

TITO ELNÖK ÜZENETE AZ ORSZÁG SZÍNHÁZAIHOZ. Az idei évtől kezdődően az újjáélt országos színházi fesztivál, a Sterijai Játékok első versenynapja a hazai drámairodalom és színjátszás, a jugoszláv színművészet napja lesz. Ezen a napon az ország valamennyi színházában felolvassák valamelyik neves társadalmi-politikai dolgozó, író, rendező vagy színész üzenetét, szövegét. Az első jugoszláv színművészeti nap üzenetét maga Tito köztársasági elnök intézte az ország színházaihoz:

„Szívélyes üdvözlétemet küldöm önöknek és minden színházi dolgozónak a jugoszláv színművészet napja alkalmából, amelyet az idén alapítottak meg, a Sterija Játékok kezdeményezésére.

A színművészetnek, talán jobban, mint más művészeteknek, megvan a lehetősége, hogy közvetlenebb kapcsolatban legyen a társadalmi közeggel, amelyből fakadt és amelyben társadalmi tevékenységét kifejti, a mindennapos emberi és társadalmi-politikai körülményekkel, a társadalom önmagáról alkotott tudatával. Ezért a színház szerepe rendkívüli jelentőségű nemcsak a művészeti és általában a művelődési közvélemény formálásában, hanem a társadalomnak mint kulturális közösségnek a továbbfejlesztésében is.

Korszerű színházunk kezdettől fogva nem kis mértékben járult hozzá a nemzeti öntudat felébredéséhez és fejlesztéséhez. A maga módján, művészi eszközökkel, bekapcsolódott a társadalom leghaladóbb rétegeinek a nemzeti függetlenségért és szabadságért, a zavartalan kulturális fejlődésért, a népek önálló és szabad életre való történelmi jogának érvényesítéséért folytatott széles körű és eredményes harcában. Népfelszabadító háborúnkban és forradalmunkban a színház, a fronton és a hátszágban egyaránt, a harcosok művelődésének és a nép széles rétegei, elsősorban a munkás- és parasztfiatalság forradalmi mozgósításának és öntudata fejlesztésének erőteljes tényezője volt.

A humanizmuson alapuló szocialista öngazgatású társadalomban, amelyet mi építünk, a színháznak kivételes jelentősége van. A színháznak a haladó társadalmi öntudat és a dolgozók iránti humanista viszony élharcosának kell lennie, és serkenteni kell mindannak az építő jellegű bírálatát, ami gátolja fejlődésünket. Ezt pedig úgy értheti el, ha hű tükré lesz a társadalmunkban végbemenő folyamatoknak és ha eltérhetetlen szálakkal fűződik egybe az öngazgatással és a társult munkával, mint szerves részük.

A színház mindig nemes és alkotó közvetítő volt a művészet és a nép, a nép és a művészet között, és ma is annak kell lennie. E tekintetben színházaink, a Sterija Játékok és más színművészeti intézményeink és rendezvényeink kiemelkedő szerepet játszottak. Am napról napra egyre bonyolultabb és felelősebb feladatok várnak rájuk, különösen, ha szem előtt tartjuk művelődésünk és általában társadalmunk egyre gyorsabb fejlődését.

Sok sikert kívánok a színházi dolgozóknak kultúránk és szocialista öngazgatású társadalmunk egésze javára.

Josip Broz "Tito"

JÓ RENDEZÉSEK, KIEMELKEDŐ SZÍNÉSZI TELJESÍTMÉNYEK. A címbe foglalt megállapítással jellemezhetnénk az április 14-e és 24-e között megrendezett Sterija Játékokat, s nyomban hozzátehetnénk azt is, hogy a 22. országos színházi fesztivál minden bizonnyal nívósabb, színvonalasabb volt, mint az utóbbi három-négy szemle. Már a kiválasztott nyolc előadás bejelentése után tudtuk, hogy ez a fesztivál a jó rendezések seregszemléje lesz, hiszen öt régebbi Sterija-díjas rendező kapott meghívást Újvidékről. Szerencsére a kiemelkedő rendezések mellé kiváló színészi teljesítmények is járultak, s ha a fesztivál kívánivalót hagyott maga mögött, akkor az az, hogy még mindig, pontosabban az idén sem lehetünk tanúi jó hazai szöveg megszületésének — bizonyítékaul annak, hogy a jugoszláv drámaírás még mindig nem lábalt ki hosszan tartó válságából. Bár jobbára mégis dicsérni kellene a fesztivált, nem lehet szó nélkül hagyni, hogy éppen a szemle két kortárs szerzőjének műve, Miodrag Ilić Puccs (a Belgrádi Drámai Színház előadása) és Velimir Lukić A döntés éjszakája című drámája (újvidéki Szerb Nemzeti Színház) keltette a legnagyobb csalódást, s volt meggyőzően a fesztivál két legsikerlenebb előadása. Olyannyira, hogy joggal vetődött fel a kérdés, miért is hívták meg a szemlére, mert velük a Játékok nem lettek gazdagabbak, sőt

az összbenyomásunkon is rontottak. Nemcsak a vértelen szöveg ellen emelünk kifogást, hanem a giccsbe kapaszkodó rendezés, az átlagosnál is gyöngébb színészi alakítások ellen is. A színészi alakítások mércéjét pedig már a rendezvényt nyitó előadás, Ranko Marinković A küklöpsz című regényének dramatizációjából készült előadás (zágrábi Horvát Nemzeti Színház) részvevői igen magasra emelték. Rade Šerbedžija, Boris Buzančić, Jovan Ličina, Zvonimir Zoričić és a többiek, a Kosta Spajić rendezte, minden bizonnyal színháztörténeti jelentőségű előadáson kiegyensúlyozottan, de magas szinten alakítottak, s hozzájuk hasonló teljesítményre már csak a szemlén részt vevő másik zágrábi együttes, az Utazó Színház társulatának tagjai — Rielja Bašić, Ana Karić, Fabijan Šovagović, Vanja Drach, Ivo Serdar és a többiek — voltak képesek, s Nikola Simić Pomet szerepében, a belgrádi Jugoszláv Drámai Színház, Miroslav Belović rendezte Dundo Maroje előadásán. Nyolc-tíz valóban kimagasló színészi teljesítmény és mellette egy sereg apró remeklésekkel teli alakítás minden bizonnyal elég súlyt adhat egy fesztiválnak.

A már említett két zágrábi és a belgrádiak Držić-előadásán kívül a szemle középmezőnyébe sorolható a celjeiek Ivan Cankar Szent Flórián-völgyi kísértetek című előadása, Mile

Koron rendezésében (Koron pontosan tíz évvel ezelőtt Sterija-díjat kapott e darab színre állításáért), továbbá a trieszti Szlovén Színház A köd bőre című előadása és a szarajevói kísérleti színházak fesztiváljának idei győztese, a Bitolai Népszínház előadásában láttott Mara menyegzője című dráma, amely Vladimir Kosztov azonos című regényéből készült.

E röpke szubjektív jegyzet után íme a lapzártakor érkezett díjak jegyzéke. A 22. országos színházi fesztivál zsűrije — Primož Kozak, Jevrem Brković, Gerold László, dr. Tvrtko Kulenović és Muharem Perović — a legjobb előadásá A küklopszt nyilvánította. A rendezésért járó díjat is A küklopsz színre állítója, Kosta Spajić kapta, és övé a színpadra alkalmazásért járó díj is. A színészek között kiosztandó öt díj tulajdonosai: Relja Bašić (a zágrábi vándorszínház tagja), Joana Popovszka (bitolai Népszínház), Rade Šerbedžija és Boris Buzančić (mindketen a zágrábi Nemzeti Színház tagjai) és Nikola Simić (belgrádi Jugoszláv Drámai Színház). A díszlet és jelmez díja Trieszbe került, Drago Turina, illetve Anja Dolenc tulajdonába. A köd bőre című előadásra nyújtottak elismerésül. A vígjátékért járó díjat a Csaruga előadása kapta, míg a Játékok különdíján két rendező osztozik, Miroslav Belović a Držić-vígjáték és Mile Korun a Cankar-dráma rendezője. A Játékok kerekasztalának díját is A küklopsz kapta. A bíráló bizottság — úgy tűnik, jogosan — az idén sem osztotta ki a legjobb mai színpadi szövegért járó díjat.

A JUGOSZLÁV KULTÚRA HÓNAPJA RÓMÁBAN. Giovanni Leone és Josip Broz Tito köztársasági elnökök védnöksége alatt tartják április 21-e és május 29-e között Rómában a jugoszláv kultúra hónapját. Az olasz fővárosban megrendezett nagyszabású

művelődési rendezvény kapcsán a két köztársasági elnök melegekedését fejezte ki, hogy a kultúra és a művészetek terén is mindinkább érvényesül a két ország közötti barátság és a jószomszédi együttműködés szelleme.

A megnyitó előtt mindkét részről hangsúlyozták: a rendezvény célja, hogy Olaszországban teljesebb képet nyújtsanak a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek művészeti eredményeiről, törkevéseiről és kifejezésre juttassák a jugoszláv—olasz baráti együttműködés és kapcsolatok magas fokát, különösen most, az osimói megállapodások becikkelyezése után és a belgrádi európai biztonsági értekezlet előtt.

A rendezvénysorozat mintegy harminc különböző rendezvényt ölel föl: filmbemutatókat, zenei, színházi és balettelőadásokat, kiállításokat, valamint előadásokat a művelődési és művészeti élet jugoszláviai, az öngazgatás alapjain nyugvó megszervezésének tapasztalatairól.

Az olasz közvélemény érdeklődéssel figyeli a rendezvényeket. Az olasz újságokban megjelenő alkalmi cikkek egész sora, a rádió- és tévéjelentések gyakorisága is bizonyítja ezt. Legtöbben egyetértettek azzal, hogy Róma tavaszi kulturális idényének ez a legjelentősebb és legtöbb figyelmet érdemlő rendezvénye.

TIZ ÉVE múlt annak, hogy városunk, szocialista autonóm tartományunk és országunk neves forradalmára, közéleti embere, írója, esztétája, akadémikusa, irodalomtörténésze és pedagógusa, az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének alapító tanára váratlanul és hirtelen elhunyt.

Akkor pótolhatatlannak látszott a hiány, amit maga után hagyott. S ma,

Elhangzott 1977. március 27-én, a Sinkó Ervin apatini szülőházánál tartott koszorúzási ünnepségen.

tíz év múltán immár az ő példáján is a régi igazságot tapasztaljuk: az igazán nagy emberi egyéniségek közösségi hatása sohasem korlátozódik csupán az életükre; a tettekben és magatartásformában, alkotásokban és példaadásban testet öltő szellemiségük a fizikai elmúlás után is termékenyítően hat. Pontosabban: termékenyítően hathat, amennyiben ez a szellemiség olyan társadalmi közegre talál, amely maga is termékeny.

A hiányérzetünket elfojtani nem, esetleg csak mérsékelni tudó Idő távlatából *ilyen* értelemben mondhatjuk tehát, hogy Sinkó Ervin forradalmi szellemisége sem halt el az emberrel: közéletiek és művészek, pedagógusok és más értelmiségi dolgozók, fiatal és idősebb nemzedékek jó néhányja az ő egykori aktivizmusából és ránk hagyott életművéből is merített és merít cselekvő és alkotó inspirációt. Zágrábtól Apatinig, Lendvától Újvidékig, Szabadkától Belgrádig s esetenként talán e földrajzi térségeken túl is.

Az emberi szellemiség jelentősége természetesen sohasem mérhető pusztán mennyiségi mutatókkal. Esetünkben azonban mégsem lehet szem elől téveszteni, hogy Sinkó Ervin az egyik első jugoszláviai kommunista volt; a Kommunisták Magyarországi Pártjának alapító tagjai közé tartozott; az 1919-es magyar proletárforradalom vezérének kiemelkedő ifjú közkatona; tevékeny antifasiszta; a Rab szigeti olasz zsidótábor illegális népfelszabadító bizottságának elnöke; Rab evakuációs bizottságának a ZAVNOH által kinevezett tagja, aki az olasz kapituláció és a tábor fölszabadulása után nyomban csatlakozik partizánjainkhoz; a jugoszláv Népfelszabadító Háború es népi forradalom részvevője 1943-tól 1945-ig, a teljes fölszabadulásig; eközben a legendás IV. hadtest korduni, likai és Karlovac környéki nehéz harci

útjának megjárója, ideológiai-kulturális beosztásokban; a felszabadulás után az autentikus, titói forraramunk élvonalbeli és szenvedélyes védelmezője a sztalin kominform rágalomhadjárata idején; számos jugoszláv — állami, köztársasági és városi — kitüntetés kiérdemlője stb. stb. S ugyanezen Sinkó Ervin több mint 30 kötetnyi írásos életművet is maga után hagyott, magyar és horvát szerb nyelven. S ebből mintegy 25 testes könyvnyi szépirodalom, tanulmány, irodalomtörténet, publicisztika és emlékirat a *válogatott*, legértékesebb Sinkó-művek sorozatába kívánkozik.

Apatin város dolgozói, felnőtt és ifjú nemzedékei egyaránt és méltán tudhatják e hatalmas, ám jórészt még kiadatlan életművet — a magukénak is. Napjainkban különösképpen, hisz tartomány- és országszerte szemtanúi vagyunk a forradalmi és alkotói hagyományok erőteljes helyi ápolásának, szellemi birtokbavételének. Szűkebb társadalmi közösségünkben elég csak egy Szabadka, Szivác, Zombor, Kishegy, Ada, Temerin vagy Zrenjanin példájára hivatkozni, hogy érzékeltessük: milyen gazdag lehetőségei vannak önigazgató művelődési életünkben a progresszív helyi hagyományok termékeny ápolásának! Művelődési rendezvények, ifjúsági vetélkedők, tudományos tanácskozások, helyi eszközökkel és eszköztársítással létrehozott kiadványok jelzik egy-egy községünk egykori kiemelkedő polgárának vagy szülőltének termékeny utóéletét az illető község mai művelődési életében.

Most, amikor a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete munkaközösségének a nevében koszorút helyezünk Sinkó Ervin apatini szülőházának emléktáblájára, az ő eszmei, tudományos és művészi hagyományának helyi ápolásához is sikeres munkát kívánunk a város dolgozóinak,

aktivistáinak, pedagógusainak, más művelődési dolgozóinak s nem utolsósorban az ifjúságnak.

BOSNYAK István

SINKÓ ERVIN ÉVRFODULÓJÁN.

Tíz esztendővel ezelőtt halt meg Sinkó Ervin, a felszabadulás utáni évtizedek legnagyobb formátumú, nagy hatást kiváltó egyénisége a jugoszláviai magyar irodalomnak. S a legtalányosabbak egyike is, rehetjük nyomban állításunkhoz keigészítésképpen megfigyelésünket. Talányos alkotói egyéniség volt, elsősorban talán azért, mert nem ismerjük eléggé. Nem az olvasásán múló ismeretére gondolok itt, hiszen az író megismerésének csak első stádiuma műveinek olvasása. Értelmező módon való megismeréséről van szó, ezen a téren pedig csak most kezdjük megtenni az első lépéseket. Hadd jegyezzem meg, a *Híd* most megjelent Sinkó-száma, igény-bejelentésével kétségtelenül ezek közé a bizonyos „első lépések” közé tartozik. Természetesen könnyebb legendákat költeni az intellektuális és etikus forradalmárról, mert nem kell számot vetni sem Sinkó Ervin életművével, sem pedig a korról, amelyben élt, a hatvankilenc esztendővel, tehát a XX. századnak majdnem háromnegyedével sem. Pedig nem lehet megkerülni a Sinkó Ervin neve jelezte élet és irodalom viszonylatokat, számolni kell a valóságos életút kanyargós nyomvonalával, amely Apatinból indult 1898-ban és ért véget Zágrábban a Mirogojon 1967 tavaszán. A sinkói „művel”, amely két verseskönyvvel kezdődik (az egyik Szabadkán, a másik Bécsben jelent meg), folytatódik a húszas években írt és a *Nyugatban* megjelent három regényével, s tanulmányainak első sorozaival; a harmincas évek olyan nagy vállalkozásaival, mint az *Optimisták* és

a *Tizennégy nap*, amelyek egészen az ötvenes évekig kéziratban várták soruk fordulatát; a felszabadulás utáni tevékenysége eredményeivel: publicisztikájával és tanulmányírásával, hogy végződjék a hatvanas évek irodalomtörténeti jellegű könyveivel, a Csokonai Vitéz Mihályról és a magyar irodalom egyes korszakairól írottakkal. És természetesen az ezeket a műveket szüntelenül kísérő versek és napló-szövegek is adva vannak, és éppen ezek azok, amelyek mintegy az élet egészen személyes sáncával kerítik be az író művét.

És számolnunk kell Sinkó Ervin eszmevilágával — ennek nagyságával és minden esendőségével, de változásaival, történelemhez tapadó voltaival is. Sok még a talány, az ismeretlen részlet, a meg nem magyarázott s föl nem derített mozzanat a fentiek vonatkozásában, éppen ezért nagyon is nehéz tisztán látni. Nem tudjuk például felmérni, pozitív és negatív vonásait, megmutatni Sinkó Ervin én-központúságának, individualizmusának, amelynek nemcsak objektív tényezői voltak, hanem egészen nyilvánvalóan olyan kényszerképzetei is, amelyek megfejtéséhez talán még a lélektan tudóit is segítségül kell hívnunk. Igaz, egy individualista korszak gyermeke volt, az 1910-es éveké, s ő is azok közé tartozott, akik a forradalomcsinálásban a maguk lelkiüdvével tördeltek elsősorban, és az emberiség megváltásának a kérdését a maguk üdvözülése problémájával egyenlítették ki, azután pedig csodálkoztak, hogy száraz lábbal nem tudnak átkelni a forradalmi, majd pedig az ezt követő ellenforradalmi korszak jelképes „Vörös tengerén”. Miért tartotta magát Sinkó Ervin malkacsul ezekben az eszmei hadállásokban feltűnően sokáig, s miért nem kényszerült korábban szembenézni a valóságos élet valóságos problémáival, s főleg miért kerülte

Elhangzott Zrenjaninban, a március 30-i Híd-bemutatón.

a harcot bénán több mint húsz esztendőn át? Töprenghetünk még magyarázatán. S talán mindennek megfejtése ott lapul Sinkó Ervinnek a szülőföldről való viszonyában, amely ugyancsak fölöttébb ellenmondásosnak látszik.

Sorsa, ha itthoni szemmel nézzük, valóban a föl-földobott kőé volt, ahogy Apatinból Szabadkára, onnan pedig a forradalom felé sodródó Budapestre került. A Tanácsköztársaság bukása után ő nem hazajön, hanem Bécsbe emigrál, majd 1939-ig szüntelenül az elutazás és a hazatérés állapotában látjuk. Egy-két esztendő Szarajevóban (két ízben is), megtelepedési próbálkozás az Apatin melletti Prigrevica Sveti Ivanon — közlési kísérletek a szabadkai *Napló*ban, közben pedig Európa nagyvárosai Párizstól Moszkváig és Moszkvától Párizsig. Gyermekkori traumák riasztották-e, amelyek fel-felkísértenek írásaiban? Vagy pusztá védekezés volt ez, hogy eszményeit, amelyeket melengtetett, megvédje a valóság keményebb ütéseitől, magát pedig megkímélje a szembenézés fájdalomától? A konkrétumok elől futott a nagyvilágba, amelyek véres valóságukkal megkérdőjelezhették volna nézeteit? Sorolhatnánk még a kérdéseket, most halálának tizedik évfordulóján is. De mutassunk inkább műveire, amelyek sorra megjelentek 1947-től kezdődően, régiek és újak vegyest. Emlégsünk az éles tollú publicistát, aki az ötvenes évek elején a Tájékoztató Iroda elleni harc első vonalában állt, s emlékezzünk az egyetemi tanárra Újvidéken, kinek nagyon sokan a tanítványai voltak, s ma is annak vallják magukat, mert fejjel magasodott ki mindannyiunk közül. Nagy és bonyolult élet és mű örökösei vagyunk tehát.

BORI Imre

ROMANTIKA-KONFERENCIA
BELGRÁDBAN. Két évvel ezelőtt megállapodás született a Magyar Tudományos Akadémia és a Szerb Tudományos Akadémia romantika-bizottságaiban a magyar és délszláv romantika komplex kutatási tervéről, amely értelmében nemcsak az irodalommal kapcsolatos kérdéseket ölelnék föl, hanem kitekintenek a művészetekre, történelemre és filozófiára, hogy minél szélesebb fronton vizsgálhassák meg a romantika kérdéseit a két ország szellemi életében. Az elképzelések szerint az említett kérdéseket ezúttal nem az egymásra hatás kereteiben vizsgálnák, hanem az európai romantika szellemi áramlatában igyekezének megtalálni és meghatározni a magyar és a délszláv romantika jellegét, helyét, szerepét és hatósugarát.

Az első, budapesti konferencián a Magyar és a Szerb Tudományos Akadémia képviselői találkoztak, s az akkor megkezdett munka folytatására került sor az április 5-e és 8-a között Belgrádban megtartott tanácskozáson, azzal, hogy a munkába most már bekapcsolódott az Olasz Tudományos Akadémia is. Itt mondjuk el, hogy a következő konferencia Velencében lesz, azt követően pedig Budapesten kerülne sor a zárókonferenciára, amelyen már az eredmények összegezését kellene elvégezni.

Az említett belgrádi ülészak ismételtén megerősítette azt a feltevést, miszerint a romantikához mint komplex kérdéshez kell hozzányúlni, legalább három nagy területre osztva az anyagot — irodalmira, történelmire és művészetire. Az elhangzott beszámolókról elmondhatjuk: annak ellenére, hogy az értekezlet rendeltetési célja az egyes nemzeti irodalmak és művészetek romantikus korszakának tipológiai vizsgálata, több előadó referátumában a komparatív jelleg jutott ér-

vényre, és így inkább az úgynevezett középkelet-európai romantika problémakörének vizsgálatához nyújtott adalékokat, mintsem a nemzeti romantikáknak a maguk egységes voltában való megismeréséhez. A tipológiai vizsgálati elv sem jutott kellően érvényre minden egyes dolgozatban, ami arra figyelmeztet, hogy a következő konferencián módosításokat kell eszközölni egy átgondoltabb koncepció érdekében.

Az elhangzott beszámolók közül a leginkább tipológiai vizsgálati módszert érvényesítő három felszólalást kell megemlíteni: Szabó Júlia, Miodrag Jovanović és Dejan Medaković dolgozatát, akik a magyar, illetve a szerb romantika-kori művészetet vizsgálták. A történelmi témákra íródott értekezések közül Radovan Samardžićé keltett figyelmet, míg az irodalmi kérdésekhez hozzászóló, számbelileg legtöbb dolgozat közül magyar részről Weber Antal, Fenyő István és Sziklay István, jugoszláv részről pedig Aleksandar Flekar, Boris Paternu és Nikša Stipčević referátumát említjük.

SZÍNHÁZAINK KÜLFÖLDÖN. Az újvidéki Sterija Játékokon nagy sikert aratott zágrábi Utazó Színház elnevezést viselő társulat nagy megtiszteltetésben részesült. Nemcsak meghívást kapott a Nemzetek Színháza párizsi rendezvényére (tavaly Belgrádban rendezték meg), hanem a meghívó már e világhírű rendezvény megnyitójára szól. A zágrábiak május 4-én Mrožek Emigránsok című kétszemélyes drámáját játszották a párizsi közönségnek, majd bemutatták Murray Schisgal Szerelem, ó!-ját is. Jean Louis Barrault neves színész, a vendéglátó és a fesztivált szervező Orsay Színház igazgatója még a szemle megkezdése előtt kijelentette: azért bíztuk a megnyitót az ismert zágrábi színházra, mert a meghívott belga, spanyol, szovjet, japán, venezuelai, román, colum-

biai és amerikai együttesek közül a jugoszláv társulat az, amely leginkább feladatának tekinti a színművészet érvényesítését nemcsak a nagyvárosokban, hanem a kis községekben is.

A vajdasági színházak csak kivételesen jutnak távolabb a környező országoktól. Ezért keltett feltűnést, hogy Jugoszlávia egy kis, vidéki színházat küld a mexicói Servantino elnevezésű fesztiválra. Mi, akik évek óta figyelemmel kísérjük a vajdasági színházak munkáját, s a Sterija Játékoknak köszönve betekintésünk van az ország; valamennyi jobb színházának munkájába, jól tudjuk, hogy a zombori társulat jó irányítás alatt álló, kiváló színészegyüttessel rendelkező színház, s mint ilyen, az ország legjobb vidéki színházai közé tartozik. A mexicói utat is tavalyi nagy sikerükkel érdemelték ki: öt díjat nyertek az országos színházi fesztiválon Jovan Sterija Popović — Dejan Mijač rendezte — Nősülés és férjhez menés című vígjátékával. A 20 napos közép-amerikai turnéről most hazatérő együttes Guatemalában és Costa Ricában is fellépett. A zomboriak júniusban még Romániában vendégszerepelnek, őszre pedig Lengyelországba utaznak.

MÉG KÉT FILMFESZTIVÁL JUGOSZLÁVIÁBAN. „Ha semmi sem jön közbe és minden terv szerint történik, akkor jövőre három nemzetközi filmfesztivált fognak tartani az országban” — írja Ládi István a *Magyar Szó* filmkritikusa. A népszerű és már jól bejárodott belgrádi FEST mellett Zágráb megrendezi az el nem kötelezett országok filmtermését prezentáló fesztivált, Ljubljánában pedig az új törekvések filmszemléjét rendeznek meg. A FEST koncepciója nem változna a jövőben sem. A zágrábi fesztivál elsősorban a fejlődő országok produkcióit mutatná be, míg az új törekvések szemléjén a világ bármelyik országa

részt vehet, ha valamelyik produkciója új filmművészeti tendenciát jelez. A ljubljanai fesztivál szervezői bejelentették, hogy sem a hagyományos, sem a kimondottan kísérleti filmek nem jönnek számításba. A kísérleti exhibicionizmust a nemzetközi fesztiválokon bemutatott, a producerek által felajánlott, valamint a meghívott filmekkel szeretnék elkerülni. A két új fesztiválon egyébként 30—30 filmet mutatnának be.

TIZENÖT FINN MŰVÉSZ. A Finn Köztársaság és a JSZSZK közötti kulturális együttműködés programjának alapján rendezték meg az újvidéki Matica srpska képtárában üzenőt mai finn művész kiállítását. A kiállítást Belgrádban és Tuzlában is bemutatják. A finnek ezzel viszonyozzák a jugoszláv művészek kiállítását, melyet 1974-ben láthattak hazájukban.

A tizenöt finn művész hetvenegy művel szerepel a tárlaton. Festmények, grafikák, szobrok tanúskodnak a hetvenes évek finn művészetének igen magas színvonaláról. A témák és technikák sokfélesége, a megoldások és felfogások különbözősége a mai finn művészet gazdagságát bizonyítja.

Külön kell megemlítenünk Juhani Harrit, aki objektumait — a képzőművészet konvencionális anyagaitól megszabadulva — tárgyakból, hulladékból, állítja össze; Outi Ikkalát hatásos színmegoldásaiért; Antti Jantunent több színű akril-képeiért; Marika Mäkelät tetszetős kompozícióiért, melyeken a színhatás dominál; Gunnar Pohjolat, akiben kitűnő grafikus ismerünk meg — rajzai formájukkal, technikájukkal, témájukkal váltják ki elismerésünket; a szobrász Kimmo Pyyköt meglepően kombinált munkáiért, melyek a szobrászat egyéni értelmezését jelentik; Pauli Pyykölät tájképeinek újszerű koncepciójáiért; Kain

Tappert érdekes, gránitból, illetve fából készült munkáiért.

A finn művészek kiállítása jelentős eseménye kulturális életünknek.

SALVADOR DALI KIÁLLÍTÁSA BELGRÁDBAN. A belgrádi Grafikusok Körének kiállítási termében rendezték meg Salvador Dalinak, a szürrealizmus egyik legjelentősebb képviselőjének a kiállítását. Érthető az érdeklődés a kiállítás iránt — a kis terem állandóan zsúfolva volt látogatókkal —, mert Dalit a közvélemény csodabogárnak tartja, a hozzáértők azonban tudják, hogy utólréhetetlen művész. Habár itt nem láttuk nagy vázsnait, melyek hírnevéssé tették — Az emlékezés tartósságát, a Szent Antal megkísértését vagy A polgárháború előérzetét —, ezeken a végtelen finomsággal készült grafikákon is megérezni, meglátni Dali művészetének nagyságát. Dante-illusztrációi a maguk nemében — úgy is, mint az Isteni Színjáték megjelenítése, és úgy is, mint rajzok — egyedülállóak. Itt-ott feltűnik egyik-másik ismert motívuma — a mankók, a fiókok —, de csak annyira, nehogy megfeledezzünk festményeinek jellegzetességeiről, egyébként olyan autentikus művésznek az alkotásai — némelyikük miniatűrnek is beillene —, aki — és erről ezen a kiállításon győződhettünk meg — magánéletének minden túlkapása, extravaganciája ellenére, sőt azt feledtetően, korunk művészetének legnagyobb alakjai közé tartozik.

A **MAGISZTERKÉPZÉS JÖVŐJÉRŐL** nyilatkozott a *Magyar Szóban* dr. Szeli István, az újvidéki filozófiai fakultás a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének igazgatója. Szeli István az interjúban elmondja, hogy 1973-ban, a Tanszék posztgraduális képzésének beindításakor úgy tervezték, hogy a négy szemesz-

ter után vállalják a második nemzedék elindítását is. Objektív okok miatt azonban erre nem került sor. A hallgatók késtek a magiszteri dolgozatok megírásával, ezért a tanszéken nem látták célszerűnek az újabb kurzus megkezdését.

— A munkaprogram kialakítása sem oldódott meg tartósan — mondta Szeli István. A magiszterképzés formái ugyanis egyetemi központokként változnak, és mindenütt más gyakorlat honosodott meg. Az Újvidéki Egyetem a klasszikus — előadásokra épülő — képzést kombinálta a szabadabb munkaformával. A Magyar Tanszék is ezt a gyakorlatot alkalmazta. A külföldi szakemberek ugyanis gyorsított ütemben voltak kénytelenek megtartani elméleti előadásait. Az idő rövidsége miatt elsősorban a későbbi feladatok végzését illetően adtak tanácsokat.

— Mivel önerőből szakemberhiány miatt nem vállalhattuk, s a közeljövőben sem vállalhatjuk a posztgraduális tanulmányok lebonyolítását, a külföldi tudósok bevonása elkerülhetetlen. Csupán akörül polemizálhatunk, milyen minőségben kérjük fel őket a közreműködésre.

— Az első nemzedék két lehetőség között — irodalom és nyelvészet — között választhatott. A jövőben mindenképpen el kell kerülnünk az egyoldalúságot, s az új profilú magiszterképzésnek tükröznie kell a társult munka igényét is. Az oktatásügyi reform a társadalmi szükségletekkel összhangban kívánja átszervezni a szakemberképzést, ami azt jelenti, hogy meg kell várnunk a társult munka impulzusait, s csak azután foghatunk hozzá az új program kidolgozásához — nyilatkozta Szeli professzor.

A magunk részéről csak annyit tenénk hozzá: kár lenne, ha a többnyire mégis formálisnak látszó (és anyagi) okok miatt a Magyar Tanszéken huzamosabb időre szünetelne a posztgra-

duális képzés, nemcsak a nyilvánvaló érdeklődés miatt, hanem mert a jugoszláviai magyar tudományos életnek még sok képzett szakemberre van szüksége. A még fennálló problémák megoldása, természetesen, nem csak a Magyar Tanszék dolga.

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATBEMUTATÓK. Az újvidéki Forum Könyvkiadóban az első negyedévben megjelent könyveket mutatták be április elején a kiadó szerkesztői, Ács Károly, Fuderer Gyula, Szilágyi Károly és Tomán László. A szokásos kis ünnepségen összesen kilenc könyvet ismertettek az olvasókkal. Bemutatásra került a 90 évvel ezelőtt született tragikus sorsú szabadkai író, Csát Géza novelláit, drámáit, jeleneteit, kritikáit, tanulmányait és cikkeit két vastos kötetben megjelentető könyv, melynek címe *Ismeretlen házban*. Újabb verseskötettel lépett az olvasók elé Jung Károly *Ami nincs* című könyvével, Pintér Lajos pedig a néhány évvel ezelőtt megjelent *Mélyvíz* című regényének folytatását írta meg a *Bolondkocsiban*. Az úgynevezett valóságirodalom is egyre gyarapszik kötet alakban megjelenő művekkel is. Németh István, Peukovics Kálmán és Domonkos István könyvei után most Dudás Károly riportkönyve jelent meg *Szakadó* címmel. A tavaly ősszel indult elsőkötetesek Gemma sorozata újabb négy kötetrel már nyolcra gyarapodott: Kovács Nándor, Sziveri János, Bálint Béla és Szűgyi Zoltán verseskönyve bővítette ezt az edíciót. A politikai kiadványok sorozat újdonsága a társult munkáról szóló törvény (Szövetségi jogszabályok gyűjteménye) könyv alakban való megjelentetése magyar nyelven.

Dudás Károly riportkönyvét időközben a dél-bánáni Székelykevény is bemutatta a kiadó, a múlt év őszén *Gyökér és szárny* című jugoszláviai magyar költészeti antológiát pedig két

baranyai községben, Sepsén és Pélmonostoron. Az irodalmi esttel egybekötött bemutatón fellépett Fehér Kálmán, Jung Károly, Pap József és Tolnai Ottó, valamint a kötet két válogatója, dr. Bori Imre és Tomán László.

Március 29-én és 30-án Híd-est volt Újvidéken illetve Zrenjaninban. Újvi-

déken az Ifjúsági Tribün közönségének mutattuk be folyóiratunkat, Zrenjaninban, a Petőfi Sándor Művelődési Egyesületben pedig irodalmi esttel összekötött Híd-bemutatót tartottunk, amelyen a szerkesztőség tagjain kívül fellépett dr. Bori Imre, Brasnyó István, dr. Pap József és Szűcs Imre.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Burány Béla: *Hallották-e hírét?* Pásztordalok, rabénekek, balladák.
(*Hagyományaink* sorozat), ára 100 din.

Csáth Géza: *Ismeretlen házban I—II.*, (*Hagyományaink* sorozat)

I. kötet: novellák, drámák, jelenetek

II. kötet: kritikák, tanulmányok, cikkek

A két kötet ára 240 din.

Jung Károly: *Ami nincs* (versek), ára 25 din.

Dudás Károly: *Szakadó* (ripontkönyv), ára 40 din.

Pintér Lajos: *Bolondkocsi* (ifjúsági regény), ára 40 din.

Szűgyi Zoltán: *Hongosan és csendesen* (versek — *Gemma* sorozat),
ára 20 din.

Kovács Nándor: *Fölöttünk az ég* (versek — *Gemma* sorozat),
ára 20 din.

Sziveri János: *Szabad gyakorlatok* (versek — *Gemma* sorozat),
ára 20 din.

Bálint Béla: *Nyomtalan* (versek — *Gemma* sorozat), ára 20 din.

Törvény a társult munkáról (*Szövetségi jogszabályok gyűjteménye*
sorozat), ára 40 din.

DOKUMENTUM

Az 1976. évi Híd Irodalmi Díj odaítélésének dokumentumai (*Bányai János, Bosnyák István, Herceg János, Szeli István, Tolnai Ottó, Urbán János, Vajda Gábor, Végel László és Vlaovics József írásai*) 660

Az 1976. évi Forum Képzőművészeti Díj odaítélésének dokumentumai (*Ács József, Bela Duraci és Petrki Pál írása*) 682

KRITIKAI SZEMLE

Képzőművészet

Tomán László: A mai horvát képzőművészet 689

Film

Hajnal Jenő: Magánbűnök, közerkölcsök 691

Tájékoztató

Szombathy Bálint: Art in the mail 696

KRÓNIKA

Tito elnök üzenete az ország színházaihoz

Bordás Győző: Jó rendezések, kiemelkedő színészi teljesítmények; A jugoszláv kultúra hónapja Rómában; Romantika-konferencia Belgrádban; Színházaink külföldön; Még két filmfesztivál Jugoszláviában; A magiszterképzés jövőjéről; Könyv- és folyóirat-bemutatók

Bosnyák István: Tíz éve...

Bori Imre: Sinkó Ervin évfordulóján

Tomán László: Tizenöt finn művész; Salvador Dali kiállítása Belgrádban

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. — 1977. május. — Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat. — Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvode Mišić utca 1. — Szerkesztőségi fogadóóra: mindennap 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-196-os folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 50, fél évre 25, egyes szám ára 5, kettős szám ára 10 dinár, külföldre egy évre 100, fél évre 50 dinár; külföldön egy évre 6 dollár, fél évre 3 dollár. — Készült a Forum nyomdájában Újvidéken.
